

**Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної**

МОНОГРАФІЯ

«ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПРОСТО НЕБА ДЛЯ ДІТЕЙ: ДОСВІД ДОСЛІДЖЕНЬ І ВІДКРИТТІВ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ПРАКТИЦІ»

у рамках проєкту

Erasmus + Jean Monnet Module

Project: 101085248-PEGEU-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH

**«Preschool education in a green environment: the synergy of European practices
and Ukrainian traditions»**

Вінниця – 2025

УДК 373.2.015.31:57.081.1(4+477)

О-72

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 8 від 20.03.2025 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ

Оксана ВОЛОШИНА – докторка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Наталія МАЧИНСЬКА – докторка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Освітнє середовище просто неба для дітей: досвід досліджень і відкриттів у європейській та українській практиці: монографія / За ред. групи проекту Erasmus + Jean Monnet Module Project: 101085248-PEGEU-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Preschool education in a green environment: the synergy of European practices and Ukrainian traditions»: К. Колеснік, І. Стахової, Н. Пахальчук, Т. Коваль, Л. Іщенко, О. Жовнич. Вінниця, ТВОРИ, 2025. 229 с.

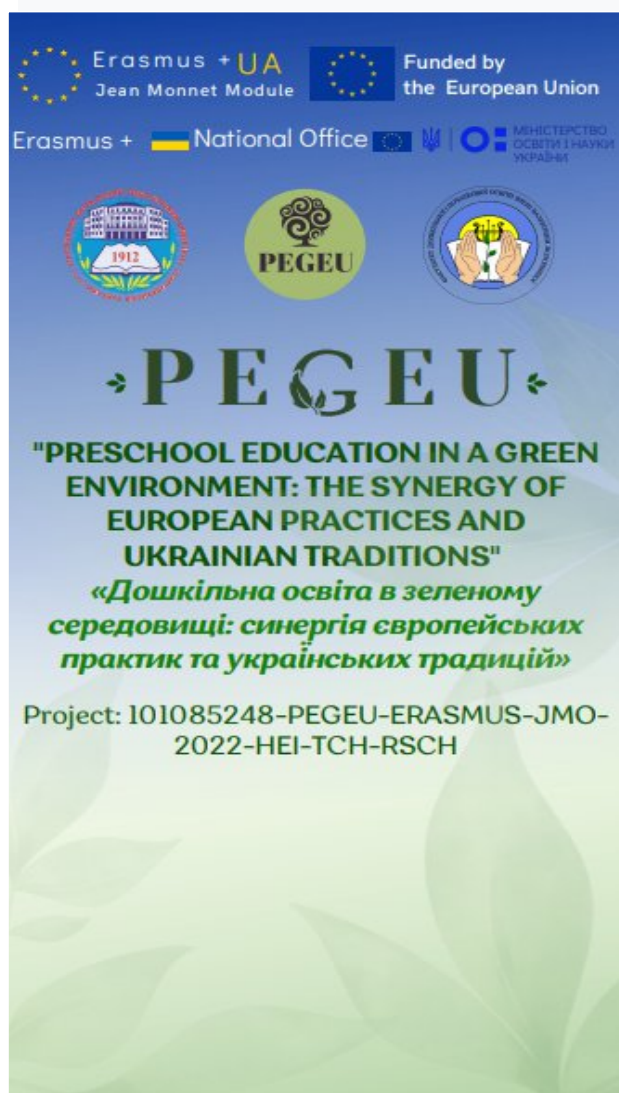
Open-air educational environment for children: experience of research and discoveries in European and Ukrainian practice: monograph / Erasmus + Jean Monnet Module Project 101085248-PEGEU-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Preschool education in a green environment: the synergy of European practices and Ukrainian traditions»: K. Kolesnik, N. Pakhalchuk, I. Stakhova, T. Koval, L. Ishchenko, O. Zhovnych. Vinnytsia, ТВОРИ, 2025. 229 p.

ISBN 978-617-552-878-5

У монографії розкриті актуальні питання дошкільної освіти в умовах зеленого середовища в Україні та країнах Європейського Союзу, зацентовано увагу на ідеї природовідповідної освіти та виховання, підвищенню екологічної свідомості дітей дошкільного віку в поєднанні кращого досвіду Європи та українських традицій.

The monograph reveals current issues of preschool education in a green environment in Ukraine and the countries of the European Union, focusing on the ideas of environmentally friendly education and upbringing, raising the environmental awareness of preschool children in a combination of the best European experience and Ukrainian traditions.

INTRODUCTION

Nature is a means of comprehensive development of a child, his or her abilities and talents. For preschoolers, it is a living laboratory where they can observe, explore, experiment, and develop creativity. In nature, children can successfully acquire knowledge, develop skills and abilities to use natural resources economically, conserve and enhance them. Games and outdoor activities help to harden children and improve their health.

The monograph addresses topical issues of preschool education in a green environment in Ukraine and the European Union, focusing on the idea of nature-based education and upbringing, raising the environmental awareness of preschool children in a combination of the best European experience and Ukrainian traditions.

The monograph presents the results of the Erasmus + Jean Monnet Module Project: 101085248-PEGEU-ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
«Open-air educational environment for children: experience of research and discovery in European and Ukrainian practice».

ЗМІСТ

Марина Бадіца. <i>Здоров'язбережувальне середовище як фундамент освіти: від тілесної активності до ментальної рівноваги.....</i>	5-41
Людмила Іщенко. <i>Когнітивний розвиток дитини в умовах природного середовища.....</i>	41-78
Катерина Колеснік. <i>Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку: українські та європейські практики.....</i>	79-118
Надія Комарівська. <i>Особливості екологічного виховання молодших школярів на уроках української мови.....</i>	118-153
Людмила Любчак. <i>Підготовка майбутніх педагогів до створення освітнього середовища на засадах партнерства.....</i>	154-190
Natalia Pakhalchuk. <i>Activation of physical activity in older preschool children in a green environment.....</i>	191-229

УДК 373.2.091.2:613

Марина Бадіца, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна)

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФУНДАМЕНТ ОСВІТИ: ВІД ТІЛЕСНОЇ АКТИВНОСТІ ДО МЕНТАЛЬНОЇ РІВНОВАГИ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано необхідність формування життєвих навичок для збереження фізичного, соціального, психічного і духовного здоров'я дошкільника.

Аналіз законодавчо-нормативної бази та наукових джерел дозволив конкретизувати зміст поняття «здоровий спосіб життя», охарактеризувати стратегію здоров'язбереження як соціально-культурного досвіду людства в різні історичні періоди. Автором розкрито роль ментального здоров'я в реалізації педагогіки індивідуальності сучасного закладу дошкільної освіти. Доведено, що збереження фізичного і ментального здоров'я учасників освітнього процесу є важливою умовою всебічного розвитку дошкільника, формування його здоров'язбережувальної компетентності.

Представлено авторське трактування понять: «ментальне здоров'я дитини», «освітнє середовище», «здоров'язбережувальне середовище», «якість освіти».

Визначено основні чинники, що впливають на якість організації життєвого простору в закладі дошкільної освіти, комфортність і безпеку дітей. Представлена методологія організації освітнього здоров'язбережувального простору комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садка) № 57 Криворізької міської ради спрямована на модернізацію

процесу забезпечення якісної освіти через синергію його складових. Основна ідея полягає в інтеграції методів і прийомів, що дозволяють зміцнити організм дитини як фізично, так і психологічно. Різноманітність тілесних активностей покращує когнітивні функції, концентрацію уваги, пам'ять учасників освітнього процесу, розвиває їх емоційну грамотність, стресостійкість, створює атмосферу довіри та поваги.

Здоров'язбережувальне середовище як комплексне явище передбачає скоординованості зусиль адміністрації, педагогів, батьків і дітей. Представлені авторські стратегії організації освітнього процесу спрямовані на конструктивну взаємодію між учасниками процесу, інтеграцію компетентнісного, особистісно орієнтовного, діяльнісного підходів, збалансованість умов для формування здорової, щасливої та успішної особистості.

Ключові слова: здоров'язбережувальне середовище, тілесна активність, ментальна рівновага, ментальне здоров'я дитини, якість освіти.

Marina Baditsa, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine)

HEALTH-SAVING ENVIRONMENT AS THE FOUNDATION OF EDUCATION: FROM BODILY ACTIVITY TO MENTAL EQUILIBRIUM

Abstract. The necessity of life skills forming for saving physical, social, psychological spiritual health of a preschooler is theoretically grounded in the article.

Analysis of the legislative, regulatory base and scientific sources allowed to concretize the content of the concept of «healthy lifestyle», to characterize the strategy of health saving as a sociocultural humanity's experience in different

historical periods. The role of mental health in the realization of the pedagogy of individuality of a modern preschool education institution was revealed by the author. It was proved that saving physical and mental health of participants of the educational process is an important condition of the preschooler's thorough development, the forming their health-saving competence.

The author's interpretation of the notions "child's mental health", «educational environment», «health-saving environment», «quality of education» is presented.

The main factors that influence the quality of the organization of living space in a preschool education institution, comfort and safety of children were defined. The presented methodology of organization of an educational health-saving space of a municipal preschool education institution (nursery-kindergarten) №57 of the Kriviy Rig City Council is aimed at modernization of the process of ensuring quality education through the synergy of its components. The main idea is to integrate methods and techniques that allow strengthening child's organism both physically and psychologically. A diversity of bodily activities enhances cognitive functions, attention span, participants' memory of the educational process, develops their emotional literacy, stress resistance, creates an atmosphere of trust and respect.

A health-saving environment as a complex phenomenon involves a coordination of efforts of the administration, pedagogues, parents and children. The presented author's strategies of organization of the educational process are aimed at constructive interaction among participants of the process, integration of competence-based, personal-oriented, activity approaches, balance of conditions for the formation of a healthy, happy and successful personality.

Key words: health-saving environment, bodily activity, mental equilibrium, child's mental health, quality of education.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення переконують, як лідер світових демократичних процесів, сучасна Україна спрямована на високі стандарти якості життя. Тому, в освіті, зокрема в дошкільній, активно впроваджуються європейські підходи та цінності.

У змісті Закону України «Про освіту» (ст.22), Закону України «Про дошкільну освіту», Базового компоненту дошкільної освіти особливу відповідальну роль відведено здоров'язбережувальному компоненту, що забезпечує усвідомлене ставлення дитини до здорового безпечного способу життя; формування почуття людської гідності; ціннісного ставлення до себе («Я-здоровий») як регулятора поведінки дитини.

На вимогу Міністерства освіти і науки України, ДСНС, Державної служби якості освіти рекомендовано створити таке середовище, яке забезпечить реалізацію адаптаційних заходів для дітей; змінність форм організації здобуття освіти, стратегії роботи з дітьми в умовах війни.

Зокрема, аналіз практичної організації алгоритмів роботи з дітьми і батьками освітніх закладів України проілюстрував недостатність гнучкості трансформаційних форм дистанційної роботи з ними, що вплинуло на активізацію уваги дітей та мотивування їх до освітньої діяльності з іншими здобувачами освіти та педагогом. Час проведення освітніх заходів з дітьми співпадав з часом навчальних занять школярів та часом роботи батьків, якщо вони працювали віддалено. Синхронні заняття з дошкільниками не стали пріоритетом в сім'ї. До асинхронних занять батьки залучали дітей в зручний для них час, але такий вид діяльності не передбачав безпосереднього спілкування дітей з однолітками та педагогом. дистанційна форма організації освітньої діяльності не в повній мірі задовольняла потреби дітей і батьків; не сприяла їх добробуту і безпеці тощо.

З огляду на вищесказане актуалізується створення максимально безпечного здоров'язбережувального середовища в освітніх закладах України, що забезпечить комфортне перебування дітей і дорослих.

Аналіз досліджень. Аналіз змісту законодавчо-нормативних документів (Закон України «Про освіту», Закон України «Про охорону психічного здоров'я», Закон України «Про дошкільну освіту», лист МОН «Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів», рекомендації для щоденної підтримки ментального здоров'я «Гратися не боятися» тощо), зокрема, державної політики у сфері психічного здоров'я, що відображена у Всеукраїнській програмі ментального здоров'я «Ти як?» ініційованою Першою Леді України та реалізованій Координаційним центром з психічного здоров'я при Кабінеті Міністрів України наскрізною лінією є гуманність освіти та суспільства. Така освіта забезпечує рівень гуманізації суспільства, прогресу та є засобом для його реалізації.

Результатом є якісний показник готовності здобувачів освіти до розуміння змінності світу, світосприйняття та піклування про нього, самодопомоги, самотворення, гармонійної взаємодії, стійкості (фізичної, психологічної, соціальної) в небезпечному довкіллі. Зміст здоров'язбережувальних компетенцій яскраво ілюструє ємність словосполучення «дотримання правил безпеки життєдіяльності», що передбачає диференціацію понять «безпека», «небезпека».

З огляду на вищесказане важливим є збалансованість проявів фізичної активності, стратегій раціонального харчування, емоційних глімерів (позитивних подразників), базових навичок спілкування в поведінці особистості тощо.

В умовах невизначеності та війни актуалізується необхідність комплексного підходу до збереження здоров'я населення, зокрема, дітей. Саме діти гостро переживають внутрішню нестабільність в процесі адаптації до складної соціальної реальності. Зокрема, діти як майбутнє держави, повинні бути готові до підтримки власного здоров'я завдяки сформованості

культури піклування про власне здоров'я шляхом впровадження здоров'язбережувальних ініціатив агентами змін.

Аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що окреслена проблематика є достатньо поширеною в межах України та європейському просторі. Вона об'єднує погляди вчених різних галузей і розглядається з різних точок зору: філософського, педагогічного, психологічного, соціального. Філософсько-соціологічні концепції сутності культури особистості представлено в працях М. Каган, М. Колесова. Фізичне, психічне здоров'я та ментальне благополуччя стало предметом дослідження Т. Гребенюк, А. Касіян, В. Куликовської, О. Левченко, І. Шевчук. Учені стверджували про необхідність збереження психічного здоров'я дітей через фізичну активність. Сучасні тенденції з перспективою збереження фізичного здоров'я дітей засобом оздоровчих технологій досліджували І. Бичук, Т. Гребенюк, А. Кошель. Науковці зазначають про необхідність збереження здоров'я як основи фізичного розвитку дитини.

Огляд сучасних досліджень щодо безпечності та якості освіти в умовах сучасного закладу дошкільної освіти відображених в працях М. Богданович, С. Совгіра, О. Грушевенчук, О. Мулько, С. Сарай, що демонструють необхідність створення такого середовища для збереження здоров'я дитини. Відтак, у галузі дошкільної освіти до проблеми формування ціннісного ставлення до власного здоров'я привертали увагу Т. Андрющенко, О. Богініч, Н. Левінець, Л. Лохвицька. За Т. Андрющенко формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників у процесі дослідницької діяльності є важливим у роботі з дітьми різновікових груп. Запропонована авторкою методика дозволяє сформувати комплекс життєвих навичок у дошкільників для збереження фізичного, соціального, психічного і духовного здоров'я, які забезпечують дітям свідомий вибір здорового способу життя [1].

Зокрема, аналіз представлених наукових джерел демонструє феномен «здоров'я» в двох аспектах. Перший вектор представлено як інтегровану якість повноцінного людського життя, що містить такі складові: фізичне (рівень зростання та розвитку органів і систем організму) з критерієм – Я МОЖУ, психічне (стан інтелектуально-емоційної сфери, що реалізується в поведінці) з критерієм – Я ХОЧУ, духовне (потреба в засвоєнні системи духовних (критерій – Я ПРАГНУ) й морально-етичних цінностей українського народу (критерій – Я ПОВИНЕН)) та соціальне (визначається характером взаємин із соціумом) з критерієм – Я ЗДАТЕН.

Другий вектор розкриває організаційно-методичні основи визначеного процесу та їх різноманітність.

Мета статті – теоретично обґрунтувати необхідність формування здоров'язберезувальних навичок та представити результати дослідження особливостей організації здоров'язберезувального середовища для формування чуйної особистості без травматичного досвіду; розкрити авторські стратегії організації освітнього процесу, взаємодії вихователя та здобувачів освіти для формування гармонійної особистості з прагненням до здорового та безпечного співіснування в навколишньому світі.

Виклад основного матеріалу. Одним із ціннісно цільових орієнтирів сучасного закладу дошкільної освіти є здорова дитина. Є різні тлумачення змісту поняття «здоров'я» та «здоровий спосіб життя»:

Це комплекс оздоровчих заходів, форм, способів життєдіяльності особистості, що забезпечують рух (Г. Мещерякова); рівень, якість, стиль, устрій життя (О. Толстанова).

Як соціально-культурний досвід людства він характеризується в різні історичні періоди по-різному як: розсудливість, владнання, самовизначення, самовдосконалення, помірність (античність); життєдіяльність людини з добрими помислами, стриманість і покаанням (середньовіччя); симбіоз сили та розуму в ім'я свободи та справедливості (буржуазне суспільство);

індивідуальні прояви підпорядковані соціальним цінностям (індустріальне суспільство); організацію своєї життєдіяльності й діяльності навколишнього соціуму на основі принципів етичного гуманізму (постіндустріальне суспільство).

Головна характеристика цих моделей полягає у відсутності в освітніх закладах того часу системної здоров'язбережувальної діяльності і цілеспрямованого формування сприятливих для здоров'я дитини навичок засобами здоров'язбережувальних технологій.

Стратегія здоров'язбереження в освітній теорії та практиці Західноєвропейських країн, США, країн Азії, Співдружних незалежних держав другої половини XX століття спрямована на розробку алгоритмів дій шляхом поінформованості суспільства для забезпечення здорового способу життя. Сучасні реалії України, в умовах воєнного стану, вимагають кардинальних змін в освітній складовій, оскільки мають безпрецедентні виклики для ментального здоров'я всіх верств населення.

Пізнавально-миротворчий компонент демократичної культури держави, як складник здорового суспільства в цілому, проявляється в усвідомленні людиною власного «Я», здатності приймати іншу людину, що реалізується в інтелектуальній, мотиваційній і поведінковій сферах індивідуальності особистості.

Педагогіка індивідуальності, що реалізується через компетентнісний підхід, представлена у змісті стандартів освіти нового покоління, закріплює право дитини на безпечні і здорові умови перебування в освітньому закладі, а значить – комфорт.

Формування у дошкільників здорових звичок і поведінки в такому середовищі, як складника їх здоров'язбережувальної компетентності, забезпечує стресостійкість і впевненість у собі в майбутньому. Ментальне здоров'я допомагає дітям бути більш гнучкими, адаптивними і готовими до змін.

Ми вважаємо, що **ментальне здоров'я дитини** – це не просто відсутність психічних розладів, це комплексний стан, що забезпечує стресостійкість, розвиток соціальних навичок, самооцінку та впевненість у собі. Також ментальне здоров'я – це невід'ємна частина загального здоров'я дитини, яка формується з раннього віку. Тому підтримка ментального здоров'я в сучасному закладі дошкільної освіти є життєво необхідною умовою для гармонійного розвитку особистості.

Діти, які відчують емоційну підтримку й безпеку, краще зосереджуються, засвоюють нову інформацію, адаптуються до нових умов. Вони фізично активні, ведуть здоровий спосіб життя. Це допомагає їм підтримувати баланс між фізичним і психічним здоров'ям упродовж усього життя.

Ми погоджуємося з думкою вчених про те, що «освітнє середовище» як комплекс різноманітних умов і ресурсів для реалізації цілей повинно стати механізмом залучення особистості до соціокультурного світового виміру (Л. Тимошук, Р. Тимошук, А. Петриковська, Ю. Цикалюк). Альтернативність підходу – у зміні характеру взаємодії між учасниками освітнього процесу на засадах ментальної рівноваги та тілесної активності, що забезпечує культуру гідності.

Отже, на нашу думку, здоров'язбережувальне середовище – це здоров'язбережувальна система спрямована на створення проєктивного комфортного і безпечного простору, збереження, зміцнення та примноження здоров'я всіх учасників освітнього процесу, формування цінності до власного здоров'я, що реалізується в здоров'язбережувальній поведінці.

Основними чинниками, що впливають на якість організації життєвого простору дитини в закладі дошкільної освіти є комфортність і безпека приміщень, умов для відпочинку, якість устаткування та матеріалів для організації освітньої діяльності з дітьми. Зокрема, рівень соціальної

підтримки та безпеки, наявність програм психологічної підтримки, створення сприятливого клімату для взаємодії між дітьми, педагогами та вихованцями.

Під якістю освіти ми розуміємо використання сучасних педагогічних методів, що стимулюють інтелектуально творчий і фізичний розвиток дітей; забезпечують формування у дітей уміння самостійно приймати рішення в процесі життєвих практик.

Комфортне здоров'язбережувальне середовище закладу дошкільної освіти відіграє ключову роль у якості освіти. Воно сприяє емоційному благополуччю вихованців, знижує стрес та тривожність, сприяє позитивним взаєминам між дітьми та вихователями, стимулює активну освітню діяльність, творчий розвиток та соціальну адаптацію дитини. Таке середовище забезпечує ефективну комунікацію, розвиток самосвідомості дитини та відчуття власної цінності особистості, що позитивно впливає на загальний рівень освіченості дошкільника, його самовдосконалення.

Комфортне середовище, як показник безпеки, включає в себе:

1. Позитивне, доброзичливе та емпатичне ставлення до кожної дитини, виявлення і підтримка її емоційних потреб.
2. Стабільний розклад дня з щоденними ритуалами (психологічні ранкові кола, музичні хвилинки та ін.), що дозволяє дітям відчувати безпеку та передбачуваність.
3. Співпрацю, спілкування між учасниками процесу з використанням групових вправ та ігор.
4. Споглядання за дитиною та реагування на її потреби для самовираження та самоствердження.
5. Стимулювання позитивного самовідчуття, відзначення досягнень дитини та підтримку її самооцінки.

Визначені складові комфортного середовища спрямовані на збереження здоров'я та підтримку психічного благополуччя дитини.

Співпраця представників закладів дошкільної освіти сприяє обміну ідеями та забезпечує впровадження кращих практик в діяльність закладу дошкільної освіти, а також вирішенню проблем і викликів, з якими зустрічаються в умовах реального часу діти і педагогічний персонал.

Активна взаємодія, поінформованість і залученість батьків до освітнього процесу, співпраця з іншими членами громади можуть покращити якість безпечного перебування дитини в закладі дошкільної освіти. Синергія успіху взаємодії сприяє гармонійному розвитку дітей, максимальному розкриттю їх потенціалу в умовах психологічної захищеності та формуванню основ безпеки життєдіяльності з дотриманням правил поведінки в небезпечних ситуаціях.

З огляду на вищесказане. комфортне середовище – це сукупність умов сприятливих для вільної реалізації психічних і фізіологічних потреб людини, думок і почуттів без примусу.

Комфортне перебування дитини в закладі дошкільної освіти є показником безпечного середовища. Оскільки безпека є фундаментом комфорту, вважаємо за необхідне розкрити різновиди безпечного середовища та охарактеризувати їх. Безпечність середовища передбачає:

1. Фізичну безпеку – забезпечення безпечних умов для гри та освіти, де враховуються аспекти безпеки в ігрових та ігрових зонах (безпечне ігрове обладнання (належний стан іграшок і обладнання на території закладу дошкільної освіти, відсутність травматичних предметів), дотримання санітарно-гігієнічних умов (відповідна температура в приміщенні, достатність освітлення, безпечність засобів і чистота приміщення тощо), відсутність доступу стороннім особам.

2. Емоційну безпеку – створення довірчого та емоційного оточення, де діти відчують, що їхні потреби та емоції важливі.

3. Соціальну безпеку – розвиток навичок соціальної взаємодії у конфліктних ситуаціях, сприяння створенню позитивних відносин між дітьми та дорослими.

Безпечне середовище створює фундамент для ефективної освіти, а відповідно якісна освіта зміцнює безпеку та довіру дитини. Це створює позитивний цикл для успішного гармонійного розвитку особистості, її самореалізації.

Проілюструємо на прикладі *роботи колективу Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №57 Криворізької міської ради на чолі з директоркою Сичовою Т. Д. та вихователем-методистом Наливай Ю. С.*

Представлене на рис. 1 середовище є фізично, емоційно та соціально безпечним, а значить воно створює відчуття комфорту дитині та забезпечує її емоційне благополуччя.

Рис. 1. Безпечне освітнє середовище

Отже, на нашу думку, концепція «синергії успіху» проілюстрована на рис.1 передбачає взаємодію факторів і ініціатив, що призводить до результативності освітнього процесу та забезпечує повноцінний розвиток дитини в безпечних умовах.

Основними принципами синергетичного підходу комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №57 м. Кривого Рогу є:

1. Гармонія і взаємодія – збалансованість фізичного, емоційного, соціального та когнітивного розвитку дитини, їх синтез.
2. Індивідуалізація та різноманітність – розпізнавання і врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, мотивування та стимулювання прояву інтересів дошкільниками за рахунок використання адаптивного підходу в освітньому процесі спрямованого на самоціль, пошук ресурсів і прогрес.
3. Ефективна комунікація – створення відкритої атмосфери для ефективного спілкування між дітьми, педагогами, батьками та іншими учасниками освітнього процесу для розуміння кожного, координації дій, досягнення цілей.
4. Контекстуалізація та зв'язок з реальністю – застосування освітньо ігрових проблемних ситуацій, які дозволяють дітям використовувати здобуті

знання та навички у житті, проявляючи життєву здоров'язбережувальну компетентність.

5. Активна участь та власний досвід – створення простору, що спонукає дитину до прояву активної життєвої позиції, осмислення здобутої інформації і трансформування. Шляхом самоаналізу набутого досвіду дитину привчають розуміти причини невдач, формують модель поведінки, яка дозволить змінити її реальність.

6. Динамічний розвиток як процес самовдосконалення інтегрує зовнішні і внутрішні фактори розвитку здатності особистості бути гнучкою до життєвих викликів, мобільною у вирішенні проблем і реагуванні на світову небезпеку через комунікативну культуру взаємодії з суспільством.

7. Співпраця та партнерство – створення партнерських відносин, взаємодії всіх учасників для досягнення спільних цілей шляхом взаємної відповідальності, лідерства та взаємодопомоги.

Представлені принципи реалізовано за допомогою інтеграції освітнього процесу, інноваційних підходів, забезпечення безпечного та стимулюючого середовища, партнерства між педагогами та батьками, індивідуалізації процесу, використання ігрових технологій, зокрема, адаптивних, в роботі з дітьми дошкільного віку. Деталізуємо вищесказане. Наприклад, інтеграція фізичної, соціальної, емоційної та когнітивної складових розвитку дитини реалізується шляхом комплексного підходу в межах теми «Моя родина», що передбачає розмови про родину (розвиток мовлення), розрахунок членів родини (формування елементарних математичних уявлень у дітей), а також створення малюнку, колажу про родину (зображувальне мистецтво).

Цікавим для використання в практиці закладу дошкільної освіти є розробка проєктів і реалізація експериментально-дослідницької роботи з дітьми дошкільного віку. Діти разом з вихователем обирають тему для дослідження, діляться ідеями та ресурсами. Створюють дерево цілей та шляхом партнерської взаємодії вирішують завдання проєкту.

Використання сучасних інноваційних методик і технологій в освітньому процесі закладу дошкільної освіти сприяють розвитку творчості та критичного мислення у дошкільників. Відтак, заняття «Ловці снів» з використанням ниток допомагає розвинути у дітей навички плетіння (створення пащі «ловця снів»), дрібну моторику, фантазію, розкрити творчий потенціал дитини. Спільна робота спрямована на розвиток комунікативних навичок, зняття психологічної напруги. Вона дозволяє краще пізнати дитину, зрозуміти її емоційний стан (Див. URL: <https://youtu.be/zKSIg2g40BY>).

Систематичне використання протягом дня руханки С. Тарабарової «Я і ти» створює підтримуючу атмосферу довіри та затишку. Віршований зміст рядків руханки, приємний супровід дозволяє не лише зняти напругу у дитини, а також сформувати уміння узгоджувати рухи під музику, розвиває вміння у дітей відтворювати музично-ритмічний малюнок. Наслідування дітьми рухів тварин сприяє розвитку загальної моторики, фізичної вправності й досконалості, активізує взаємодію суб'єктів, створює підтримуючу атмосферу (Див. URL: <https://youtu.be/CVi3u8ZGuml>).

З метою зміцнення емоційних зв'язків між членами родини, профілактики негативних проявів в сім'ї, розкриття внутрішніх ресурсів, реалізації партнерства між педагогами та батьками освітнього закладу № 57 було організовано та проведено тиждень «Обіймів» (Див. URL: <https://youtu.be/Pv4hZRomkqE>).

Розвиток індивідуальних особливостей дітей, розкриття їх творчого потенціалу відбувалося в межах Всеукраїнського творчого конкурсу «До Дня української писемності». У конкурсі художнього читання взяли участь Соломія Щербань, Ганна Чубач з декламуванням вірша «Українська мова» (Див. URL: <https://youtu.be/yExvraDLq2s>). Включення в освітній процес різних форм роботи, що дозволяють забезпечити командну роботу вихователів, батьків і дітей реалізовано в межах фоточеленджу «Я люблю матусю рідну». (Див. URL: <https://youtu.be/7h4F0Cfu2u4>).

Створення платформи для творчості, взаємопідтримки відповідно до спільних цінностей та цілей стало основою здорових стосунків між учасниками процесу. Спільна творчість, де кожен відчуває себе частиною цілого демонструє як спільні зусилля створюють безпечне середовище для всебічного розвитку дитини, її щасливого дитинства (Рис. 2).

Творчі розвивальні осередки (Рис. 2.1.-2.8.) ілюструють як може бути організований освітній процес у закладі дошкільної освіти в умовах невизначеності та безпеки.

Рис. 2.1. Осередок робототехніки

Рис. 2.2. Спортивний осередок

Рис. 2.3. Осередок тренажерний

Рис. 2.4. Театральний осередок

Рис. 2.5. Осередок усамітнення

Рис. 2.6. Фізкультурний осередок

Рис. 2.7. Комп'ютерна грамота

Рис. 2.8. Робота з природним матеріалом

Рис. 2.9. Організація середовища в тимчасовому укритті

Організація безпечного і комфортного освітнього простору в тимчасовому укритті закладу дошкільної освіти №57 була спрямована на реалізацію наступних заходів (Рис. 2.9.):

- створення тимчасового укриття та його облаштування відповідно до загальних вимог ДСНС;

- приведення евакуаційних шляхів у відповідність до норм законодавства та розробку планів евакуації;

- ознайомлення працівників закладу дошкільної освіти з алгоритмом дій у разі сигналу «Повітряна тривога»;

- введення інструктажів з безпеки життєдіяльності для всіх учасників освітнього процесу та ознайомлення з ними працівників закладу;

- створення місць для відпочинку дітей, ігрових та розвивальних осередків; адміністративного, медичного, санітарного, господарчого блоків.

Організаційно-технологічна складова передбачала розміщення осіб з двох закладів дошкільної освіти, оскільки площа приміщення дозволяла це

зробити. Проте, такий підхід вимагав розробки алгоритмів роботи та прийняття певних управлінських рішень.

Адміністрацією закладу дошкільної освіти створено пакет документів щодо роботи тимчасового укриття (графіки чергувань адміністрації та відповідальних осіб, розроблено правила евакуації з групи та перебування в тимчасовому укритті, плани евакуації з ігрового майданчика до тимчасового укриття, графіки чергування в тимчасовому укритті, інструкції алгоритму дій працівників закладу дошкільної освіти, дітей і батьків під час сигналу «Повітряна тривога», зміст чек-листів прибирання, провітрювання, питного режиму, кварцювання тимчасового укриття).

З метою забезпечення належного виконання режиму роботи ***Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №57 Криворізької міської ради*** та всіх складових освітнього процесу розподілено обов'язки між адміністрацією, медичними працівниками та педагогами двох закладів, які затверджено спільним наказом.

У змісті організаційно-освітньої складової передбачено оновлення алгоритму дій та перегляду методології організації простору:

1. Модернізації освітніх компонентів, їх адаптації та модифікації для використання в роботі з дітьми в укритті під час сигналу «Повітряна тривога».

2. Забезпечення дистанційності освітнього процесу з дітьми, які не досягли трирічного віку.

3. Організації психологічної підтримки дітей практичним психологом для запобігання стресу і тривоги; формування їх стресостійкості.

Пріоритетність завдань полягала у надолуженні освітніх втрат, інтеграції та коригуванні компонентів освітнього процесу. Провідними завданнями визначено:

1. Реалізація права дошкільників на вибір гри, видів, засобів, здоров'язберезувальної дії.

2. Забезпечення дітям можливостей для здоров'язбережувальної діяльності та наближення її до реальних умов життя (створення портфоліо «Я-здоровий», етюди-пантоміми на запропоновану тему, бестінг «Коридор успіху» тощо).

3. Організація оздоровчих форм роботи з дошкільниками для формування здорового способу життя та надолуження освітніх втрат шляхом збагачення власного досвіду (створення «Екрану настрою», рухливі вправи-імпровізації, компенсаторні заняття: «Дарунки щедрої осені» (Див. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=bQIAL1tZarU>), «В школі лісових наук» тощо (Рис. 3)).

4. Створення атмосфери довіри та взаєморозуміння (Див. URL: <https://youtu.be/yZOXqBnKCPA>).

Рис. 3. Компенсаторні заняття для дітей середньої і старшої груп

Такі заняття формують у дітей уміння розпізнавати емоції через ігри, казки, малюнки, формують емоційну чуйність, уміння вирішувати конфліктні ситуації, навички співпраці та довіри. Прикладом такої роботи є заняття «Я, Ти, Ми» в старшій групі №3 комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №57 м. Кривого Рогу (Див. URL: <https://www.facebook.com/sharev/uQnN67qPVcr1eFAV/>).

Профілактику стресу реалізовано через релаксаційні вправи, дихальну гімнастику, активні ігри, творчість (наприклад: малювання найулюбленішого десерту фарбами, розфарбовування мандали з морозивом, гурткової роботи з формування мистецько-творчої компетенції у дошкільників (тема: «Створення мандали в команді» (Див. URL: <https://youtu.be/IB1uV9t6PIk>), створення найсолодшого морозива за допомогою фольги, ниток і пластиліну (Див. URL: <https://www.facebook.com/share/p/qgpduYPCYKvaTK2B/>), зокрема, на свіжому повітрі (Див. URL: <https://www.facebook.com/groups/192160148020544/permalink/1603241133579098/>). Реалізація інтегрованих проєктів, що об'єднують декілька тем, акцентують увагу на формуванні ключових компетенцій, таких як критичне мислення, співпраця, творчість, комунікація, розв'язання проблем (Рис. 4).

Рис. 4. Результативність проєкту

У межах психолого-педагогічного проєкту «Не кидай сміття, воно знадобиться» (Рис. 4) діти отримали систему знань з основ природничих наук, яка необхідна для світосприймання та уявлення про довкілля. Під час прояву активної позиції діти знаходили вихід із проблемних ситуацій, застосовуючи набуті знання і приймаючи виважені рішення. Така форма роботи дозволила дітям старшої групи відчувати впевненість у власних силах, сформувала уміння синтезувати інформацію, знаходити оригінальні рішення розв'язання проблеми сортування побутових відходів (пластик, папір, скло, метал), самостійність.

У закладі дошкільної освіти № 57 м. Кривого Рога систематично впроваджуються наступні інновації:

1. Гейміфікація – застосування елементів гри для стимулювання активності та мотивації дитини, розробка ігор та завдань для розвитку початків логічного мислення у дітей і співпраці. Застосування ігрових

методів у дошкільному віці є ключовим елементом формування здоров'язбережувальної компетентності у дошкільників.

2. НейроГра як природній спосіб ознайомлення з навколишнім світом малюків для розвитку різноманітних здоров'язбережувальних навичок. Кожен педагог має свою чарівну скриньку ігор, в які залюбки грають діти (Рис. 5).

Рис. 5. Ігрова діяльність дошкільників

Представлені способи диференціації завдань на рис. 5 дозволяють розкрити унікальні особливості дітей, задовольнити їх потреби, розвантажити. Завдання різного рівня складності стимулюють питливий мозок дитини, формують певні уміння та навички співпраці. Вільність доступу до ресурсів зберігає право вибору дитини. У рамках тематичного тижня «Продукти харчування» було сплановано та реалізовано інтегроване заняття з дітьми старшого дошкільного віку на тему: «Гноми – люблять

овочі» у змісті якого реалізуються завдання різних освітніх напрямків («Мовленнєвий розвиток», «Пізнавальний розвиток», «Соціально-комунікативний розвиток», «Художньо-естетичний розвиток»). Зміст заняття спрямований на розширення знань і уявлень дітей про овочі та їх вплив на здоров'я людини, технологію приготування овочевого салату «Вінегрет».

Рис. 6. Заняття з дітьми старшого дошкільного віку «Гноми – люблять овочі»

3. Розвиток творчого мислення та здібностей дошкільників за допомогою використання в освітньому процесі інноваційних технологій. Використання робототехніки (спеціальних іграшкових роботів) з дошкільниками в процесі ознайомлення їх з літерами закріпило у дітей набуті знання з грамоти, сформувало вміння складати програми з послідовних дій для вивчення літери «О», розвинуло навички комунікації та співпраці в малих групах при створенні алгоритму (Див. URL: <https://youtu.be/oaw7NG-Grtg>).

4. Використання в освітньому процесі терапевтичних методик, спрямованих на запобігання стресу, підтримки та зниження тривожності у дітей (Рис. 7, рис. 8.).

Рис. 7. Халабудна педагогіка в укритті

Рис. 8. Сольова терапія як метод оздоровлення

5. Використання мистецтва музики та інших творчих засобів для подолання освітніх втрат, вираження власних емоцій дітьми, зменшення тривоги та стресу в межах мистецьких зустрічей під керівництвом музичного керівника О. Буйвол (Див. URL: https://youtu.be/mbZbFUqU_Ts).

6. Спільна діяльність з батьками. Організація зустрічей з батьками для обговорення питань виховання та психологічної підтримки дітей. Мета – забезпечити батьків корисною дієвою інформацією, що допоможе їм ефективно керувати емоційно-психологічним станом своїх дітей і відчувати себе впевненими в критичних життєвих ситуаціях (Рис. 9.1, рис. 9.2.).

Рис. 9.1. Спільна робота з батьками (батьківські збори, консультації)

Рис. 9.2. Спільна робота з батьками (спільні заходи)

Робота з батьками (рис. 9.1, рис. 9.2.) реалізується в наступних напрямках:

- проведення консультацій, тренінгів для батьків;
- обмін інформацією про розвиток дитини;
- спільна організація заходів;
- фотоквести різної тематики відповідно сезону.

Наприклад: фотоквест «Літо в об'єктиві: відкрий красу навколо себе». Протягом тижня кожного дня у вайбер групах з'являлися фотозавдання, які були спрямовані на переключення уваги на «тут і зараз» та отримання літнього ресурсу, натхнення через створення фотографій (Див. URL: <https://www.facebook.com/share/v/tUHAV52YMUyzADAa/>).

Для внутрішньої гармонії та емоційної стабільності дітей, батьків і членів колективу комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) №57 Криворізької міської ради день починається з ранкового психологічного кола, де кожна дитина може поділитись своїми емоціями, почуттями, зарядитись енергією на весь день («Ранкові психологічні кола» на рис. 10).

Рис. 10. Психологічні хвилинки

Ранкові психологічні кола, які налаштовують і дітей і педагогів на заняття та знімають психоемоційне перевантаження (рис. 10) забезпечують стан внутрішньої гармонії та емоційної стабільності. Для підтримання психоемоційного стану учасників освітнього процесу в закладі проводяться тематичні тижні, наприклад тиждень «Ресурс я тебе бачу» гуртка «Талантуся».

Рис. 11. Гурткова робота

Представлена на рис. 11 гурткова робота сприяє створенню позитивної та дружньої атмосфери, де кожна дитина відчуває радість і підтримку. Така атмосфера мотивує до пізнання, забезпечує здорове життєздатне перебування дитини в ньому. Кожного ранку вихователі доброзичливо зустрічають і радісно вітають дітей. Це створює відчуття прийняття та комфорту. Протягом дня кожна дитина має можливість виражати свої думки, ідеї та емоції через малювання, гру або творчість. Такий підхід сприяє емоційному та соціальному розвитку дітей, створює сприятливі умови для самореалізації дошкільника.

Використання кольоротерапії в дизайні приміщення закладу дошкільної освіти (оформлення груп, куточків, тимчасового укриття (рис.

10)) – це не просто естетика, а важливий елемент створення розвивального середовища для дітей. Такий підхід має кілька важливих функцій:

- яскраві кольори та різноманітні текстури природних матеріалів стимулюють зоровий та дотиковий аналізатори дитини, сприяючи її сенсорному розвитку;

- кольори та форми мають певний емоційний вплив на дітей. Наприклад, теплі кольори (жовтий, помаранчевий, червоний) створюють відчуття радості та тепла, а холодні (синій, фіолетовий) – спокою та умиротворення;

- нестандартні форми, комбінації кольорів та матеріалів стимулюють уяву дитини, спонукають її до творчих пошуків та експериментів, що розвивають творчі здібності дошкільників;

природні матеріали створюють відчуття затишку та наближеності до природнього довкілля, що сприяє розслабленню та знімає напругу. Проілюструємо на прикладі календарного планування «Кольорового тижня» (табл. 1.)

Таблица 1

День тижня	Колір	Діяльність	Психологічний вплив	Цільова аудиторія
22.04	Жовтий	Вправа «Сонячні вітання» Вправа «Кульки –емоції» Відео «Сила кольору» Вправа «У пошуках скарбів».	Розвинути навички комунікації, відчуття радості та піднесення. Створити позитивну мотивацію в учасників освітнього процесу за допомогою жовтого кольору.	Діти, педагоги Діти Група №6, група №3 Педагоги, батьки Діти група №4

23.04	Зелений	Вправа»Антистрес-іграшка». Відео «Зелений заряд: енергія та натхнення». Хвилинка медитації для педагогів «Мій спокій».	Зменшити рівень тривожності, сформувати відчуття спокою і рівноваги використовуючи зелений колір.	Діти група №5 Педагоги, батьки Педагоги
24.04	Червоний	Вправа «Червоний клубочок єднання». Квест «Секретні рухи знаю-неприємні емоції перемагаю». Вправа «Танцюючі квадрати». Сенсорна вправа «Чарівна червона скриня». Нейрогімнастика «Кулак. Ребро. Долоня». Відео «Подорож у світ червоної кольоротерапії» (Див.URL: https://www.facebook.com/groups/192160148020544/permalink/1565663097336902/).	Розвинути емпатійне ставлення один до одного, згуртування колективу, об'єднання дітей. Розвинути відчуття сили та рішучості з червоним кольором.	Діти група №5 Діти № 3,6 група Група №4 Група №7 Батьки, педагоги
25.04	Фіолетовий	Міні заняття «Незвичайні художники». Вправа «Бузкова стежинка». Вправа «Бузкова писанка». Відео «Фіолетове сяйво: Пробудіть свою інтуїцію». (Див.URL: https://www.facebook.com/groups/192160148020544/permalink/1566211140615431/).	Розвинути фантазію, уяву, творчі здібності. Сформувати відчуття спокою та умиротворення з фіолетовим кольором.	Діти група №6,7 Діти група№5 Батьки, педагоги
26.04	Помаранчевий	Вправа «Фантазії» малювання динамічних картин. Вправа «Помаранчева стежинка». Відео «Подорож у світ помаранчевої кольоротерапії». Психолого-педагогічний семінар для педагогів: «Тепло серед колег: психологічний клімат для	Відновити власні ресурси, через творче бачення малюнку. Підсилити почуття власної гідності та впевненість. Покращити психологічний клімат колективу. Розвинути ефективну командну взаємодію з помаранчевим	Діти група № 6,3 Група№4 Батьки, педагоги Педагоги

		творчого колективу» (Див.URL: https://www.facebook.com/groups/192160148020544/permalink/1566869327216279/).	кольором,	
--	--	--	-----------	--

Робота вихователя закладу дошкільної освіти – це покликання, яке вимагає величезної віддачі, терпіння та енергії. Щоб ефективно виконувати професійні обов’язки педагогам необхідно дбати про власне здоров’я – як фізичне, так і ментальне.

Основні фактори, що впливають на здоров’я педагогів комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 57 Криворізької міської ради:

емоційне навантаження: постійна взаємодія з дітьми, вимоги до емоційної стабільності;

фізичне навантаження: активні ігри з дітьми, підняття важких предметів;

інтелектуальне навантаження: організаційно-методичне перевантаження, розробка та використання інноваційних методів і технологій в освітньому процесі закладу дошкільної освіти;

соціальні фактори: відносини з колегами, батьками, адміністрацією;

професійне вигорання: втрата інтересу до роботи, відчуття виснаження.

Збереження ментального та фізичного здоров’я педагога – це спільне завдання адміністрації закладу, педагогів та батьків. Регулярна оцінка психологічного клімату в колективі, надання необхідної підтримки, створення умов для професійного розвитку – все це сприяє підвищенню якості освітнього процесу та забезпеченню благополуччя дітей і дорослих.

Регулярна турбота про нього – це інвестиція в себе, запорука успішного життя.

7. Ознайомлення дітей і педагогів з методиками саморегуляції та ненасильницького спілкування допомагає їм керувати емоціями, адаптуватись до змін та гармонізувати відносини в освітньому середовищі.

Відтак, з метою просвітництва серед педагогів, формування навичок ненасильницького спілкування, для зменшення випадків конфліктів серед учасників освітнього процесу реалізовано тренінг «Ненасильницьке спілкування як спосіб гармонізації стосунків в освітньому середовищі: мова Шакала і Жирафа» (1,5 год.).

На початку тренінгу педагогів ознайомили з теорією ненасильницького спілкування Маршала Розенберга, яка базується на гуманістичній філософії Ганді. Після цього психологом запропоновано ігровий формат спілкування.

На початку зустрічі, за допомогою вправи «Скажи мені «Привіт», вихователі закладу дошкільної освіти вправлялися в умінні привітати один одного «по-особливому»: пошепки, голосно, проспівуючи, однаковим словом (з різними емоціями та інтонаціями).

Для обговорення очікувань учасників заходу проведено вправу «Вежа очікувань» (10 хв.). Для цього необхідно було записати на стікерах свої очікування від тренінгу та розмістити їх біля підніжжя вежі.

Для поглиблення розуміння змісту поняття «Ненасильницьке спілкування» реалізовано вправу «У світі асоціацій» (10 хв.). Вихователям запропоновано аркуш паперу з написом «Ненасильницьке спілкування для мене – це...», який необхідно передати по колу. В того, в кого опиняється аркуш, має відповісти на питання: «Що для мене означає ненасильницьке спілкування?».

Наступна вправа «Маркери ННС» (15 хв.) дозволила закріпити зміст інформаційного повідомлення щодо засновника міжнародного «Центру ННС» Маршала Розенберга, обґрунтувати різні точки зору з двох позицій (шакала, жирафи).

В межах вправи «Кроки ненасильницького спілкування» вихователі закладу дошкільної освіти навчилися будувати безконфліктну комунікацію (15 хв.).

Для виконання вправи було визначено чотири кроки, що відображалися на аркушах паперу: «Спостереження», «Почуття», «Потреби», «Прохання» та чек-листи за кількістю учасників. Учасникам запропонували визначити кроки ненасильницького спілкування відповідно до підготовлених чек-листів. Після розподілу на команди, одна частина педагогів представляла ці кроки, інша – проговорювала їх й відтворювала.

Рис. 12. Психологічний тренінг для педагогів «Ненасильницьке спілкування як спосіб гармонізації стосунків в освітньому середовищі: мова Шакала і Жирафи»

Повноцінне спілкування через сучасні формати взаємодії в аспекті «педагог – батьки – діти» орієнтоване на взаєморозуміння, зацікавленість життям освітнього закладу та власної дитини. Зокрема, сучасні формати роботи з батьками реалізуються через: – нетрадиційні форми взаємодії з родинами (офлайн; відповідно до варіантної складової БКДО); – альтернативні форми співпраці з батьками (онлайн; відповідно до інваріантної складової БКДО). Наприклад, гугл форма «Картка запиту

батьків до практичного психолога» (Див. URL: <https://forms.gle/9QK2MBUqjEnvBt9q7>)) розроблена психологом для «підвищення культури відповідального батьківства», які опинилися перед викликами сьогодення, їх емоційної підтримки та психолого-педагогічного супроводу в здійсненні індивідуального підходу до власної дитини. Основою такої роботи є співпраця та партнерство, гасло яких: «діалог – взаємодія – взаємоповага» для формування кола однодумців.

Висновки. Розширена сфера відповідальності закладів дошкільної освіти, вагома роль соціальної і здоров'язбережувальної галузі для розвитку ключових компетентностей дошкільників в інтегрованому змісті освітнього процесу спрямовані на формування соціальної і здоров'язбережувальної грамотності учасників, що реалізується покроково: «почув – зрозумів – зробив».

У пріоритеті створення екологічно сприятливих освітніх умов для розвитку та безпеки кожної дитини. Відповідно до Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища, Європейської рамки для особистісної, соціальної й навчальної компетентності (Life Comp, 2021) як динамічної комбінації знань, умінь і навичок, збалансованість і рівновага – є ключовими в системі життєвих цінностей, що забезпечують стабільність.

Новітня система комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 57 Криворізької міської ради спрямована на розвиток особистості, здатної до самоусвідомлення, гармонізації соціальної і міжособистісної взаємодії, що забезпечує збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб для власного добробуту як показника результативності.

Людиноцентриський, синергетичний підхід в освіті забезпечує розвиток особистісних якостей та життєво-професійних компетенцій всіх учасників освітнього процесу. Інтерактивне толерантне «живе» спілкування

спрямоване на розуміння інтересів кожної дитини; її права на власну позицію, щасливе дитинство відповідно до європейських цінностей.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко Т. К. Формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників у процесі навчально-дослідницької діяльності : навч.-метод. посіб. Київ: ТОВ «Праймдрук, 2012. 100 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). 2021. Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
3. Бичук І. Сучасні оздоровчі технології в практиці фізичного виховання дошкільнят. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3484/3/Bychuk.pdf>
4. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль : Мандрівець, 2022. 216 с.
5. Гребенюк Т. О. Збереження здоров'я дітей через фізичне виховання. *Вісник Дніпровського університету*. Дніпро, 2020. Вип. 10(2). С. 134-140.
6. Іванова Н. В. Роль фізичного виховання в розвитку психічного здоров'я дітей. *Актуальні питання педагогічної науки*. 2023. Вип. 11(6). С. 203-208.
7. Касіян А. М. Фізичне здоров'я і ментальне благополуччя дітей: вплив фізичної активності. *Вісник Черкаського університету*. Черкаси, 2020. Вип. 15(7). С. 99-103.
8. Ковальчук Л. І. Збереження фізичного здоров'я дітей у процесі дошкільної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2020. Вип. 15(6). С. 56-60.
9. Кошель А. П. Використання здоров'язбережувальних технологій у дошкільному закладі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Чернігів, 2016. Вип. 135. С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_135_12.
10. Куликовська В. А. Збереження психічного здоров'я дітей через фізичну активність. *Наукові дослідження з педагогіки та психології*. 2021. Вип. 5(7), С. 124-129.
11. Левченко О. В. Психологічні аспекти формування здоров'я дітей дошкільного віку. *Науково-практичний журнал для педагогів*. 2023. № 9(7). С. 105-110.
12. Огородник І. О. Здоров'я дитини як основа її фізичного розвитку в умовах дошкільного навчального закладу. *Наука і освіта*. 2023. № 6(1). С. 142-146.
13. Організація безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану : методичні рекомендації / уклад. : О. М. Грушевенчук, Л. М. Богданович, О. Г. Мулько, С. М. Сарай. Луцьк : Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Волинської області, 2022. 49 с.
14. Про дошкільну освіту : Закон України від 01.01.2021 р. № 2628-14. Дата редакції : 02.04.2022. URL: <https://zakon.help/zakonodavstvo-ukraini/2628-14>
15. Про організацію безпечного освітнього простору в закладах дошкільної освіти та обладнання укриттів: Лист МОН від 20.06.2023 №1\8820-23.
16. Рекомендації для щоденної підтримки ментального здоров'я «Гратися і не боятися» для вихователів дошкільної освіти розроблено в рамках реалізації проєкту ЮНІСЕФ «Забезпечення безперервності навчання та розвитку дітей дошкільного віку в умовах кризи в Україні». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2024/01/25/HRATYSYA-I-NE-BOYATYSYA-25.01.2024.pdf>

17. Совгіра С. В. Екологічно безпечне освітнє середовище: категоріальна специфіка понять. *Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ*. Умань, 2015. Вип. 18. С. 130-134. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/3670>
18. Шевчук І. В. Психологічні основи збереження здоров'я дітей дошкільного віку. *Наукові праці Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Київ, 2020. Вип. 11(4). С. 77-83.

References:

1. Andriushchenko, T. K. (2012). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti doshkilnykiv u protsesi navchalno-doslidnytskoi diialnosti : navch.-metod. posib. [Formation of health-saving competence of preschoolers in the process of educational and research activities: teaching and methodological manual]. Kyiv : TOV «Pramdruk. 100 s. [in Ukrainian].
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (2021) [Basic component of preschool education (new edition)]. Nakaz MONUkrainy № 33 vid 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
3. Bychuk, I. Suchasni ozdorovchi tekhnolohii v praktytsi fizychnoho vykhovannia doshkilniat [Modern health technologies in the practice of physical education for preschoolers]. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/3484/3/Bychuk.pdf> [in Ukrainian].
4. Bilan, O. I. (2022). Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske doshkillia» [Program for the development of preschool children «Ukrainian Preschool Education»] / za zah. red. O. V. Nyzkovskoi. Ternopil : Mandrivets. 216 s. [in Ukrainian].
5. Hrebeniuk, T. O. (2020). Zberezhennia zdorovia ditei cherez fizyчне vykhovannia [Preserving children's health through physical education]. *Visnyk Dniprovskoho universytetu. Dnipro. Vyp. 10(2)*. S. 134-140. [in Ukrainian].
6. Ivanova, N. V. (2023). Rol fizychnoho vykhovannia v rozvytku psykhychnoho zdorovia ditei [The role of physical education in the development of children's mental health]. *Aktualni pytannia pedahohichnoi nauky. Vyp. 11(6)*. S. 203-208. [in Ukrainian].
7. Kasiiian, A. M. (2020). Fizyчне zdorovia i mentalne blahopoluchchia ditei: vplyv fizychnoi aktyvnosti [Physical health and mental well-being of children: the impact of physical activity]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Cherkasy, 2020. Vyp. 15(7)*. S. 99-103. [in Ukrainian].
8. Kovalchuk, L. I. (2020). Zberezhennia fizychnoho zdorovia ditei u protsesi doshkilnoi osvity [Preserving children's physical health in the process of preschool education. Pedagogy and Psychology]. *Pedahohika i psykholohiia. 2020. Vyp. 15(6)*. S. 56-60. [in Ukrainian].
9. Koshel, A. P. (2016). Vykorystannia zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii u doshkilnomu zakladi [The use of health-saving technologies in preschool institutions]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky. Chernihiv. Vyp. 135*. S. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_135_12 [in Ukrainian].
10. Kulykovska, V. A. (2021). Zberezhennia psykhychnoho zdorovia ditei cherez fizychnu aktyvnist [Preserving children's mental health through physical activity]. *Naukovi doslidzhennia z pedahohiky ta psykholohii. Vyp. 5(7)*, S. 124-129. [in Ukrainian].
11. Levchenko, O. V. (2023). Psykholohichni aspekty formuvannia zdorovia ditei doshkilnoho viku [Psychological aspects of health formation in preschool children]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal dlia pedahohiv. № 9(7)*. S. 105-110. [in Ukrainian].

12. Ohorodnyk, I. O. (2023). Zdorovia dytyny yak osnova yii fizychnoho rozvytku v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu [Child health as the basis for physical development in preschool educational institutions]. *Nauka i osvita. № 6(1)*. S. 142-146. [in Ukrainian].
13. Orhanizatsiia bezpechnoho osvitnoho seredovyscha v umovakh voiennoho stanu : metodychni rekomendatsii [Organization of a safe educational environment in conditions of martial law: methodological recommendations] / uklad. : O. M. Hrushevenchuk, L. M. Bohdanovych, O. H. Mulko, S. M. Sarai. Luts'k : Navchalno-metodychnyi tsentr tsyvilnoho zakhystu ta bezpeky zhyttiedialnosti Volynskoi oblasti, 2022. 49 s. [in Ukrainian].
14. Pro doshkilnu osvitu [On preschool education] : Zakon Ukrainy vid 01.01.2021 r. № 2628-14. Data redaktsii : 02.04.2022. URL: <https://zakon.help/zakonodavstvo-ukraini/2628-14> [in Ukrainian].
15. Pro orhanizatsiiu bezpechnoho osvitnoho prostoru v zakladakh doshkilnoi osvity ta obladnannia ukryttiv [On the organization of a safe educational space in preschool education institutions and the equipment of shelters]: Lyst MON vid 20.06.2023 №1\8820-23. [in Ukrainian].
16. Rekomendatsii dlia shchodennoi pidtrymky mentalnoho zdorovia «Hratysia i ne boiatysia» dlia vykhovateliv doshkilnoi osvity rozrobleno v ramkakh realizatsii proiektu YuNISEF «Zabezpechennia bezperervnosti navchannia ta rozvytku ditei doshkilnoho viku v umovakh kryzy v Ukraini» [Recommendations for daily mental health support «Play and don't be afraid» for preschool teachers were developed as part of the UNICEF project «Ensuring the continuity of learning and development of preschool children in the context of the crisis in Ukraine»]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2024/01/25/HRATYSYA-I-NE-BOYATYSYA-25.01.2024.pdf> [in Ukrainian].
17. Sovhira, S. V.(2015). Ekologichno bezpechne osvitnie seredovyshe: katehorialna spetsyfika poniat. *Naukovi zapysky ekologichnoi laboratorii UDPU. Uman, Vyp. 18*. S. 130-134. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/3670> [in Ukrainian].
18. Shevchuk, I. V. (2020). Psykholohichni osnovy zberezhenia zdorovia ditei doshkilnoho viku [Psychological foundations of health preservation in preschool children]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova. Kyiv, Vyp. 11(4)*. S. 77-83. [in Ukrainian].

УДК 373.3.016:502/504(477:4)

Людмила Іщенко, докторка педагогічних наук, професорка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна), <https://orcid.org/0000-0003-3382-4148>

КОГНІТИВНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ В УМОВАХ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розкривається актуальна у сучасному світі проблема впливу зеленого середовища на когнітивний розвиток дитини. Висвітлено ключові аспекти теорії когнітивного розвитку Жан-Жака Піаже, та педагогів країн Європейського Союзу, досвід досліджень когнітивного розвитку в європейських країнах та українській практиці. Схарактеризовано стадії (сенсомоторна, передопераційна, конкретно-операційна, формально-операційна); компоненти (емоційний, інтелектуальний, вольовий) когнітивного розвитку дітей дошкільного віку. Уточнено сутність понять «когнітивний розвиток», «когнітивна активність», «когнітивні здібності» та особливості їх прояву у дітей в умовах зеленого середовища. Розглянуто моделі когнітивного розвитку в природному середовищі зарубіжними вченими. Зроблено спробу визначити внесок різних природних факторів у когнітивний розвиток дитини, проаналізовано досвід лісових шкіл (forest school) країн ЄС: Данії, Швеції, Франції, Німеччини та ін.

Схарактеризовано ключові аспекти впливу природного середовища на когнітивний розвиток дитини: стимуляція сенсорного сприйняття, розвиток мислення, пам'яті, уяви, уваги, творчості, сприяння розвитку допитливості та пізнавальної активності, розвиток соціальних навичок; розкрито Європейський досвід з використанням, дидактичних вправ, завдань, головоломок, квестів у природному середовищі. З'ясовано унікальну роль природного середовища для розвитку мовлення, логіко-математичного мислення, пізнавальних здібностей, пам'яті, уяви, спостережливості, винахідливості, допитливості. Висновок. Природне середовище – це ефективний і перспективний освітній підхід, який стимулює когнітивний розвиток, когнітивну активність, когнітивні здібності та емоційні навички. Використання зеленого середовища в освітньому процесі закладів дошкільної освіти та початкових шкіл продовжують завойовувати прихильників у всьому світі.

Ключові слова: когнітивний розвиток, когнітивна активність, когнітивні здібності, лісові школи, природне середовище, зелене середовище.

Lyudmila Ishchenko, Doctor of Pedagogical Sciences Professor of the Department of Preschool Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0003-3382-4148>

COGNITIVE DEVELOPMENT OF A CHILD IN THE NATURAL ENVIRONMENT

Abstract. The article reveals the current problem of the influence of the green environment on the cognitive development of a child, which is relevant in the modern world. The key aspects of the theory of cognitive development of Jean-Jacques Piaget and teachers of the European Union countries, the experience of research on cognitive development in European countries and Ukrainian practice are highlighted. The stages (sensorimotor, preoperational, concrete-operational, formal-operational) are characterized; components (emotional, intellectual, volitional) of the cognitive development of preschool children are specified. The essence of the concepts of «cognitive development», «cognitive activity», «cognitive abilities» and the features of their manifestation in children in a green environment are specified. Models of cognitive development in the natural environment by foreign scientists are considered. An attempt is made to determine the contribution of various natural factors to the cognitive development of a child, the experience of forest schools in the EU countries is analyzed. Great Britain, Denmark, Sweden, France, Germany, etc.

The key aspects of the influence of the natural environment on the cognitive development of a child are characterized: stimulation of sensory perception, development of thinking, memory, imagination, attention, creativity, promotion of

the development of curiosity and cognitive activity, development of social skills; the European experience with the use of didactic exercises, tasks, puzzles, quests in the natural environment is revealed, examples of classes in a green environment are given. The unique role of the natural environment for the development of speech, logical-mathematical thinking, cognitive abilities, memory, imagination, observation, ingenuity, curiosity is clarified. Conclusion. The natural environment is an effective and promising educational approach that stimulates cognitive development, cognitive activity, cognitive abilities and emotional skills. The use of green environments in the educational process of preschool and primary schools continues to gain supporters around the world.

Key words: cognitive development, cognitive activity, cognitive abilities, forest schools, natural environment, green environment.

Постановка проблеми. Тема впливу зеленого середовища на когнітивний розвиток дитини є актуальною у сучасному світі. Природа – це найкращий учитель, який пропонує безмежні можливості для розвитку дитячої допитливості та пізнавальних здібностей, когнітивної активності. Проблема когнітивного розвитку дитини в умовах природного середовища є надзвичайно актуальною сьогодні з кількох причин. По-перше, все більше дітей проводять час у містах, обмежених бетонними джунглями, а відсутність прямого контакту з природою веде до обмеження можливостей для активного пізнання світу, для досліджень та відкриттів. По-друге, гаджети та комп’ютерні ігри забирають у дітей значну частину часу, відволікаючи їх від реального світу. Це негативно впливає на розвиток уяви, творчого мислення та пізнавальної активності. Розуміння взаємозв’язку людини й природи стає все більш важливим. Контакт з природою допомагає дітям формувати екологічну обізнаність, свідомість та відповідальність.

Природа для когнітивного розвитку дитини має унікальне значення, оскільки несе нескінченні можливості для навчання, розвитку, формування

когнітивних здібностей, умінь і навичок. Природа – це величезна лабораторія, де діти можуть експериментувати, ставити запитання та шукати відповіді. Природа надихає дітей на створення історій, малюнків та інших творчих проектів. Контакт з різноманітними природними матеріалами, звуками, запахами стимулює розвиток всіх органів чуття. Спостереження за природними явищами та спілкування з іншими дітьми на природі сприяють розширенню словникового запасу та вдосконаленню мовленнєвих навичок.

Аналіз досліджень. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу науковців і педагогів-практиків як зарубіжних так і вітчизняних до проблеми впливу зеленого середовища на когнітивний розвиток дитини. Чисельні дослідження (Р. Аткинсона, М. Махоні, У. Найсер, Р. Шепарда) підтверджують, що контакт із природою позитивно впливає на когнітивні процеси, такі як увага, пам'ять, креативність та вирішення різноманітних завдань та проблемних ситуацій.

Когнітивний розвиток, здібності – є важливими психологічними поняттями, яким приділяли увагу як зарубіжні (Г. Айзенк, Д. Векслер, Ф. Гальтон, Дж. Гілфорд, Р. Кетелл, Ж. Піаже, Ч. Спірмен, Р. Стенберг, А. Терстоун, В. Штерн та ін.) так вітчизняні (О. Кононко, Г. Костюк, В. Кузьменко) психологи. Особливе місце в дослідженнях здібностей займають когнітивні здібності, які забезпечують виконання функції щодо отримання, переробки та застосування інформації. Вчені розуміють під здібностями складні синтетичні утворення, без яких людина не була б здатною до якої-небудь конкретної діяльності та які виробляються лише в процесі належним чином організованої діяльності та відповідного середовища.

Дитинство з еволюційного погляду вважає А. Гопник – є час для людського розуму досліджувати непередбачуваний спектр людських можливостей. Щоб розвинути здатність орієнтуватися в перцептивному світі діти повинні відчувати його і перебувати в ньому. У дитинстві діти особливо

схильні до дослідницького і «активного» навчання [6]. Коли діти беруть участь у безладних та інтуїтивно зрозумілих ігрових діях, вони збирають нову інформацію про навколишній світ, тим самим, навчаючись не використовують інтелект дорослих. Діти, завдяки своїм органам чуттів, спроможні уявити навіть далекі й малоймовірні гіпотези, такі як творче використання об'єктів під час гри [6].

Зарубіжні дослідження, стосовно середовищного підходу J.H. Flavell, N.L. Malkolm, T.D. Wilson, P.W. Linville, J.F. Wohlwill, R.C. Lowe, A. Bandura, M.J.A. Howe, B. Inhelder, H. Sinclair, M. Bovet, D.K. Yee, J.S. Eccles, H.H. Kelley внесли значний вклад у вирішення проблем детермінації розвитку когнітивних здібностей. К. Спелдевінд і К. Кемпбелл [22] досліджували особливості оволодіння елементами математики в ранньому віці через гру на природі та ін.

Мета статті – розкрити вплив зеленого середовища на когнітивний розвиток дитини.

Виклад основного матеріалу. Теорію когнітивного розвитку розробив швейцарський філософ і психолог Жан Піаже. Його гносеологічна теорія надала багато базових понять для психології розвитку, яка досліджує розвиток розумових здібностей. Згідно з Піаже, розумові здібності – це здатність більш точно виконувати логічні операції над концептуальними образами, які виникають у взаємодії з навколишнім світом. Когнітивний розвиток – це розвиток усіх видів психічних процесів: сприйняття, пам'ять, мислення, уява, увага [13].

На думку Піаже, діти дуже активні, як міні-вчені, які досліджують світ. Взаємодіючи з довкіллям, діти здобувають нові знання, уточнюють те, що вони вже знають [13]. Інтерес Піаже до когнітивного розвитку почався з його спостережень за дітьми. Ці спостереження підкріпили його теорію про те, що дитяче мислення фундаментально відрізняється від мислення дорослих. Піаже був одним із перших, хто визначив особливу природу дитячого

мислення і стверджував, що процеси мислення дітей суттєво відрізняються від процесів мислення дорослих [13].

Піаже підкреслював, що інтелект розвивається через певні стадії і що у старших дітей краще розвинуте мислення, ніж у молодших, але й якісно та кількісно відрізняється. Зі своїх досліджень Піаже зробив висновок, що діти не менш розумні, ніж дорослі, вони просто мислять по-іншому. Альберт Ейнштейн високо оцінив висновки Піаже, відзначивши їх простоту і геніальність у виконанні. Теорія Піаже окреслює стадії когнітивного розвитку у дітей, які включають зміни як когнітивних процесів, так і здібностей. Згідно з Піаже, когнітивний розвиток спочатку пов'язаний з фізичним зростанням дитини і поступово переходить до трансформації психічної поведінки [13].

Сутність поняття «когнітивний» походить від латинського *cognitio* – «знання» або «пізнання». Пізнання стосується процесів мислення та пам'яті, а когнітивний розвиток – довготривалих змін у цих процесах. Одним з визначних поглядів на когнітивний розвиток є теорія когнітивних стадій швейцарського психолога Ж. Піаже. Ґрунтуючись на ретельному спостереженні за дітьми, Піаже припустив, що пізнання розвивається через різні стадії від народження до кінця підліткового віку. Під стадіями він мав на увазі низку мисленнєвих моделей із чотирма ключовими характеристиками.

Автор статті «Пояснення 4 стадій когнітивного розвитку Піаже» магістр медицини, Кендра Черрі розкрила передумови та основні положення теорії Піаже [13].

Так, за теорією Піаже кожен із етапів є вагомим перетворенням попереднього етапу, а відповідно, кожен наступний етап охоплював більш ранні етапи. Піаже виокремив чотири важливих етапи когнітивного розвитку і назвав їх:

- 1) сенсомоторний інтелект;

- 2) передопераційне мислення;
- 3) конкретне оперативне мислення;
- 4) формальне операційне мислення [13].

Кожен етап в основному співвідноситься з віковим періодом дитинства. Схарактеризуємо їх.

Сенсомоторна стадія: народження до 2 років.

У теорії Ж. Піаже сенсомоторна стадія є першою і визначається як період, коли немовлята «думають» за допомогою своїх почуттів і рухових дій. Немовлята постійно торкаються, маніпулюють, дивляться, слухають і навіть кусають і жують предмети. Як вважає Ж. Піаже, дії дозволяють їм пізнавати світ і мають вирішальне значення для їх раннього когнітивного розвитку.

На ранній стадії когнітивного розвитку немовлята вчать відчувати та взаємодіяти зі світом через органи чуття. На початку цього етапу досвід дитини формується базовими рефlekсами, сенсорними здібностями та руховими реакціями.

Від народження до 2 років основними особливостями розвитку на цьому етапі є:

- 1) розуміння світу через рухи тіла та чуттєвий досвід. Навчання через прості дії, такі як смоктання, хапання, зір і слух;
- 2) розвиток концепції постійності об'єктів – розуміння того, що об'єкти існують навіть тоді, коли їх не видно;
- 3) усвідомлення власної ідентичності, яка відмінна від людей і речей, що їх оточують та усвідомлення, що її дії впливають на навколишній світ.

Ця сенсорно-моторна стадія є періодом значного зростання та відкриттів для дитини. Взаємодіючи з навколишнім середовищем, вона постійно відкриває для себе нові аспекти того, як влаштований світ [13].

Когнітивні досягнення в цей період є швидкими і передбачають значний розвиток. Діти не лише набувають фізичних навичок, таких як

повзання та ходьба, але й починають розуміти мову через взаємодію з іншими. Ж. Піаже розділив цей етап на кілька підетапів, останнім з яких є розвиток раннього образного мислення [13].

Дії немовляти дозволяють їй уявляти предмети і події. Іграшкова тварина може бути просто заплутаним набором відчуттів спочатку, але, дивлячись, відчуваючи і маніпулюючи з нею неодноразово, дитина поступово налаштовує свої відчуття та дії в стабільну концепцію, тобто в іграшкову тварину.

Уявлення набуває постійності, бракуючої в індивідуальних переживаннях об'єкта, які постійно змінюються. Оскільки уявлення стабільне, дитина знає або, принаймні вважає, що іграшкова тварина існує, навіть якщо фактична іграшкова тварина тимчасово поза увагою. Ж. Піаже назвав це відчуття стабільності об'єкта постійністю, вірою в те, що об'єкти існують незалежно від того, чи є вони насправді. Це велике досягнення сенсомоторного розвитку і знаменує собою якісну трансформацію того, як старші діти (24 місяці) набувають досвід порівняно з молодшими дітьми (6 місяців).

Ж. Піаже вважав розвиток постійності об'єкта важливим досягненням на цій стадії. Спочатку сенсомоторний розвиток відбувається без підтримки мови. Тому може здатися важким дізнатися, про що думають немовлята, але Ж. Піаже розробив кілька простих, але розумних експериментів, щоб обійти їх відсутність мови, і це говорить про те, що немовлята дійсно уявляють предмети, навіть не маючи можливості говорити [13].

Як тільки дитина розуміє, що об'єкти – це різні речі, які існують поза її сприйняттям, вона починає асоціювати імена та слова з цими об'єктами, закладаючи основи мовленнєвого та когнітивного розвитку. Передопераційна фаза характеризується розвитком мовленнєвих навичок на основі фундаменту, який був закладений на попередній фазі [13].

Доопераційна фаза: 2-7 років.

Основними характеристиками та етапами розвитку цієї фази є:

- початок символічного мислення, використання слів та образів для уявлення об'єктів;
- схильність до егоцентризму, труднощі бачити речі з погляду інших;
- удосконалення мовлення та мислення;
- проблеми з логічним міркуванням та розумінням поглядів інших.

Діти в цьому віці часто беруть участь в уявних іграх, але мають труднощі з логічним мисленням і емпатією до інших. На цьому етапі здатність до творчої гри дедалі підвищується, натомість мислення залишається конкретним. Як приклад такого конкретного мислення є експеримент з глиною. Коли дослідники ділять глину на дві рівні частини і ліплять із однієї компактну кульку, а з іншої – плоский млинець. Діти на передопераційній стадії можуть вибрати млинець і сприймати його як більший, хоча вони обидва однакового розміру. Такий вибір відображає зосередженість дитини на безпосередніх видимих аспектах об'єкта, а не на його реальних властивостях.

На передопераційній стадії діти використовують свою нову здатність уявляти предмети в самих різних видах діяльності, але вони ще не роблять це організованими або повністю логічними способами [13].

Одним з найбільш очевидних прикладів такого роду пізнання є драматична гра. Коли діти замінюють реальні предмети предметами-замінниками (трубка телефона-банан, градусник-палочка та ін.). Діти розуміють, що це не справжні предмети, але вони так собі уявляють. Вони думають на двох рівнях одночасно – один образний, а інший – реалістичний. Ця подвійна обробка досвіду робить драматичну гру раннім прикладом метапізнання, або роздумів і моніторингу самого мислення. Частково з цієї причини, зазначає автор, вихователі та вчителі початкових класів часто облаштовують простір у своїх групах і класах для драматичної гри, а іноді навіть самі беруть на себе роль, щоб допомогти розвивати п'єсу далі [13].

3. Конкретно-операційна стадія когнітивного розвитку.

На цій означеній стадії розвитку у дітей переважає конкретне мислення, натомість все частіше починають використовувати логіку. Егоцентричний погляд, який домінував на попередній стадії, починає зникати. Ключові характеристики розвитку на цьому етапі включають розвиток здатності логічно аналізувати конкретні події. Наприклад, усвідомлення того, що кількість рідини залишається однаковою незалежно від того, в якій посудині знаходиться в широкій, чи у вузькій склянці.

Формулювання у дітей загальних висновків на основі конкретних прикладів, сигналізує про початок розвитку у них індуктивного мислення.

Важливо відзначити, що на цій стадії діти стають менш егоцентричними й починають замислюватися над тим, що можуть думати та відчувати інші. Це свідчить про їхній когнітивний розвиток [13].

4. Формально-операційна стадія когнітивного розвитку.

Завершальна стадія в теорії Ж. Піаже характеризується значним розвитком логіки, здатністю до дедуктивних міркувань і розумінням абстрактних понять. У цей період підлітки та молоді люди розвивають здатність передбачати кілька варіантів вирішення проблем і застосовують більш науковий підхід до засвоєння світу [13].

Отже, особливістю концепції когнітивного розвитку Ж. Піаже є те, що діти проходять якісну трансформацію мислення через чотири стадії. Він зазначав, що дітей у віці семи років відбувається фундаментальна зміна в їхньому розумінні та підході до світу [13].

У теорії Ж. Піаже важливим є уявлення про те, що розвиток знань та інтелекту є активним процесом. Піаже вважав, щоб пізнати об'єкт потрібно діяти з ним, досліджувати, вивчати. Він підкреслював, що діти не просто пасивні отримувачі інформації, а дослідники, які постійно взаємодіють із навколишнім середовищем, експериментують і активно пізнають світ [7; 17].

У психолого-педагогічних дослідженнях учені, розглядаючи поняття когнітивний розвиток, особливе місце відводять проблемі розвитку когнітивної активності, оскільки вона безпосередньо пов'язана із психологією та педагогікою. У науці когнітивна активність, з одного боку, «виросла» з вітчизняних міждисциплінарних досліджень пізнавальної активності, а з іншого – була трансльована як самостійний напрямок із західної психології [10; 14].

Важливою умовою складової когнітивного розвитку виступає активність дошкільника. Проблема розвитку пізнавальної активності, пошуки оптимальних засобів та методів інтенсифікації освітньої діяльності – одна з вічних проблем педагогіки та ряду суміжних наук. Їй було присвячено численні дослідження: розвиток пізнавальних інтересів (Л. Баглаєва, Л. Брежнєва, Л. Буркова, І. Литвиненко).

Узагальнення перерахованих вище досліджень дозволяє сказати, що у вітчизняній педагогіці склалася певна концепція, в якій когнітивний розвиток та когнітивна пізнавальна активність сприймається як двосторонній взаємопов'язаний процес: з одного боку, це процес самоорганізації та розвитку дитини, учня; з іншого – результат впливу навколишніх умов, організації відповідного середовища, позиції педагога [1; 2].

У західній психології когнітивна активність розвивалася як самостійна, а не прикладна галузь знань. Особливий внесок у її розвиток зробили роботи Р. Аткінсона, М. Махоні, У. Найсер, Р. Ше парда та ін., у дослідженнях яких, когнітивна активність розглядалася як поведінка, обумовлена пізнавальними (когнітивними) причинами [20].

Когнітивна (cognition – знання) активність, являючи собою здатність до розумового сприйняття та переробки зовнішньої інформації, проявляється через сукупність психічних процесів (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уява, мова, емоції) та психічних станів (переконання, бажання, наміри) особистості. Виявляючись у найзагальнішому вигляді як активність у процесі

пізнання, вона забезпечує розвиток мислення. Когнітивна активність, яка взаємопов'язана з розумовою діяльністю і заснована на здобутих знаннях і досвіді допомагає усвідомити, як саме формуються ці знання [20].

Важливого значення розвиток когнітивної активності набуває на етапі передшкільного дитинства. Як, зазначає О. Брежнева, оптимально організоване середовище розвитку забезпечує дитині найменш болісний перехід від дошкільної до шкільної ланки навчання [1].

Розвиток когнітивної активності як керований процес (насамперед, з боку педагога) дозволяє знизити напругу і тривогу дитини виявити порушення, що відбулися в таких сферах життя, як когнітивній, афективній і поведінковій, привести їх у відповідність до ситуації і задати подальший вектор пізнавальної діяльності. Психологи зазначають (Г. Костюк, О. Проскура), що один і той процес може бути як інтелектуальним, так і емоційним і вольовим [16; 21].

Сучасні дослідження вчених розкривають вплив інтересу на когнітивну сферу дитини. Взаємозв'язок допитливості дітей дошкільного віку, їхнього пізнавального ставлення до довкілля вчені (О. Брежнева, С. Ладивір, В. Моляко, В. Прокопенко) пов'язують з їхнім розвитком пізнавальної активності. Очевидно, що педагог, працюючи з дітьми, повинен розуміти можливості кожного з компонентів розвитку когнітивної сфери та оптимально, з урахуванням індивідуальних особливостей дитини вибудовувати когнітивно розвивальну траєкторію.

Інтеграція зазначених компонентів уможливорює формування у дітей комплексу особистісних соціально значущих якостей, а також становлення передумов навчальної діяльності, що в сукупності забезпечує конструктивне вирішення проблеми адаптації на етапі переходу до шкільного навчання [1].

Емоційний компонент, виступаючи одним із структурних компонентів когнітивної активності, створює емоційно благополучний фон пізнавальної

діяльності дитини, викликає бажання дізнатися нове, забезпечує її прагнення вдосконалювати розумову діяльність [1; 11].

Головною умовою становлення та розвитку емоційного компонента виступає мотив. Мотив, являючи собою внутрішнє усвідомлене спонукання, сприяє зародженню ініціативи, забезпечуючи тим самим не просто перебіг активної пізнавальної діяльності, а надаючи їй цілеспрямованість і результативність [1; 2].

Емоційний компонент когнітивної активності на етапі передшкільного дитинства поєднує в собі такі почуття, як допитливість, інтелектуальну радість, прагнення пізнати нове, розширити і поглибити свої знання, викликає емоційне ставлення до предмета діяльності. Все це емоційні прояви щодо пізнавального інтересу [20; 21].

Отже, емоції забезпечують народження пізнавального інтересу, який, в емоційній обстановці виступає як ставлення і мотив [15]. Розвиток когнітивної активності в умовах емоційного компонента можна співвіднести, як вважає О. Брежнєва, з періодом «сенситивного сприйняття», безпосередніх вражень, яскравих образів, де знайомство з навколишнім відбувається в основному на основі чуттєвого пізнання. За допомогою органів чуття дитина сприймає величезну кількість найрізноманітніших відчуттів та вражень, які викликають у неї емоційні та інтелектуальні реакції у відповідь [1].

Таким чином, в емоційний компонент включається така складова, як почуття задоволення від процесу пізнання, що виступає базою розвитку не просто особистісно значущого ставлення дитини до засвоєння нових знань у процесі його вбудовування в структуру власного досвіду, але забезпечує розвиток вмінь дитини перетворювати ці знання. Все це насамперед забезпечить у майбутньому становлення дослідницької позиції дитини в процесі її життєдіяльності, дозволить відчувати радість від процесу пізнання.

Розвиток почуттів на етапі дошкільного дитинства обумовлений безпосередньо розумовим розвитком дитини.

До кінця старшого дошкільного віку емоції починають поступатися місцем інтелектуальним процесам, пов'язаними із засвоєнням знань про довколишній світ, про себе самого [1; 3; 5].

Надалі дитина навчається керувати своїми почуттями, свідомо їх виражати, демонструючи їх оточуючим. Інтелектуальний компонент когнітивної активності забезпечує взаємозв'язок почуттів та емоцій з пізнавальними процесами [5].

Надалі активність дитини все частіше викликається її інтересами та потребами. Найважливіше на етапі передшкільного дитинства – поява в пізнавальній сфері нових знань, що виконують функцію «будівельного матеріалу». При цьому змінюються якість самих знань: вони стають більш повними, образними, узагальненими. У майбутньому це приведе до розвитку компетенції дітей у різних галузях знань, підвищить рівень їх індивідуально-особистісної свідомості. Знання, в цьому випадку набуваючи ціннісного значення, будуть приносити користь не тільки для навколишньої дійсності, але і для людського фактора [5].

Становлення інтелектуального компонента когнітивного розвитку відбувається в процесі пізнавальної діяльності через формування в дітей основ теоретичного мислення.

Отже, процес пізнання старших дошкільників можна представити як розвиток пізнавальних здібностей та основних психічних новоутворень. У цьому випадку дитина не просто засвоює знання, вона пізнає світ у спеціально організованих умовах [1; 5].

Розвиток інтелектуального компонента когнітивного розвитку озброює дітей універсальними навчальними діями, що становлять основу вміння навчатися; підвищує рівень виконання логічних операцій; забезпечує оволодіння навичками навчального співробітництва; розвиває такі якості, як

ініціативність і самостійність, що дозволяють не просто керувати власною діяльністю, але й і коригувати навчально-пізнавальну діяльність і процес власного саморозвитку. У майбутньому, потрапляючи в нову соціальну ситуацію, долучаючись до нової суспільно значущої діяльності – навчальної діяльності, дитина отримує можливість не просто поповнювати багаж своїх знань, вона озброюється засобами, які допомагають їй ці знання здобувати самостійно [25].

Вольовий компонент когнітивного розвитку сприяє підкріпленню дослідницької активності дитини, розвиває її свідомість. Згідно наукових досліджень [1; 7; 11], воля посилює емоційні прояви та почуття, стимулюючи розвиток пізнавального інтересу, вона сприяє переходу пізнавальної потреби в дію. Завдяки вольовому зусиллю дитина робить не тільки те, що їй цікаво, але й те, що необхідно.

Головними умовами становлення вольового компонента виступає розвиток самостійності та самооцінки дитини як значущих регуляторів людської поведінки. Самостійність має місце, коли йдеться про осмислену, соціально прийнятну дію, що виключає сторонню допомогу [11]

У разі пізнавальної діяльності самостійність проявляється у ініціативності, незалежності, відповідальності. На думку Л. Брежнєвої, здатність свідомо управляти своїми зовнішніми та внутрішніми діями тільки починає зароджуватися у дошкільному віці. Для етапу передшкільного дитинства характерно формування вміння утримувати мету у центрі уваги, підпорядковувати свої дії мотивам [1; 11].

Таким чином, вольовий компонент когнітивного розвитку інтегрує комбінацію такої особистісної якості, як самостійність з самооцінкою дитини, що сприяє її ініціативності та відповідальності в процесі пізнання. У сукупності з розвитком емоцій та інтелекту у дитини виникають почуття у разі задоволеності процесом пізнання. Єдність функціонування емоційного, інтелектуального та вольового компонентів у когнітивній складовій

забезпечує цілеспрямований розвиток дитини у пізнавальній діяльності [1; 11].

Взявши до уваги необхідність управління процесом когнітивного розвитку, педагог організовує свою діяльність з урахуванням позиції дитини в пізнавальній діяльності. Завдання педагога – допомогти дитині адаптуватися до цього процесу, створити умови для засвоєння навчальних дій, допомогти їй проявити себе, своє «я».

Підкреслимо, що підхід до дитини повинен базуватися на гармонійному поєднанні перерахованих компонентів з обов'язковим врахуванням індивідуальних особливостей дитини. Це насамперед вимагає перегляду традиційних методів виховання та навчання у передшкільній ланці. У руслі означеного важливо схарактеризувати когнітивні етапи розвитку дитини [10; 11].

Етап навчання. Навчання – складний процес, який проходить через стадії вдосконалення сенсорних і моторних навичок, потім когнітивних навичок [20].

Когнітивні навички синтезують у собі здатність аналізувати, оцінювати, зберігати інформацію, порівнювати й визначати дії. Як сенсорні, так і моторні когнітивні навички теж можна покращувати за рахунок правильного навчання. Сильні когнітивні навички є ключем до високих досягнень у навчанні. Без них людина не може повністю використати свій потенціал [7, 20].

Когнітивні функції і когнітивні здібності є ключовими поняттями в психології та когнітивній науці [35, с. 8]. Когнітивні функції представляють собою психічні процеси, які відповідають за обробку інформації в мозку людини. Ці функції включають сприймання, мислення, пам'ять, увагу, сприйняття, мову та інші операції. Приклади когнітивних функцій: розв'язування завдань, запам'ятовування інформації, тощо. Когнітивні функції дозволяють людині сприймати, обробляти, зберігати та

використовувати інформацію з оточуючого світу. Натомість когнітивні здібності є індивідуальними здатностями особистості виконувати різні когнітивні завдання, які пов'язані з мисленням та вирішенням проблем. Це внутрішні ресурси, які дозволяють дитині вчитися.

Частиною освітнього процесу дитини у закладі дошкільній установі є проведення простих дослідів, але для цього мають бути створенні відповідні умови. Однією з таких умов є оптимально організоване середовище для когнітивного розвитку дитини. Схарактеризуємо його.

Когнітивний розвиток та природне середовище

Середовище має важливе значення для підтримки когнітивного розвитку, оскільки вони є одночасно стимулюючим фоном та активним учасником навчання. Навчальне середовище спрямоване на підтримку розвитку дітей і включає в себе групи, класи, ігрові осередки, зони для проведення експериментів та відкриті майданчики, лісові зони, парки, галявини тощо [23; 24].

Організовані, керовані навчальні середовища пропонують різноманітні можливості для вибору гри, дослідження та експериментів. Вони включають відповідні за віком обладнання та матеріали, що відповідають інтересам дітей [20; 24].

Проблемі здібностей приділялося багато уваги (Кетелл, Ж. Піаже, Ч. Спірмен, Р. Стенберг, А. Терстоун, В. Штерн та ін.). Особливе місце в дослідженнях здібностей займають когнітивні здібності. Вчені розуміють під здібностями складні утворення, які виробляються лише в процесі організованої діяльності та організованого відповідного середовища [14; 20].

Когнітивні здібності є частиною інтелекту до них відносять різні прояви розумової діяльності дитини в процесі засвоєння знань [20].

Одним із важливих напрямів дослідження цієї проблеми є пошук шляхів цілеспрямованого розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку. З метою аналізу проблеми впливу спеціально створеного

освітньо-збагаченого середовища на розвиток пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку були розглянуті предметно-інформаційні аспекти, зокрема структура освітнього процесу, форма навчання та зміст навчальної програми.

Зарубіжні дослідження, стосовно середовищного підходу J.H. Flavell, N.L. Malkolm, T.D. Wilson, P.W. Linville, J.F. Wohlwill, R.C. Lowe, A. Bandura, M.J.A. Howe, B. Inhelder, H. Sinclair, M. Bovet, D.K. Yee, J.S. Eccles, H.H. Kelley внесли значний вклад у вирішення проблем детермінації розвитку когнітивних здібностей [14; 20; 26].

Питання розвитку когнітивних здібностей в умовах спеціально організованого освітнього простору привертає увагу дослідників, як у нашій країні, так і за кордоном. Вплив різних факторів, зокрема середовищного на когнітивний розвиток дослідив М. Сторфер. На його думку, когнітивне середовище включає наявність освітніх матеріалів, методів навчання спрямованих на здобуття знань. Зарубіжними вченими розглядається модель когнітивного розвитку через інформаційне збагачення досвіду дитини засобами природи. Оскільки, умови, які сприятливо позначаються на розвитку дітей, визначаються як розвивальне середовище [10].

Таким чином, проведений аналіз досліджень [8; 14; 19; 20] дозволяє зробити висновок, про вплив середовища на розвиток когнітивних здібностей дітей. І таким середовищем на думку вчених є природне середовище. Основна ідея, якого полягає у забезпеченні умов, де діти можуть розвивати свої когнітивні, соціальні та фізичні навички через гру та дослідницьку діяльність у природі [10; 24].

Зелене середовище відіграє надзвичайно важливу роль у когнітивному розвитку дитини. Цей зв'язок підтверджується численними дослідженнями, які демонструють, що проведення часу на свіжому повітрі серед рослин і тварин, сприяє розвитку пізнавальних функцій у дітей. Вчені [10; 24] наголошують на таких ключових аспектах, які пояснюють цей взаємозв'язок:

- стимуляція сенсорного сприйняття (гра в піску, дослідження комах, спостереження за хмарами – все це стимулює різноманітні органи чуття дитини, сприяючи розвитку її сприйняття навколишнього світу);
- розвиток уяви та творчості (природа надає безмежний простір для фантазії, дитина може будувати замки з піску, придумувати історії про тварин, створювати свої власні світи);
- підвищення фізичної активності (ігри на свіжому повітрі сприяють розвитку дрібної та великої моторики, координації рухів, що позитивно впливає на когнітивні процеси);
- зменшення стресу (перебування на природі допомагає знизити рівень стресу, підвищити концентрацію уваги та покращити настрій дитини);
- сприяння розвитку допитливості та пізнавальної активності (діти, які проводять час на природі, ставлять більше запитань, прагнуть дізнатися більше про навколишній світ);
- розвиток соціальних навичок (спільні ігри на природі сприяють розвитку комунікативних навичок, вмінню вирішувати конфлікти).

Використання інноваційного освітнього підходу, що базується на навчанні дітей через безпосередній контакт з природою виник у Скандинавії і набув популярності в багатьох європейських країнах, зокрема у Великій Британії, Данії, Швеції та Німеччині. Основна ідея полягає у створенні середовища, де діти можуть розвивати свої когнітивні здібності через гру в зеленому середовищі.

Лісова школа (forest school) – це модель навчання на свіжому повітрі. Аналогом до лісових шкіл є лісові дитячі садки. У Великій Британії для забезпечення когнітивного розвитку дітей існують лісові дитячі садки.

Лісова школа – це інноваційний освітній підхід, що базується на навчанні дітей через безпосередній контакт із природою. Перші елементи Лісової школи зародилися в Данії в 1950-х роках. Концепція ґрунтувалася на переконанні, що навчання через гру в природному середовищі сприяє

гармонійному розвитку дітей. Після успіху в Данії концепція поширилася в інших країнах, зокрема у Швеції [9; 19].

У Данії лісові садочки – поширене явище. У них діти майже весь час перебувають на свіжому повітрі, у лісі. Цілісінський день вони бігають, стрибають, досліджують навколишній світ: доглядають за городом, годують курей тощо.

До Сполученого Королівства практика лісових шкіл прийшла в 1990-х роках із Данії. У Великій Британії лісові школи мають велику зовнішню підтримку. Англійські дослідники довели вплив природи лісу на когнітивний розвиток дитини. Коли дитина росте і розвивається, нейрони в її мозку розгалужуються майже так само, як гілки дерев. Проведені дослідження показали, що у дітей, які проводять більше часу серед дерев, покращуються когнітивні функції та психічне здоров'я. Результати роботи вчених із Центру здоров'я та благополуччя дітей Імперського коледжу Лондона опубліковано в журналі Nature [19].

Автори пишуть, що природне середовище є важливим захисним фактором стабільного розвитку мозку дитини. Раніше загальнонаціональні епідеміологічні дослідження дітей у США та Данії показали, що зелені насадження на територіях житлових районів знижують ризик виникнення проблем, пов'язаних із психічним здоров'ям. Інші дослідники з Британії також виявили, що у дітей, які живуть у зелених міських кварталах, краще розвинена просторова та робоча пам'ять. Дослідники припускають, що це пов'язано з фрактальними візерунками на листі та корі, форми яких заспокоюють збуджений мозок дитини [19].

Низка досліджень учених, спрямована на те, як унікальні якості гри в природному середовищі сприяють інтелектуальному розвитку дитини, також вони доводять метакогнітивні аспекти природного середовища в грі. Так, в Австралії зростає кількість природоорієнтованих ініціатив із дошкільної освіти [23, с.113-131].

Зелене середовище надає особливий простір для гри та дослідницького навчання. Теорія Рейлі вказує на три ієрархічні стадії гри: дослідницька, навчальна і досягнення. Дослідницька фаза демонструє допитливість маленької дитини до дослідження властивостей навколишнього середовища. Ця фаза полягає в тому, що індивід самотійно взаємодіє з навколишнім середовищем, досліджує природу об'єктів і природних елементів. Дитина мотивована через допитливість досліджувати за допомогою своїх почуттів, отримуючи цінні знання шляхом проб і помилок. Вона може робити це разом з іншими, задовольняючи власні цілі [19].

Дослідження природознавчої освіти на міжнародному рівні залишаються недостатньо теоретизованими, особливо у викладанні та навчанні STEM. Програма дитячого садка на природі (яку часто називають «кущовими кіндерами» в австралійському контексті) є однією з таких програм, де проводять ігри та навчання на природі. Вченими (К. Спелдевінд, К. Кемпбелл) було проведено дослідження з метою з'ясування розвитку математичного мислення дітей шляхом використання пізнавальних завдань та творчих ігор у природі. Доведено ефективність розвитку логіко-математичного мислення дітей під час оволодіння математичними знаннями в природному середовищі [22].

Основна філософія лісових шкіл – це навчання через досвід. У лісових школах робиться акцент на практичному навчанні. Діти не лише вивчають теорію, а й отримують можливість застосувати свої знання на практиці в реальному житті, спостерігаючи за природою та її циклами. Однією з головних особливостей лісових шкіл є регулярні заняття на свіжому повітрі. Ці заняття відбуваються як у лісі, так і в парку, але завжди в природному середовищі. Для кожної дитини тут забезпечується індивідуальний підхід відповідно до її інтересів та потреб. Навчальне середовище створено таким чином, щоб кожен учень міг розвивати свої сильні сторони та навички [22].

Лісова школа заохочує дітей самостійно вирішувати завдання і проблеми та брати на себе відповідальність за власні дії. Вчителі виступають у ролі наставників, які спрямовують дітей, але не дають прямих відповідей.

Багато часу в освітньому процесі відводиться іграм на свіжому повітрі, під час яких розвиваються когнітивні здібності, пам'ять, уява, увага, мовлення, спостережливість, логічне мислення, креативність [22].

Завдяки навчанню в природному середовищі у дітей формується екологічна свідомість. Вони вчаться спостерігати за змінами в природі, шанобливо ставитися до природних об'єктів, усвідомлюють необхідність їх захисту. Також, діти, які беруть участь у програмах лісових шкіл, часто є стійкими до стресу та труднощів. Навчання на свіжому повітрі допомагає зменшити тривожність і покращити психологічний та емоційний стан дітей.

Лісові школи вже встигли позитивно вплинути на розвиток освітніх систем у багатьох країнах. У Німеччині, Великобританії, Данії та Швеції державні школи почали активно інтегрувати елементи лісової педагогіки у свої навчальні програми. Особливо позитивно такий підхід позначається на дошкільній освіті, оскільки природне середовище є ідеальним місцем для раннього розвитку дітей [22].

Л. Кревака та О. Фрішко стверджують, що саме у 1840 році відомий німецький теоретик дошкільного виховання Фрідріх Вільгельм Фребель разом з однодумцями розробив педагогічну систему, засновану на іграх, піснях та спілкуванні з довкіллям та іншими дітьми. Він також придумав термін «садок». Він звертався до дитини як до молодого деревця, що потребує догляду та уваги. Таким чином, усі дошкільні заклади стали називатися «дитячими садками» [14]. Лісові дитячі садки (Waldkindergarten) – це форма дошкільної освіти для дітей віком від 3 до 6 років, де діти проводять більшу частину часу на свіжому повітрі. Waldkindergarten часто називають дитячим садком «без стін, без стелі». Незалежно від погоди, діти

та вихователі граються, вивчають навколишній світ, досліджують ліси та інші природні ландшафти [23].

Ідея «лісової дошкільної освіти» зародилася в Німеччині. Там ліси є частиною дитячого світогляду. Ключовим моментом лісового дитячого садка є ідея про те, що людина є частиною природи і може жити і розвиватися лише в гармонії з нею. Автором цієї методики є німецький католицький священик Себастьян Кнайп. Метод Кнайпа базується на п'яти ключових підходах: цілюща сила води (гідротерапія), фізична активність (чергування фізичних навантажень і відпочинку), здорове харчування, лікарські трави (фітотерапія) і здоровий спосіб життя (поміркованість, душевна рівновага і врівноваженість) [14; 23].

У 1950-х роках скандинавські педагоги придумали концепцію цілковитої інтеграції дитини з природою. У 1950 році данська мама Елла Флаутау разом зі своїми дітьми часто ходила гратися в ліс. Згодом вона помітила, що ліс і природа позитивно впливає на дітей: вони розкриваються, невимушено спілкуються, відчують себе вільними. Саме тому, батьки дітей проявили ініціативу у створенні найпершого лісового садочку [14].

Нині в Німеччині лісових дитячих садочків налічується більше 1500. На сьогодні лісові дитячі садки популярні в Данії, Чехії, Австралії, США, Шотландії, Японії, Південній Кореї та Канаді [14; 23]. Лісові дитячі садки призначені для дітей віком від 3 до 6 років. Вартість догляду за дитиною в лісовому дитячому садку залежить від кількості годин, які дитина проводить там. Максимальна кількість дітей у групі – 10. Це дозволяє забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини та сприяє її гармонійному розвитку в атмосфері любові та гармонії. Освітня концепція Лісового дитячого садка поділяється на три етапи:

1. «Звикаю» – під час цього етапу батьки максимально допомагають дітям пристосуватися до умов у садочку.

2. «Лісові жителі» – діти «перевтілюються» в різних лісових тварин, досліджують навколишній світ відповідно до пори року та погоди, а також використовують усі свої органи чуття, щоб зрозуміти поведінку та характер лісових мешканців. Всі ігри на цьому етапі спрямовані на розвиток уяви та логічного мислення (вивчення слідів тварин і зв'язків у світі природи).

Особливістю лісових дитячих садків є те, що ігри та розваги будуються навколо природних об'єктів (дерев і водойм). Діти граються шишками, паличками, пташиним пір'ям, водою та глиною, а не фабричними іграшками. Це стимулює фантазію [14].

У німецьких лісових дитячих садках групи складаються з 15-20 дітей віком від 3 до 6 років. У лісових садках немає міського шуму, лише звуки природи. Також дуже важливо, щоб діти вивчали соціальні правила і вчилися ставитися один до одного і до дорослих з повагою і турботою [23].

Здобуття справжніх знань відбувається у цікавий спосіб. Будівництво куреня з гілок дерев вчить будівництву, роботі в команді та наполегливості у досягненні цілей. Прогулянки та походи виховують витривалість, розвивають навички планування та комунікації. Розповідання історій, спів пісень та вивчення віршів розвиває мову, увагу, пам'ять та театральні навички [14].

Лісові дитячі садки під відкритим небом, які існують окремо від державної системи, є особливістю данської дошкільної освіти. Ними керують приватні організації та незалежні громади. Вони також відомі як лісові дитячі садки і призначені для дітей віком від 3 до 6 років. У лісових дитячих садках працює більше вихователів, ніж у звичайних дитячих садках, щоб забезпечити безпеку дітей [23].

Батьки приводять дітей на «місце зустрічі», звідки їх спеціальним автобусом відвозять до лісу. Там діти граються, бігають і пустують досхочу й проводять майже весь день на свіжому повітрі, незважаючи на погоду. Данці вважають, що погана погода буває через поганий одяг. Тому маленьким відвідувачам лісового садочка завжди видають макінтош і гумові чоботи. В

якості іграшок використовують листя, пташине пір'я, камінці, глину, пісок, палички, шматочки кори та шишки. Дошкільнята шукають у лісі дрібних тварин, спостерігають за комахами і рослинами. Увечері, у визначений час, дітей повертають туди, звідки їх забрали вранці [6].

Саме тому лісові дитячі садки є чудовою альтернативою звичайним дитячим садкам. Тут діти можуть отримати навички, яких неможливо навчити в інших місцях, насолодитися красою природи та подихати свіжим повітрям. У кожній країні лісові дитячі садки відрізняються один від одного. Спільним для лісових дитячих садків є те, що діти майже завжди перебувають у зелені, незалежно від погоди; немає суворої освітньої програми, але діти самі обирають собі заняття. Зелене середовище передбачає прикладне навчання через власний досвід дітей; розуміння і відповідальність за навколишнє середовище. Однак, незважаючи на деякі відмінності, лісові дитячі садки вирішують основні завдання виховання, навчання та розвитку дітей дошкільного віку [19; 24].

Природне середовище на відкритому повітрі є унікальним та привабливим для дітей. Діти сприймають природне середовище інакше, ніж дорослі. Дорослі зазвичай сприймають природу як фон того, що вони роблять. Діти відчувають природу як стимулятор до діяльності. Природа для дитини – чистий чуттєвий досвід. Діти оцінюють природне середовище не через його естетику, а швидше через те, як вони можуть взаємодіяти із ним. Діти мають унікальну можливість пізнання світу природи як місця краси, таємниці і дива. Особливе значення зеленого середовища для дітей, що пов'язане із способом пізнання його, з когнітивним розвитком, оскільки рослини разом із ґрунтом, піском і водою забезпечують параметри, якими можна маніпулювати, діяти, досліджувати, експериментувати. Завдяки своїм інтерактивним властивостям рослини стимулюють дітей до відкриття, розвивають мислення спостережливість, допитливість, уяву [23].

Простір на відкритому повітрі допомагає дітям розвивати навички, пов'язані з процесом наукових досліджень, наприклад робити висновки, вимірювати та спостерігати. Автори [5; 6; 22; 23] зазначають, що навчання в природному середовищі починаючи з раннього дитинства покращують когнітивні, соціально-емоційні та фізично-моторні навички, здатність визначати причинно-наслідкові зв'язки, спостережливість, творче мислення, концентрацію та уяву. Дошкільний заклад, який широко використовує в освітньому процесі природне середовище впливає на подальший процес розвитку дітей. Дослідники пропонують також природне середовище навчання для експериментів, відкриттів і дослідження. Діти вільно навчаються та розважаються, а здорове середовище стимулює всі органи чуття. Використання навчального матеріалу без будь-яких обмежень учителя може підвищувати творчість і когнітивні здібності у дітей дошкільного віку. Вони відкривають себе і свої здібності під час вільної гри. Дослідники З. Замані, К. Мур переконливо доводять, що взаємодія з природою стимулює розвиток лінгвістичних здібностей, уміння спілкуватися з однолітками, домовлятися, переконувати, приймати рішення [10].

Сучасні дослідження засвідчують, що діти, які проводять більше часу на свіжому повітрі, вчаться краще, ніж ті, хто перебуває в звичайних садочках та класах. Вони також мають більш розвинену емоційну, інтелектуальну, пізнавальну сферу, соціальну та екологічну свідомість.

Лісовий садочок – це нове явище для України. Натомість вітчизняні педагоги, надихнувшись досвідом їх роботи і відкривають дитячі садочки такого типу в Україні, адаптують різноманітні види та форми освітньої діяльності в зеленому середовищі європейських колег. Лісові школи продовжують завойовувати прихильників у всьому світі.

Так, був відкритий перший в Україні заклад такого формату «Бум Бу Ру Рум» у Львові, пізніше у м. Боярка, Київської області. Це садочки, коли діти весь час перебувають на свіжому повітрі (від 4 до 8 годин).

Програма лісового дитячого садочку, сприяє когнітивному розвитку дітей, винахідливості, готовності до ризику, підтримує гру. Навчальний процес створює неупереджене середовище, в якому діти можуть пробувати щось нове, відкривати, досліджувати.

Перебування в лісовому садку сприяє розвитку елементарних математичних уявлень у дітей (порівнюють, рахують, орієнтуються в просторі, розв'язують логічні завдання), розвитку мовлення (описують, складають казки, вірші, розповіді, переказують, пишуть букви паличкою на піску).

Так, теми занять у таких садочках є міжпредметними. Вони включають природне середовище: обізнаність у тваринному і рослинному світі свого краю, роль природних об'єктів у житті людей. Лісове середовище використовують для вивчення математики, розвитку мовлення, пам'яті, уваги, для зображувальної, конструкторської діяльності тощо.

К. Спелдевінд і К. Кемпбелл зазначають, якщо на занятті з математики проходять міри довжини, то у лісі будуть вимірювати відстані, висоту рослин, кущів, довжину стрибків дітей або розміри своїх будиночків із палок. У зеленому середовищі дітям легко засвоїти параметр «товщина» предмета. Діти на практиці порівнюють товщину дерева: тонке, товще, найтовще [22].

У зеленому середовищі дошкільники оволодівають елементами математики, зокрема: вчаться вимірювати, розрізняти геометричні фігури, орієнтуватися у просторі і часі, виконувати логічні операції [22].

Виконання різноманітних математичних дій і операцій на природі сприяє когнітивному розвитку дитини:

- 1) пізнавальних інтересів, аналітичності розуму, прагненню до пошуку;
- 3) логічного, дивергентного мислення;
- 4) якостей мислення: гнучкості, самостійності;
- 5) здатності до винахідливості [22].

З дошкільного віку діти починають спостерігати за природними об'єктами, засвоювати поняття різного змісту, зокрема, поняття про групу однорідних предметів. Математична діяльність у природі дає необмежені можливості для інтелектуального розвитку дитини [22].

На думку К. Спелдевінда і К. Кемпбелла, діти на основі спостережень у природі здатні класифікувати, групувати об'єкти, порівнювати їх, знаходити схожість на основі якоїсь зовнішньої ознаки, наприклад, розміру, форми, товщини, величини, кольору або ваги. Кожна яскрава ознака в групі схожих об'єктів є стимулом для їх порівняння та групування [22].

Іншим важливим стимулом для порівняння об'єктів за їх специфічними властивостями є потреби дитини, які виникають у процесі її діяльності. З розвитком пізнавальних потреб і пізнавальної активності дітей поступово змінюються методи й форми їхньої діяльності. Використання математичних завдань під час перебування дітей на природі допомагає встановити зв'язки між числами, математичною поведінкою та навколишнім середовищем. Такий підхід допомагає педагогам і батькам наповнити математику реальним змістом і сформувати у дитини основні уявлення про загальну картину світу [22].

Особливу увагу в країнах ЄС відводять дидактичним іграм у зеленому середовищі з метою розвитку когнітивних здібностей. У своїх дослідженнях американські педагоги Р. Голінкофф, К. Хірш-Пасек, Д. Зінгер переконливо доводять значення ігор на природі для когнітивного розвитку дитини за допомогою, яких вихователь привчає дітей самостійно думати, використовувати здобуті знання в різних умовах у співвідношенні з поставленими завданнями. Завданням дидактичних ігор є раціональне використання дітьми знань під час виконання розумових операцій: знаходження характерних ознак у предметах і явищах навколишнього світу, порівнювання, групування, класифікування предметів за певними ознаками, формулювання адекватних висновків, узагальнення [5].

Активність мислення дитини є головною умовою усвідомленого ставлення до науково достовірних, ґрунтовних знань. Ігри з природними матеріалами (насіння, рослини, листя, палички, камінці, черепашки) вихователь організовує під час прогулянки. У такій діяльності закріплюються знання дітей про довкілля, відбувається інтелектуальний розвиток. Дидактичні ігри розвивають сенсорні здібності. Процеси відчуття й сприймання покладено в основу пізнання дитиною довкілля.

Європейський досвід засвідчує практичну значущість використання вправ, завдань в оволодінні математичними поняттями дошкільників під час прогулянок, екскурсій, занять у зеленому середовищі. Наприклад.

Завдання: «Відшукай за кольором»

Погляньте навколо й знайдіть квітки, в яких заховався білий колір.

Відшукайте три рослини (птахи, тварини) до яких доторкнувся своїм пензликом синій (сірий, зелений, жовтогарячий) колір.

Під час заняття в лісі діти отримують картки із завданнями. Вони розв'язують математичні задачі, використовуючи природні матеріали, ведуть лісовий щоденник, записуючи або замальовуючи свої спостереження; досліджують природу і природні явища. Також у природному середовищі споруджують намети, вчаться розпалювати багаття, слухають спів птахів, шум дощу, шелест трав. Коли діти слухають звуки лісу їм пропонують скласти невеличкий вірш про квіти, трави, дерева, небо, тощо [3; 5; 8].

Наведемо приклади занять у зеленому середовищі.

Дослідження природи: діти дізнаються про різні види рослин, спостерігають за тваринами, комахами та птахами. У них розвивається цікавість до навколишнього світу та науковий інтерес.

Будівництво тимчасового притулку. Одним з найпопулярніших видів діяльності є будівництво притулку з природних матеріалів, що розвиває навички командної роботи та творчого мислення.

Ігри на свіжому повітрі: вільні ігри є важливою частиною лісової школи. Сюди входять традиційні спортивні ігри, різноманітні квести на природі та рольові ігри.

Низка досліджень вчених, спрямована на те, як унікальні якості гри в природному середовищі сприяють когнітивному розвитку дитини, також вони доводять метакогнітивні аспекти природного середовища в грі. Так, в Австралії зростає кількість природоорієнтованих ініціатив з дошкільної освіти [5, с. 113-131].

Один із важливих нейробіологічних механізмів пов'язаний зі змінами в структурі та функціональній активності мозку. Під час ігор підвищується активність у різних ділянках мозку, насамперед в тих, що відповідають за увагу, пам'ять і функції контролю. Це сприяє покращенню когнітивних здібностей і розвитку мислення дітей. Крім того, ігри впливають на нейропластичність мозку.

Нейропластичність – це здатність мозку змінювати свою структуру і функції під впливом досвіду. Граючи в ігри, діти розвивають низку когнітивних навичок, зокрема логічне мислення, просторову уяву та вміння вирішувати проблеми. Ці навички вимагають активної роботи мозку і сприяють його нейропластичності [3].

Іншим важливим нейробіологічним механізмом є вироблення нейромедіаторів, таких як серотонін і дофамін, під час ігор. Ці речовини впливають на настрій, мотивацію та внутрішню мотивацію дітей. Завдяки цьому ігри можуть позитивно стимулювати дітей до навчання та розвивати когнітивні навички [3].

Таким чином, нейробіологічні механізми впливу ігор на когнітивний розвиток дітей включають зміни мозкової активності, нейропластичності та вироблення нейромедіаторів. Розуміння цих механізмів дозволяє оцінити позитивний вплив ігор на розвиток когнітивних процесів у дитини.

У сучасному світі діти активно займаються іграми. Ігри можуть мати значний вплив на розвиток та когнітивні здібності дітей. Однак варто зазначити, що ігри сприяють не лише розвитку навичок, а й формуванню нейронних зв'язків у дитячому мозку, що є важливим кроком у формуванні мислення [3].

Дослідження показують, що активна гра допомагає стимулювати різні ділянки мозку, що відповідають за пам'ять, увагу, мовлення та інший когнітивний розвиток. Це досягається завдяки різним завданням і викликам, з якими діти стикаються під час гри. Важливим аспектом є інтерактивний характер гри. Це заохочує активну участь дитини в процесі гри та сприяє розвитку її мислення. Ігри можуть включати завдання, які вимагають стратегічного мислення, логічного мислення, розвитку просторової уяви та інших когнітивних процесів [3].

У світлі вищезазначеного, використання ігор як засобу розвитку когнітивних навичок дітей рекомендується, але має відбуватися з обережністю, з урахуванням вікового досвіду та індивідуальних особливостей [4, с. 5].

Роль ігор у розвитку пам'яті та уваги дітей.

Однією з ключових складових когнітивного розвитку дитини є пам'ять та увага. Світ сучасних рухливих ігор, які стають дедалі популярнішими серед дітей, має потенціал для покращення цих когнітивних функцій. Завдяки різноманітним іграм, які стимулюють розумову діяльність, діти можуть розвивати навички пам'яті та уваги під час гри [3].

Гра як засіб розвитку пам'яті надає дітям можливість тренувати такі когнітивні процеси, як запам'ятовування, пригадування та відтворення інформації. Завдяки різноманітним іграм, що вимагають запам'ятовування правил, послідовностей та образів, діти активно залучаються до процесу навчання та розвитку пам'яті. Вони вчаться звертати увагу на деталі,

диференціювати та класифікувати інформацію, що сприяє покращенню пам'яті [3, с. 5].

Крім того, ігри також впливають на розвиток дитячої уваги. Ігри, які вимагають постійної уваги та концентрації, допомагають зміцнити цю когнітивну навичку. Діти вчаться зосереджуватися на ігрових цілях, виконувати завдання і вирішувати проблеми, які вимагають ретельного обмірковування. Це сприяє розвитку навичок внутрішньої саморегуляції та збільшує концентрацію уваги. Таким чином, ігри мають значний вплив на розвиток дитячої пам'яті та уваги. Ігри допомагають розвивати когнітивні навички, які необхідні для успішного функціонування в сучасному суспільстві. Ігри стимулюють розумову активність і сприяють розвитку логічного мислення, креативності та просторової уяви. Тому доцільно використовувати різноманітні ігри як ефективні інструменти для покращення пам'яті та уваги дітей. Наприклад.

Гра «Відповідай швидко»

Мета: вправляти дітей у класифікації, порівнянні, узагальненні; закріплювати знання про птахів, комах, риб, тварин; вправляти в узгодженні числівників і прикметників з іменниками.

Ігри сприяють позитивному розвитку когнітивних навичок, таких як увага, спостережливість, зосередженість, розв'язання пошукових завдань, проблемних ситуацій. Ці впливи дозволяють дітям покращувати свої когнітивні здібності та навички через гру.

Одним із позитивних ефектів ігор на когнітивний розвиток дітей є покращення концентрації уваги. Під час гри діти зосереджуються на виконанні різних завдань, пошуку різноманітних варіантів розв'язання проблем, спостереженні за рухом об'єктів і подій. Це допомагає розвивати вміння зосереджувати та утримувати увагу на певному об'єкті чи завданні [3]. Це можуть бути різні види ігор: ігри-головоломки, пазли, рухливі, творчі,

пригодницькі та ін. З огляду на це, ігри використовують як важливий інструмент розвитку когнітивних навичок дітей [3].

Усі діти люблять грати. Вони із задоволенням слухають пригодницькі історії та дивляться захопливі фільми, в яких головні герої потрапляють у незвичайні пригоди. Сьогодні діти – це акселерати, вони мають артистичну натуру з високим рівнем пізнавальної активності. Їхній інтелект пластичний, гнучкий і здатний легко сприймати нову інформацію [4].

Основна мета педагогів – розвинути у них здатність критично мислити та аналізувати. Для цього необхідно впроваджувати новітні технології, форми і методи навчання та виховання. Однією з таких сучасних технологій є квест-технологія, яка вчить дітей дошкільного віку знаходити, аналізувати та систематизувати необхідну інформацію, розв’язувати проблеми, розвиває пізнавальну активність, формує важливі компетентності і, найголовніше, готує їх до навчання в новій українській школі [3, с. 7].

Які ж ігри є найбільш ефективними для розвитку когнітивних навичок дітей? Останнім часом дуже широко зарекомендували себе використання квестів в зеленому середовищі як засобу розвитку цієї здатності у дітей

Квести – це завдання, спрямовані на розвиток пізнавальної та дослідницької активності дітей, критичного мислення, логічного мислення, аналітичного мислення та творчого мислення. Квести поєднують у собі елементи мозкового штурму, тренінгу та гри. Квести задіюють дитячий мозок, фізичні навички, уяву, пам’ять та увагу. Крім того, діти дошкільного віку добре проявляють винахідливість та організованість. Тому квести можуть ефективно поєднувати ігрову та навчальну діяльність дітей. Враховуючи вікові особливості дітей дошкільного віку, найдоцільніше впроваджувати лінійні квести. Вони можуть містити різні завдання: інтелектуальні; ребуси; головоломки; загадки, шифрування. Перевага квестів в тому, що проводяться вони у самих різних місцях: на природі, на ділянці, на екскурсії. Серед них особливо цікавий геокешинг – квест на відкритій

місцевості з пошуком скарбу, схованки та з елементами орієнтування на місцевості.

У кожному квесті для дітей обов'язково поєднуються елементи навчання і відпочинку. Навчання відбувається непомітно, оскільки при розв'язанні ігрових завдань можна дізнатися багато нового.

Висновки. Використання зеленого середовища в освітньому процесі закладів дошкільної освіти та початкових шкіл продовжують завойовувати прихильників у всьому світі. Природне середовище – це ефективний і перспективний освітній підхід, який стимулює когнітивний розвиток, когнітивну активність, когнітивні здібності та емоційні навички. Таке покрокове становлення когнітивного розвитку дитини дозволить намітити індивідуальний гнучкий маршрут реалізації дитини в освітньому середовищі з урахуванням траєкторії її розвитку, забезпечить цілісне бачення дитини на різних етапах її становлення, в перспективі забезпечить довільність, усвідомленість та інтелектуалізацію всіх психічних процесів.

Список використаних джерел:

1. Брежнева, О. (1998). Формування пізнавальної активності у старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. №2. С.12-14.
2. Буркова, Л. (1993). Виховуємо чомучок. *Дошкільне виховання*. №1. С. 4-5.
3. Вплив ігор на розвиток когнітивних навичок у дитини – наукові докази та рекомендації. URL: <https://psychologist.com.ua/vpliv-igor-na-rozvitok-kognitivnix-navichok-u-ditini-naukovi-dokazi-ta-rekomendatsii>.
4. Гілл, Т. (2014). Переваги взаємодії дітей з природою: систематичний огляд літератури. *Дитина. Молодіжне оточення*. 24. С.1034.
5. Голінкофф, Р. М., Хірш-Пасек, К., і Зінгер, Д. Г. (2006). Гра навчання: як гра мотивує та покращує когнітивний та соціально-емоційний розвиток дітей. Нью-Йорк: Видавництво Оксфордського університету.
6. Гопник, А., та Веллман, Х. М. (2012). Реконструкція конструктивізму: причинно-наслідкові моделі, баєсові механізми навчання та теорія теорії. *Об'єднання*. Вип.138, С.1085-1108. DOI: 10.1037/a0028044.
7. Грошовенко, О. П., Пахальчук, Н. О., Стахова, І. А. (2021). Технології формування природничо-екологічної компетентності молодших школярів. *Pedagogy and Psychology in the Modern. 5. World: The Art of Teaching and Learning: зб. мат. конф.* Рига, Латвія: Baltija Publishing, 2021. С. 31-34.
8. Даймент, Дж., О'Коннелл, Т. С. (2013). Вплив дизайну дитячого майданчика на ігровий вибір та поведінку дітей дошкільного віку. *Дитина. Геогр.* 11. С. 263-280. DOI: 10.1080/14733285.2013.812272.

9. Дитячі садки природи. URL: <https://www.thrivechildcare.com/education/nature-kindergarten-ethos/>
10. Замані, З., Мур, К. (2012). Порівняння когнітивних ігрових можливостей у природних та штучних умовах дошкільного віку. *44-а щорічна конференція з дизайну навколишнього середовища EDRA*. С.162-167. <http://www.edra.org/sites/default/files/pdfs/Stude>.
11. Іщенко, Л.В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Одеса, 1997. 150 с.
12. Карук, І. В. Екологічна освіта та виховання дошкільників як пріоритетний напрям розвитку культури європейського суспільства. *Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)*. № 9(23). 2023. С. 320–328.
13. Кендра, Черрі. Пояснення 4 стадій когнітивного розвитку Піаже. [https:// verywellmind.com](https://verywellmind.com)
14. Клевака, Л. П., Гришко, О. І. Лісовий дитячий сад як інтеграція дошкільника з природою. *The XXV International Science Conference «Implementation of modern science and practice»*. Varna, Bulgaria. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17007>
15. Кононко, О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ: Стилос, 2000. 336 с.
16. Костюк, Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / за ред. Л.М. Проколієнко. Київ: Рад. Школа, 1989. 608 с.
17. Лохвицька, Л. Формування пізнавальних інтересів у навчально-ігровому середовищі. *Дошкільне виховання*. 1999. №10. С. 810.
18. Лучс А., Фікус М. Порівняльне дослідження активної гри на різноманітні оформлених дитячих майданчиках. *Пригодницька освіта. Навчання на свіжому повітрі*. 2013. 13, 206–222. DOI: 10.1080/14729679.2013.778784
19. Маккіндер, М. (2017). Сліди в лісі: «вистежування» дитини в дитячому садку на заняттях лісової школи. *Міжнародний журнал початкової, початкової та ранньої освіти*. Випуск 45. С. 176-190 | <https://doi.org/10.1080/03004279.2015.1069368>.
20. Мейнард, Т., Уотерс, Дж., Клемент, Дж. (2013). Навчання, ініційоване дитиною, навколишнє середовище та «невстигаюча» дитина. *Ранні роки*. С. 212-225 doi: 10.1080/09575146.2013.771152 CrossRef Full Text |
21. Проскура, О. В. (1985). Розвиток пізнавальних здібностей дошкільника. К.: *Радянська школа*. 43 с.
22. Спелдвінд, К., Кемпбелл, К. (2022). Вивчення математики в ранньому віці через гру на природі. *Дошкільна освіта*. DOI: 10.1080/09669760.2022.2122026
23. Alme, H., Reime, M. A. (2021). Nature Kindergartens: space for children's participation. *Journal of Outdoor and Environmental Education*. С.113-131. <http://www.whitehutchinson.com/children/articles/outdoor.shtm>.
24. Zamani, Z. (2013). *The comparison of cognitive play affordances within natural and manufactured preschool settings*, eds R. Awwad-Raffety and L. Manzo (McLean, VA: The Environmental Design Research Association). S.162-167
25. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prisyazhniuk, L., Shykyrynska, O., Vyshkivska, V., Komarivska, N. (2022). The development of cooperation skills of senior preschoolers in the experimentation process. *Society. Integration. Education*. I, 404-414. doi: <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6838>
26. Morrissey, A. M., Scott, C., Rahimi, M. (2017). *A comparison of sociodramatic play processes of preschoolers in a naturalized and a traditional outdoor space*. Int. J. Play 6, 177-197. doi: 10.1080/21594937.2017.1348321

27. Reilly, M. (1974). An exploration of play. *Chapter 3 In M. Reilly (Ed.), Play as exploratory learning: Studies of curiosity behaviour*. London: Sage. pp. 146-148.

References:

1. Brezhnieva, O. (1998). Formuvannia piznavalnoi aktyvnosti u starshykh doshkilniat [Formation of cognitive activity in senior preschoolers]. *Doshkilne vykhovannia*. №2. S.12-14 [in Ukrainian].
2. Burkova, L. (1993). Vychovuemo chomuchok [We bring up the why's]. *Doshkilne vykhovannia*. №1. S. 4-5 [in Ukrainian].
3. Vplyv ihor na rozvytok kohnityvnykh navychok u dytyny – naukovi dokazy ta rekomendatsii [The impact of games on the development of cognitive skills in children - scientific evidence and recommendations]. URL: <https://psychologist.com.ua/vplyv-igor-na-rozvitok-kognitivnix-navichok-u-ditini-naukovi-dokazi-ta-rekomendatsii> [in Ukrainian].
4. Hill, T. (2014). Perevahy vzaiemodii ditei z pryrodou: systematychnyi ohliad literatury [Benefits of children's interaction with nature: a systematic review of the literature]. *Dytyna. Molodizhne otochennia*. 24. S.1034 [in Ukrainian].
5. Holinkoff, R. M., Khirsh-Pasek, K., i Zinher, D. H. (2006). Hra – navchannia: yak hra motyvuie ta pokrashchuie kohnityvnyi ta sotsialno-emotsiyni rozvytok ditei [Playing and learning: how play motivates and improves children's cognitive and socio-emotional development]. Niu-York: Vydavnytstvo Oksfordskoho universytetu [in Ukrainian].
6. Hopnyk, A., Vellman, Kh. M. (2012). Rekonstruktsiia konstruktyvizmu: prychynno-naslidkovi modeli, baiesovi mekhanizmy navchannia ta teoriia teorii [Reconstruction of constructivism: causal models, Bayesian learning mechanisms and theory of theory]. *Obiednannia. Vyp.138*, S.1085-1108. DOI: 10.1037/a0028044 [in Ukrainian].
7. Hroshovenko, O. P., Pakhalchuk, N. O., Stakhova I. A. (2021). Tekhnolohii formuvannia pryrodnycho-ekolohichnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Technologies of forming natural and environmental competence of junior schoolchildren]. *Pedagogy and Psychology in the Modern. 5. World: The Art of Teaching and Learning: zb. mat. konf.* Ryha, Latvia: Baltija Publishing, 2021. S. 31-34 [in Ukrainian].
8. Daiment, Dzh., i OKonnell, T. S. (2013). Vplyv dyzainu dytiachoho maidanchyka na ihrovi vybir ta povedinku ditei doshkilnogo viku [Influence of playground design on play choices and behaviour of preschool children]. *Dytyna. Heohr. 11*. S. 263-280. DOI: 10.1080/14733285.2013.812272 [in Ukrainian].
9. *Dytiachi sadky pryrody [Nature kindergartens]*. URL: <https://www.thrivechildcare.com/education/nature-kindergarten-ethos/> [in Ukrainian].
10. Zamani, Z., Mur, K. (2012). Porivniannia kohnityvnykh ihrovykh mozhlyvostei u pryrodnykh ta shtuchnykh umovakh doshkilnogo viku [Comparison of cognitive play opportunities in natural and artificial conditions of preschool age]. *44-a shchorichna konferentsiia z dyzainu navkolyshnoho seredovyshcha. EDRA*, S.162-167. <http://www.edra.org/sites/default/files/pdfs/Stude> [in Ukrainian].
11. Ishchenko, L.V. (1997). *Nastupnist u ekolohichnomu vykhovanni starshykh doshkilnykiv i pershoklasnykiv: dys....kand. ped. nauk [Continuity in environmental education of senior preschoolers and first-graders: thesis of the candidate of pedagogical sciences]*. Odesa. 150 s. [in Ukrainian].
12. Karuk, I. V. (2023). Ekolohichna osvita ta vykhovannia doshkilnykiv yak priorytetnyi napriam rozvytku kultury yevropeiskoho suspilstva [Environmental education and upbringing of preschoolers as a priority area for the development of European society's culture]. *Nauka i tekhnika sohodni (Seriia «Pedahohika», Seriia «Pravo», Seriia*

- «*Ekonomika*», Serii «*Fizyko-matematychni nauky*», Serii «*Tekhnika*»). № 9(23). S. 320-328 [in Ukrainian].
13. Kendra, Cherri. Poiasnennia 4 stadii kohnityvnogo rozvytku Piazhe [Explanation of Piaget's 4 stages of cognitive development]. <https://verywellmind.com> [in Ukrainian].
 14. Klevaka, L. P., Hryshko, O. I. (2021). Lisovyi dytiachyi sad yak intehtratsiia doshkilnyka z pryrodoiu [Forest kindergarten as an integration of preschoolers with nature]. *The XXV International Science Conference «Implementation of modern science and practice»*. Varna, Bulgaria. <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/17007> [in Ukrainian].
 15. Kononko, O. L. (2000). *Psykhologichni osnovy osobystisnoho stanovlennia doshkilnyka (systemnyi pidkhid)* [Psychological bases of preschooler's personal development (systematic approach)]. Kyiv: Stylos. 336 s. [in Ukrainian].
 16. Kostiuk, H.S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psykhologichnyi rozvytok osobystosti [Educational process and psychological development of the individual] / za red. L.M. Prokoliienko. Kyiv: Rad. Shkola. 608 s. [in Ukrainian].
 17. Lokhvytska, L. (1999). Formuvannia piznavalnykh interesiv u navchalno-ihrovomu seredovyschi [Formation of cognitive interests in the learning and gaming environment]. *Doshkilne vykhovannia. №10*. S. 810 [in Ukrainian].
 18. Luchs, A., Fikus, M. (2013). Porivnialne doslidzhennia aktyvnoi hry na riznomanitno oformlenykh dytiachykh maidanchykh [A comparative study of active play in differently designed playgrounds]. *Zh. Pryhodnytska osvita. Navchannia na svizhomu povitri. 13*, 206-222. DOI: 10.1080/14729679.2013.778784 [in Ukrainian].
 19. Makkinder, M. (2017). Slidy v lisi: «vystezhuvannia» dytyny v dytiachomu sadku na zaniattiakh lisovoi shkoly [Footprints in the forest: “tracking” a child in kindergarten at a forest school class]. *Mizhnarodnyi zhurnal pochatkovoï, pochatkovoï ta rannoï osvity. Vypusk 45*. 176-190 <https://doi.org/10.1080/03004279.2015.1069368> [in Ukrainian].
 20. Meinard, T., Uoters, Dzh, Klement, Dzh. (2013). Navchannia, initsiiiovane dytynoiu, navkolyshnie seredovyshe ta «nevstyhaiucha» dytyna [Child-initiated learning, the environment and the “underachieving” child.]. *Ranni roky*. S. 212-225 doi: 10.1080/09575146.2013.771152 CrossRef Full Text [in Ukrainian].
 21. Proskura, O. V. (1985). Rozvytok piznavalnykh zdibnostei doshkilnyka [Development of the preschooler's cognitive abilities]. K.: Radianska shkola. 43 s. [in Ukrainian].
 22. Speldevind, K., Kempbell, K. (2022). Vyvchennia matematyky v rannomu vitsi cherez hru na pryrodi [Learning mathematics at an early age through outdoor play.]. *Mizhnar. Doshkilna osvita*. DOI: 10.1080/09669760.2022.2122026 [in Ukrainian].
 23. Alme, H., Reime, M. A. (2021). Nature Kindergartens: space for children's participation. *Journal of Outdoor and Environmental Education*. C.113-131. <http://www.whitehutchinson.com/children/articles/outdoor.shtm> [in English].
 24. Zamani, Z. (2013). *The comparison of cognitive play affordances within natural and manufactured preschool settings*, eds R. Awwad-Raffety and L. Manzo (McLean, VA: The Environmental Design Research Association). S.162-167 [in English].
 25. Karuk, I., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Prysiashniuk, L., Shykyrynska, O., Vyshkivska, V., Komarivska, N. (2022). The development of cooperation skills of senior preschoolers in the experimentation process. *Society. Integration. Education. I*, 404-414. doi: <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6838> [in English].
 26. Morrissey, A. M., Scott, C., Rahimi, M. (2017). *A comparison of sociodramatic play processes of preschoolers in a naturalized and a traditional outdoor space*. *Int. J. Play* 6, 177-197. doi: 10.1080/21594937.2017.1348321 [in English].
 27. Reilly, M. (1974). An exploration of play. *Chapter 3 In M. Reilly (Ed.), Play as exploratory learning: Studies of curiosity behaviour*. London: Sage. pp. 146-148 [in English].

УДК 373.2.015.31:502/504(4+477)

Катерина Колеснік, докторка філософії (PhD), доцентка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна), <https://orcid.org/0000-0001-8928-4377>

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: УКРАЇНСЬКІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ

Анотація. У статті розкрито сутність екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку як важливого напрямку сучасної дошкільної освіти. Авторка аналізує теоретичні засади та практичні підходи до формування екологічної свідомості дітей у системі дошкільної освіти України та країн Європейського Союзу. Проаналізовано зміст та завдання екологічного виховання в роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Головною метою екологічного виховання є формування усвідомленої, раціональної моделі поведінки дитини в довкіллі, відповідального ставлення до його збереження, здатності приймати обґрунтовані рішення та долати екологічні проблеми. Авторкою визначено критерії, показники та рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

У статті здійснено порівняльний аналіз українських та європейських підходів до формування екологічної свідомості в дошкільників. Особливу увагу приділено порівнянню змісту, форм і методів екологічної освіти, які застосовуються в різних освітніх системах. Розкрито зміст ефективних практик екологічного виховання, таких як заняття в природному середовищі, інтегроване навчання через гру та дослідження, активна участь дітей у проєктах екологічного спрямування. Описано досвід функціонування

«лісових дитсадків» у країнах Північної Європи, що базуються на ідеї виховання дитини в гармонії з природою. Охарактеризовано українські освітні ініціативи, спрямовані на формування в дошкільників бережливого ставлення до довкілля.

Авторка наголошує на важливості міжкультурного обміну досвідом, посилення ролі екологічної компетентності вихователів та впровадження інноваційних підходів до дошкільної освіти. Наведено приклад спостереження для дітей старшого дошкільного віку, які можна використовувати на заняттях і в повсякденному житті.

Ключові слова: екологічне виховання, діти старшого дошкільного віку, українські та європейські практики, природне середовище.

Kateryna Kolesnik, doctor of philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Preschool Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-8928-4377>

ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE: UKRAINIAN AND EUROPEAN PRACTICES

Abstract. The article reveals the essence of environmental education for older preschool children as an important aspect of modern preschool education. The author analyzes the theoretical foundations and practical approaches to shaping children's environmental awareness within the preschool education systems of Ukraine and European Union countries. The content and objectives of environmental education for older preschoolers are examined. The primary goal of environmental education is to foster a child's conscious and rational behavior in the environment, a responsible attitude toward its preservation, the ability to make informed decisions, and to address ecological issues effectively.

The author defines the criteria, indicators, and levels of development of natural and environmental competence in older preschool children. A comparative analysis of Ukrainian and European approaches to fostering environmental awareness in preschoolers is presented. Particular attention is paid to the comparison of the content, forms, and methods of environmental education applied in different educational systems.

The article outlines effective environmental education practices, such as learning in natural settings, integrated play-based and exploratory learning, and active participation of children in environmentally oriented projects. It describes the experience of «forest kindergartens» in Northern European countries, which are based on the idea of raising a child in harmony with nature. Ukrainian educational initiatives aimed at fostering a caring attitude toward the environment among preschoolers are also characterized.

The author emphasizes the importance of intercultural exchange of experience, enhancing the role of educators' environmental competence, and implementing innovative approaches in preschool education. An example of an observation task for older preschool children is provided, suitable for both classroom activities and everyday life.

Key words: environmental education, older preschool children, Ukrainian and European practices, natural environment.

Постановка проблеми. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку є надзвичайно важливою психолого-педагогічною проблемою, адже саме в цьому періоді життя формуються основи екологічної свідомості та культури, які визначають подальше ставлення людини до природи й способи взаємодії з нею. Це підкреслює необхідність активного використання сенситивного періоду для формування екологічно свідомої особистості.

На сьогодні екологічна освіта виступає як самостійна складова загальної системи освіти, водночас виконуючи інтегративну функцію у всіх її

ланках. Формування екологічного світогляду особистості розпочинається саме в дошкільному віці та вимагає створення умов для розвитку гуманної взаємодії з природним середовищем. Для старших дошкільників характерна особлива пізнавальна активність у різноманітних сферах, проте найсильніше зацікавлення вони зазвичай виявляють саме до світу природи. У зв'язку з цим екологічне виховання в закладах дошкільної освіти відіграє важливу роль: сприяє розширенню знань про навколишній світ, формуванню чуйного ставлення до живих істот і розвитку відповідальної поведінки в природному довкіллі.

Аналіз досліджень. Питання екологічної освіти дітей знайшло своє відображення в наукових працях багатьох європейських дослідників, зокрема Т. Боумана, І. Веффа, С. Опермана, І. Серенелли, В. Стапа, Л. Стеджа та ін. Значний внесок у розробку цієї проблематики зробили також українські науковці: Т. Байбара, О. Біда, Г. Беленька, М. Даценко, І. Карук, Н. Лисенко, Т. Науменко, С. Ніколаєва, З. Плохій, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт І. Стахова та ін.

У нормативних документах України (Закон України «Про освіту» та «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Концепція екологічної освіти) визначено основні напрями, принципи та завдання формування в дітей відповідального ставлення до природи. Зокрема, у Державному стандарті дошкільної освіти акцентується увага на необхідності розвитку в дітей екологічної культури, емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, а також початкових навичок дбайливого поводження з природними ресурсами.

У документах підкреслюється важливість інтеграції екологічної тематики в освітній процес через різноманітні види діяльності – ігрову, пізнавальну, художню, дослідницьку. Особлива увага приділяється створенню розвивального природного середовища, яке сприяє практичному

засвоєнню знань про природу, формуванню дослідницького інтересу та активної життєвої позиції дошкільника

Нормативно-правові документи Європейського Союзу (Стратегія ЄС щодо сталого розвитку; Освітня програма ООН з екологічної освіти (UNESCO), Європейська зелена угода), що стосуються екологічної освіти, відіграють ключову роль у формуванні екологічної свідомості дітей та сприяють вихованню відповідального ставлення до навколишнього середовища й принципів сталого розвитку. Вони слугують орієнтиром для розроблення освітніх програм, які акцентують увагу на практичних навичках збереження природи, розвитку критичного мислення та усвідомлення глобальних екологічних викликів.

Імплементація таких документів у систему дошкільної освіти дозволяє забезпечити безперервність екологічного виховання, інтегруючи його в усі сфери освітньої діяльності. Це створює умови для формування покоління, здатного приймати екологічно виважені рішення та діяти у відповідності до принципів сталого розвитку як у повсякденному житті, так і на рівні громадянської активності.

Мета статті – проаналізувати сучасні підходи до екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку в Україні та країнах Європи, виявити спільні риси й відмінності в реалізації екологічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Формування екологічного світогляду розпочинається ще в дошкільному віці й передбачає закладання основ для гуманного ставлення до природи. Старший дошкільний вік вирізняється зростанням пізнавальної активності, особливо у сфері природи, яка викликає в дітей найбільший інтерес. Саме тому екологічне виховання в дошкільних закладах відіграє важливу роль у розвитку знань про довкілля, формуванні чуйного ставлення до живої природи та усвідомленої екологічної поведінки.

Екологічне виховання є цілеспрямованим, системним педагогічним процесом, що сприяє формуванню в дітей основ екологічної культури. Його

завдання полягає в озброєнні дошкільників екологічними знаннями, вихованні любові до природи, прагненні дбати про неї, зберігати й примножувати її багатства, а також у формуванні практичних умінь і навичок взаємодії з природним середовищем. Подібно до інших напрямів виховання, екологічне має свої мету, завдання, принципи, методи, форми організації роботи й критерії оцінювання досягнень [6].

На думку Г. Ярчук, екологічне виховання – це процес, що формує в людини свідоме ставлення до природи, почуття особистої відповідальності за свої дії, пов’язані з її змінами, розуміння важливості дбайливого ставлення до довкілля, раціонального використання природних ресурсів і потреби в їхньому відтворенні [6].

У дошкільному віці екологічне виховання базується на засвоєнні знань про природу, її закономірності та взаємозв’язки, а також на усвідомленні наслідків впливу людської діяльності на навколишнє середовище. Провідними цілями є розвиток гуманного ставлення до природи, набуття позитивного досвіду спілкування з нею, формування моральних почуттів. Саме в цей період необхідно закладати підґрунтя для формування екологічної культури як невід’ємної частини особистісного розвитку.

Багато дослідників розглядають екологічне виховання як складову цілісного процесу формування людини, в центрі якого – становлення гуманного ставлення до світу, усвідомлення власної відповідальності за себе й навколишнє середовище.

Екологічна культура виступає важливим регулятором людської діяльності. Вона є своєрідним «моральним кодексом», що визначає засади екологічної поведінки та діяльності. Її зміст охоплює сукупність знань, норм, поведінкових стереотипів і правил взаємодії людини з навколишнім середовищем [4, с. 115].

Згідно з Державним стандартом дошкільної освіти України в освітньому напрямі «Дитина в природному довкіллі» визначено, що завданням педагога є [2, с. 12]:

- формування уявлень про природу Землі та Всесвіту;
- розвиток емоційно-ціннісного й відповідального ставлення до природи;
- ознайомлення дітей із взаємозв'язком між природним середовищем і діяльністю людини;
- формування розуміння того, що людська діяльність спричиняє зміни в природі.

Природнича освіченість дитини передбачає сформовані уявлення про живі організми, особливості природного середовища, розмаїття природних явищ, причинно-наслідкові зв'язки в природі, а також усвідомлення взаємозалежності між природними умовами, рослинним і тваринним світом. Важливо також, щоб дитина розуміла, як позитивно або негативно впливає діяльність людини на стан природи.

Ціннісне ставлення до природи проявляється в природодоцільній поведінці: дбайливому ставленні до рослин і тварин, готовності брати участь у природоохоронній діяльності, дотриманні правил раціонального природокористування. Відповідно до вимог Базового компонента, наприкінці дошкільного періоду в дитини мають бути сформовані основи екологічної культури, екологічного світогляду та свідомої екологічної поведінки [2, с. 15].

Основним завданням екологічного виховання є сприяння засвоєнню дітьми екологічних знань, формування любові до природи, бажання її оберігати та примножувати, а також розвиток умінь і навичок взаємодії з природним середовищем. Особливо важливо в старшому дошкільному віці відкрити дітям світ природи, показати її неповторність, красу та цінність.

Таким чином, головною метою екологічного виховання є формування усвідомленої, раціональної моделі поведінки дитини в довкіллі, відповідального ставлення до його збереження, здатності приймати обґрунтовані рішення та долати екологічні проблеми. Цей процес включає розкриття сутності природи як середовища існування людини, яка має бути зацікавленою в підтриманні її цілісності, чистоти та гармонії.

Екологічне виховання передбачає розвиток здатності аналізувати екологічні явища, робити висновки щодо стану навколишнього середовища та вибудовувати розумну взаємодію з ним. Естетична привабливість природи сприяє формуванню в дітей моральних почуттів відповідальності, обов'язку за її збереження, а також мотивує до участі в природоохоронній діяльності [6, с. с. 92].

Організація освітнього процесу в закладах дошкільної освіти засвідчує, що формування елементарних природничих уявлень та засад екологічної культури в дітей відбувається переважно в старшому дошкільному віці. Цей процес вимагає застосування спеціально розроблених методик, які забезпечують цілісний вплив на емоційну, пізнавальну та поведінкову сфери особистості дитини, сприяють її залученню до активної взаємодії з природним середовищем [1, с. 3].

Формування екологічної відповідальності в дітей старшого дошкільного віку передбачає насамперед ознайомлення з основами екологічної культури як форми адаптації людини й суспільства до умов існування та гармонійного співіснування з довкіллям. Ефективність цього процесу залежить від комплексного підходу, який має враховувати різні аспекти ставлення дитини до природи, зокрема:

- сприйняття природи як джерела життєзабезпечення, об'єкта праці та важливого елементу людської діяльності;
- усвідомлення значущості власного тіла й здоров'я як частини загальної системи екологічної взаємодії;

– формування відповідального ставлення до природоохоронної діяльності, а також зацікавленості в дослідженні й збереженні навколишнього середовища.

Таким чином, екологічне виховання є невід’ємним напрямом освітньої роботи в закладі дошкільної освіти. У процесі такої діяльності діти поступово засвоюють знання про навколишній світ, формують усвідомлене, дбайливе ставлення до природи, що є основою для екологічно доцільної поведінки в майбутньому.

Крім того, важливо створювати умови для емоційного переживання краси природи, організовувати дослідницьку, творчу, практичну діяльність у природному середовищі, що сприяє внутрішньому прийняттю цінностей гармонійного співіснування людини з природою.

У практиці українських закладів дошкільної освіти застосовуються різноманітні методи: тематичні заняття, інтегровані уроки, екологічні казки, ігри, спостереження, досліди, екскурсії, природоохоронні акції. Значну роль відіграють створення екологічних куточків, мінігородів, зелених зон на територіях садочків. Активно використовується художня література, яка сприяє розвитку уяви, емоційності та співпереживання живій природі. Зміст освітньої роботи з дошкільниками зорієнтовано на формування уявлень про взаємозв’язки в природі, розуміння причинно-наслідкових зв’язків, виховання бережливого ставлення до живого світу [1]. Проте, на практиці екологічна тематика часто реалізується у вигляді окремих заходів, а не як цілісна система, інтегрована в повсякденне життя дитини.

У європейських країнах екологічне виховання інтегрується в ширшу парадигму освіти для сталого розвитку (Education for Sustainable Development – ESD). Така освіта передбачає розвиток не лише знань, а й дій, критичного мислення, емоційної чутливості до природи.

Серед ефективних практик європейських освітніх систем:

~ педагогіка природи (outdoor education): діти більшість часу проводять у природному середовищі – у лісі, саду, екоцентрі, де вивчають природні явища в дії;

~ «Лісові дитячі садки» (Forest Kindergartens) – діти перебувають на свіжому повітрі за будь-якої погоди, пізнають природу в живому середовищі (Фінляндія, Швеція, Данія);

~ проєктна діяльність: діти беруть участь у тривалих екоініціативах – сортування сміття, догляд за рослинами, прибирання територій, спостереження за сезонними змінами;

~ екологічна організація простору: використання екологічних матеріалів, мінімізація споживання ресурсів, використання вторинної сировини в побуті;

~ співпраця з батьками й громадою: родини залучаються до природоохоронних акцій, екологічних свят, занять у форматі «діти-батьки-природа».

У багатьох країнах (наприклад, у Фінляндії та Норвегії) педагоги виступають лише фасилітаторами процесу, а діти самостійно відкривають закони природи через досвід, спостереження й діалог з оточенням.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів до екологічного виховання дошкільників в Україні та Європі

Критерій	Україна	Європа
Форма організації	Заняття, тематичні тижні, екскурсії	Повсякденна діяльність у природі
Основні методи	Дидактичні ігри, бесіди, казки, спостереження	Проєкти, дослідницька діяльність, спільне вирішення проблем
Спрямованість	Передача знань і навичок	Сприяння самостійному відкриттю знань через

		досвід
Роль педагога	Вихователь, організатор навчання	Фасилітатор, співучасник дослідження
Роль дитини	Об'єкт навчання	Активний учасник екологічного процесу
Залучення родини	Епізодичне, залежить від закладу	Системне, обов'язкове

Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку є важливим компонентом особистісного становлення, що формує відповідальне ставлення до природи та основи екологічної культури.

Українська система дошкільної освіти має значний потенціал, проте потребує розширення практичної складової, системності та інтеграції з повсякденним досвідом дитини. Європейський досвід пропонує ефективні моделі навчання в природному середовищі, активне залучення дітей до екологічно доцільної діяльності, розвиток їхньої суб'єктності.

Інтеграція окремих елементів європейських практик у національний контекст може сприяти більш ефективному формуванню екологічної свідомості дошкільників, що є важливим чинником сталого розвитку суспільства.

Сформована природничо-екологічна компетентність дозволяє дитині, спираючись на сформовані уявлення про цілісність природи, її внутрішню цінність та вплив на життя людей, самостійно й свідомо діяти в різних ситуаціях, що потребують вибору екологічно обґрунтованої поведінки. Вона стимулює відповідальне ставлення та взаємодію дітей із навколишнім природним середовищем відповідно до його законів і в гармонії з ним.

Для оцінки рівня сформованості природничо-екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку ми провели

експериментальне дослідження, у якому взяли участь 25 старших дошкільників КЗ «ДНЗ № 30 ВМР».

Під час дослідження були визначені критерії, показники та рівні сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників (табл. 2).

Таблиця 2

Критерії та показники сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
Когнітивний	• усвідомлення характеристик об'єктів та явищ природи, а також їхньої ролі та значущості для людини; • володіння знаннями про антропогенні дії, що чинять негативний вплив на природні об'єкти.
Емоційний	• здатність демонструвати зацікавленість під час виконання завдань природничо-екологічного характеру; • вираження дитиною позитивних емоційних реакцій.
Практичний	• здатність дитини активно долучатися до природничо-екологічної діяльності; • відповідність поведінки конкретним умовам природничо-екологічної ситуації.

На основі визначених нами критеріїв було виділено три рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку: високий, середній та низький рівень (табл. 3).

Таблиця 3

Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

<i>Рівні</i>	<i>Характеристики</i>
<i>Високий рівень</i>	Дитина має сформовані уявлення про об'єкти та явища природи, усвідомлює взаємозв'язки в природному середовищі на різних рівнях його організації: на рівні організму (функціонування організму як цілісної живої системи та як відкритої динамічної системи, що перебуває у постійному взаємозв'язку з довкіллям); на рівні популяції (взаємини між дорослими особинами та потомством, а також між представниками одного виду); на рівні угруповання (взаємодія між рослинами і тваринами, між тваринами різних видів, між живими організмами (рослинами, тваринами, людьми) та абіотичними чинниками (Сонцем, ґрунтом, повітрям, водою). Виявляє емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього природного середовища, визнає самоцінність кожного його компонента. У процесі виконання завдань здатна обґрунтовувати свої міркування, пояснювати значення природи для життєдіяльності людини, а також виявляє обізнаність щодо антропогенних чинників, що негативно впливають на стан природних об'єктів.
<i>Середній рівень</i>	Дитина володіє елементарними знаннями про об'єкти та явища природи, усвідомлює основні взаємозв'язки в природному середовищі на рівні організму (функціонування організму як цілісної біологічної системи та як відкритої динамічної структури, що взаємодіє з довкіллям) і частково на популяційному рівні (прояв турботи тварин про

	потомство). Зв'язки на рівні природних угруповань (взаємозалежність між об'єктами живої природи та їхній зв'язок із компонентами неживої природи – ґрунтом, водою) засвоєні фрагментарно. Емоційно-ціннісне ставлення до природи загалом сформоване, однак усвідомлення самоцінності її компонентів залишається поверховим, часто обмежується оцінкою явищ і об'єктів природи через призму особистої корисності чи потенційної шкоди. У процесі виконання завдань дитина не завжди здатна аргументовано викладати хід власних міркувань, а також виявляє недостатнє розуміння впливу дій людини на стан навколишнього середовища. У дітей спостерігається низька мотивація до залучення в еколого-природничу діяльність.
<i>Низький рівень</i>	У дитини недостатньо сформовані знання про природу; вона частково орієнтується у взаємозв'язках, що існують на рівні організму як цілісної живої системи, популяції (прояви піклування тварин про потомство) та угруповання (взаємозалежність між тваринами, зв'язок між станом ґрунту та ростом рослин). Емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього природного середовища не виявляється; усвідомлення самоцінності природних компонентів відсутнє, оскільки дитина розглядає об'єкти природи переважно з позиції їх особистої користі. Виконання завдань, як правило, відбувається лише за зовнішньої підтримки, без самостійного обґрунтування ходу міркувань. Дитина не усвідомлює

	негативного впливу діяльності людини на стан природи та не виявляє інтересу до участі в еколого-природничій діяльності.
--	---

З метою визначення когнітивного критерію сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку було проведено діагностичне дослідження. У межах дослідження дошкільникам було запропоновано виконати низку завдань. Відповіді дітей оцінювалися за трибальною шкалою, яка враховувала рівень сформованості знань та умінь їх застосовувати:

- 1 бал – відсутність відповіді або невпевнені, фрагментарні спроби відповіді; дитина плутається, не орієнтується у питанні;
- 2 бали – наявність певного обсягу знань; дитина потребує навідних запитань для формулювання відповіді;
- 3 бали – самостійна, аргументована відповідь; дитина здатна формулювати висновки.

На основі кількісних показників було визначено три рівні сформованості природничо-екологічних знань у дітей:

- Високий рівень (93-78 балів): знання дітей мають системний, узагальнений характер. Дошкільник не лише називає представників флори та фауни, а й характеризує їхні суттєві ознаки, пояснює значення догляду за живими організмами з урахуванням їхніх потреб. Дитина впевнено орієнтується в завданнях, розглядає об'єкти природи в цілісності, здатна до класифікації, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, пояснення природних закономірностей та наводить приклади.
- Середній рівень (77-47 балів): дитина володіє окремими фактичними знаннями про потреби живих організмів, здійснює спроби їх обґрунтування у відповідях. Спостерігається слабо виражена системність та узагальненість знань. Дитина частково встановлює зв'язки та залежності між об'єктами

природи, аналізує їх суттєві ознаки з опорою на допомогу дорослого, називає загальні приклади адаптації до середовища, не виділяючи конкретних адаптивних ознак.

- Низький рівень (46-31 бал): знання фрагментарні, неточні, обмежені за обсягом. Дитина невпевнено відповідає на запитання, часто потребує допомоги у вигляді підказок або навідних запитань. У відповідях переважає перелік зовнішніх ознак без глибшого розуміння їх значення; спостерігається неспроможність до виявлення зв'язків, узагальнення та формулювання висновків.

Аналіз результатів діагностики рівня сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку дозволив отримати такі дані:

Високий рівень екологічних знань виявлено в 26 % дітей. Це свідчить про достатній рівень екологічного виховання в родині, систематичне використання батьками різноманітних методів і педагогічних підходів, спрямованих на формування екологічної свідомості та пізнавального інтересу до природи.

У 42 % респондентів виявлено середній рівень сформованості екологічних знань. Ці діти демонструють наявність базових уявлень про значення рослин і тварин, а також про сезонні зміни в природі. Дошкільники впевнено відповідали на запитання, наводили приклади, правильно визначали послідовність пір року, орієнтувалися в характерних ознаках кожного сезону. Вони без ускладнень класифікували представників тваринного світу, знали основи догляду за домашніми тваринами та мешканцями куточка природи.

Низький рівень знань виявлено в 32 % дітей. Ця категорія дошкільників демонструє фрагментарні уявлення про природу: діти не змогли правильно назвати пори року, не виділяли характерні ознаки сезонів, мали труднощі з класифікацією представників живої природи без допомоги дорослого. У

відповідях часто спостерігалася залежність від навідних запитань і невпевненість у міркуваннях (рис. 1).

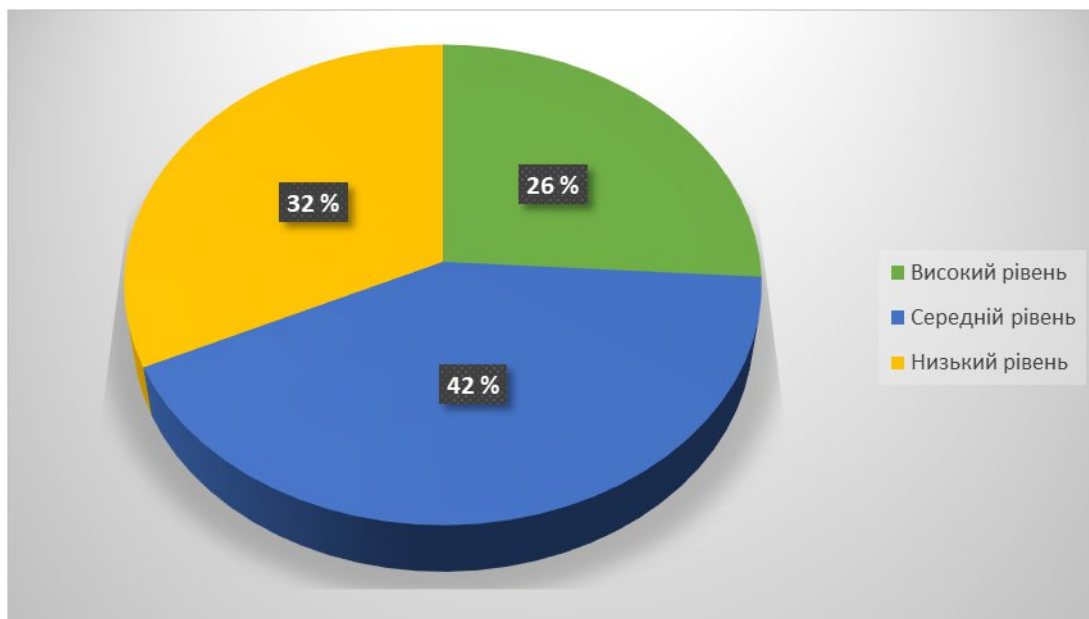

Рис. 1. Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм

Аналіз відповідей дітей засвідчив наявність як позитивних проявів, так і типових труднощів у засвоєнні знань про природу. Наприклад, Марія під час відповідей виявляла високий рівень пізнавальної активності, проявляла творчість і уяву. Вона впевнено називала характерні ознаки пір року, демонструючи сформоване уявлення про сезонні зміни в природі. Дитина самостійно відтворювала сезонні особливості, широко оперуючи лексиною природничого змісту, що може свідчити про активне читання художньої та пізнавальної літератури в сім'ї. Висловлювала емоційно-естетичне ставлення до природи: *«Я люблю всі пори року, але найбільше мені подобається зима. Дід Мороз приносить подарунки, у мене день народження. Взимку природа надихає своєю красою»*.

Анастасія продемонструвала середній рівень сформованості знань. Під час класифікації тварин допускала незначні помилки, не завжди могла обґрунтувати свій вибір: *«Я хочу його поставити туди, тому що йому там*

буде холодно». Водночас дитина виявляла інтерес до виконання завдань і намагалася застосовувати знання на практиці.

Антон проявив окремі знання щодо рослинного світу, проте вони залишаються фрагментарними. Спостерігалися труднощі в ідентифікації назв видів рослин та розумінні сезонних змін: троянду називав «розою», не зміг назвати пори року, у які цвітуть квіти. Практичні навички догляду за рослинами сформовані недостатньо.

Юлія у відповідях виявляла неповне розуміння сезонних змін, наприклад: *«Літом з'являються підсніжники»*. Це свідчить про нечітке уявлення про характерні ознаки пір року. Загалом діти мали труднощі з встановленням логічних зв'язків між природними явищами, хоча за допомогою навідних запитань з боку педагога здебільшого могли скоригувати відповіді.

Узагальнений аналіз результатів дослідження свідчить про наявність поряд із позитивними показниками і певних труднощів у засвоєнні дітьми природничо-екологічних знань. Зокрема, було виявлено:

- ~ неточності в назвах представників тваринного світу;
- ~ помилки під час класифікації тварин і рослин за видами;
- ~ невміння аргументувати вибір або встановлювати зв'язки між тваринами й середовищем їх існування;
- ~ поверхове уявлення про ознаки рослин і пори року;
- ~ труднощі у відмежуванні об'єктів живої природи від неживої;
- ~ неправильне визначення послідовності пір року навіть із зовнішньою допомогою.

Для визначення рівня сформованості емоційного ставлення до природи було проведено низку діагностичних завдань, що дозволили оцінити глибину емоційного залучення дітей у взаємодію з об'єктами та явищами природного середовища. Ознаками емоційного реагування вважалися: позитивна міміка

(усмішка), використання пестливих слів, вираження захоплення, радість у відповідь на знайомі природні образи тощо.

Завдання №1 «Уявна ситуація» передбачало виявлення рівня емпатійного ставлення до тварини. Більшість дітей продемонстрували високий рівень емоційної залученості: у відповідях переважали наміри допомогти, зіграти, нагодувати, захистити щеня, взяти його додому. Найтиповіші репліки: «Мені шкода песика» (42 %), «Я хотіла б йому допомогти» (33 %), «Заберу його додому, якщо мама не буде сваритися» (25 %). Такі висловлювання свідчать не лише про здатність до співпереживання, а й про прагнення до реальної допомоги.

Софія: «Нагодую і занесу бабусі. Вона все одно сама живе», Михайло: «Буду гратися з ним, щоб воно зігрілося, а потім відпущу», демонструють сформованість базового рівня емпатії, проте також вказують на обмежений життєвий досвід і недостатній рівень екологічної відповідальності.

Завдання №2 «Квітник і пустир» було спрямоване на виявлення здатності дітей помічати об'єкти природи в умовах реального середовища та емоційно на них реагувати. Під час спостереження за поведінкою дітей встановлено, що реакції були переважно стриманими. Основну увагу діти звертали на елементи благоустрою території (ігрові споруди, майданчики) – 52 %. Лише частина дітей помітила естетичні об'єкти природи: «багато квітів на клумбі» (54 %) та «метелики» (22 %). На запитання «Що тобі тут подобається?» діти здебільшого відповідали: «Нічого, тому що тут пусто».

Під час обговорення місць для гри, більшість дітей надали перевагу гойдалкам, каруселям, спортивним майданчикам (48 %). При цьому хлопчики частіше обирали спортивний майданчик, тоді як дівчатка – гойдалки й каруселі. Лише незначна частка дівчат (5 %) висловила бажання спостерігати за метеликами та доглядати за квітами. Окремі діти аргументували небажання гратися на пустирі так: «там все одно нічого не росте», запропонувавши облаштувати на цьому місці футбольне поле.

Таким чином, аналізуючи відповіді дітей нам вдалося визначити рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм: *високий* – 18 %, *середній* – 50 % та *низький* – 32 % (рис. 2).

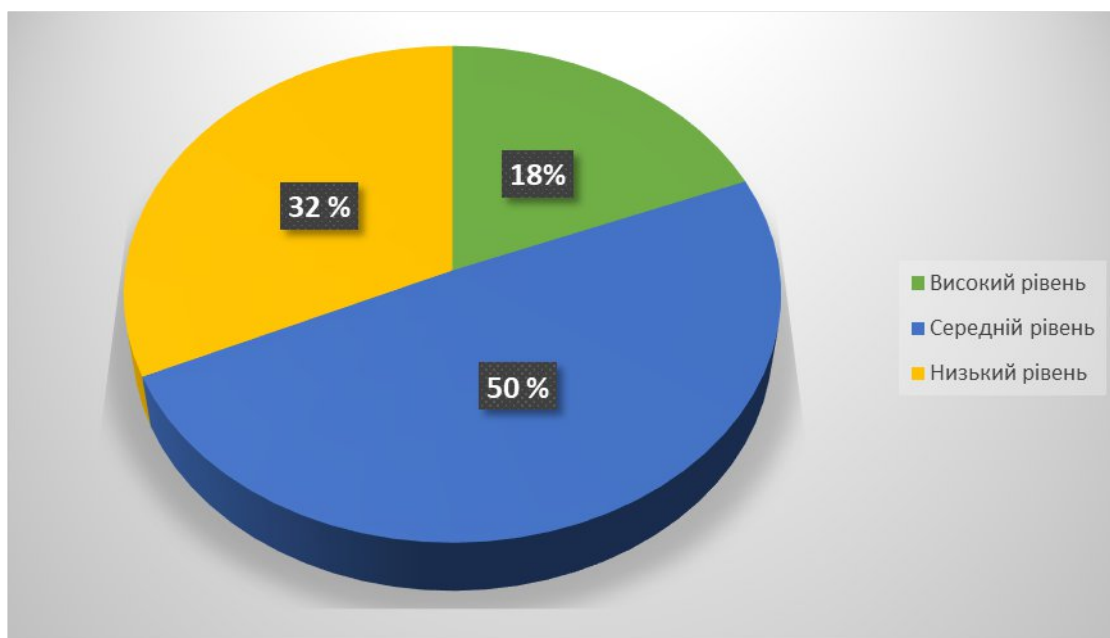

Рис. 2. Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за емоційним критерієм

Узагальнений аналіз результатів засвідчив, що хоча в окремих випадках діти демонструють емоційну чутливість до об'єктів живої природи, загалом спостерігається недостатня сформованість уміння помічати стан природного середовища, оцінювати його значення для життя рослин, тварин і людини. У більшості дітей відсутнє усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків природних явищ, що обмежує формування емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності.

Для діагностики рівня сформованості природничо-екологічної компетентності за практичним критерієм було використано кваліметричну модель оцінювання. Опитування кожної дитини здійснювалося згідно з індивідуальним протоколом.

Оцінювання відповідей проводилося за наступною шкалою:

- 0,33 бали – дитина демонструє судження, що повністю відповідають показникам природодоцільної поведінки;
- 0,16 балів – відповідь свідчить про часткове розуміння або недостатню обізнаність щодо екологічно доцільної поведінки, виявляється байдужість або некритичне ставлення до природи;
- 0 балів – відсутність відповіді або повна дезорієнтація у ситуації.

За кожною дитиною фіксувалася сума балів, на основі якої визначався рівень сформованості практичного компонента природничо-екологічної компетентності:

- 4,0-2,9 бали – високий рівень (компетентність сформована повною мірою);
- 2,8-1,6 балів – середній рівень (компетентність сформована достатньо);
- 1,5-0 балів – низький рівень (компетентність сформована на низькому рівні).

Аналіз відповідей, отриманих за протоколами, засвідчив, що в більшості дітей практичні знання та уявлення щодо охорони природи залишаються на недостатньому рівні. Дошкільники демонстрували обмежене розуміння природодоцільної поведінки, мали труднощі з аргументуванням власних дій у ситуаціях взаємодії з об'єктами довкілля.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що екологічне виховання в більшості випадків немає системного характеру. В освітньому процесі недостатньо приділяється уваги організації практичної діяльності дітей у природному середовищі, обмежено проводяться спостереження, що є необхідною умовою формування досвіду дитини у сфері охорони природи. Діти не отримують достатньо можливостей для практичного вправлення в природоохоронній діяльності. Окрім того, спостерігається низький рівень залучення родин до формування природничо-екологічного досвіду: батьки рідко обговорюють із дітьми питання збереження природи, не завжди

пояснюють, які людські дії можуть завдавати шкоди навколишньому середовищу.

Таким чином, результати діагностики дали змогу визначити рівні сформованості еколого-природничої компетентності дітей за практичним критерієм, що представлено у вигляді відповідної діаграми (рис. 3).

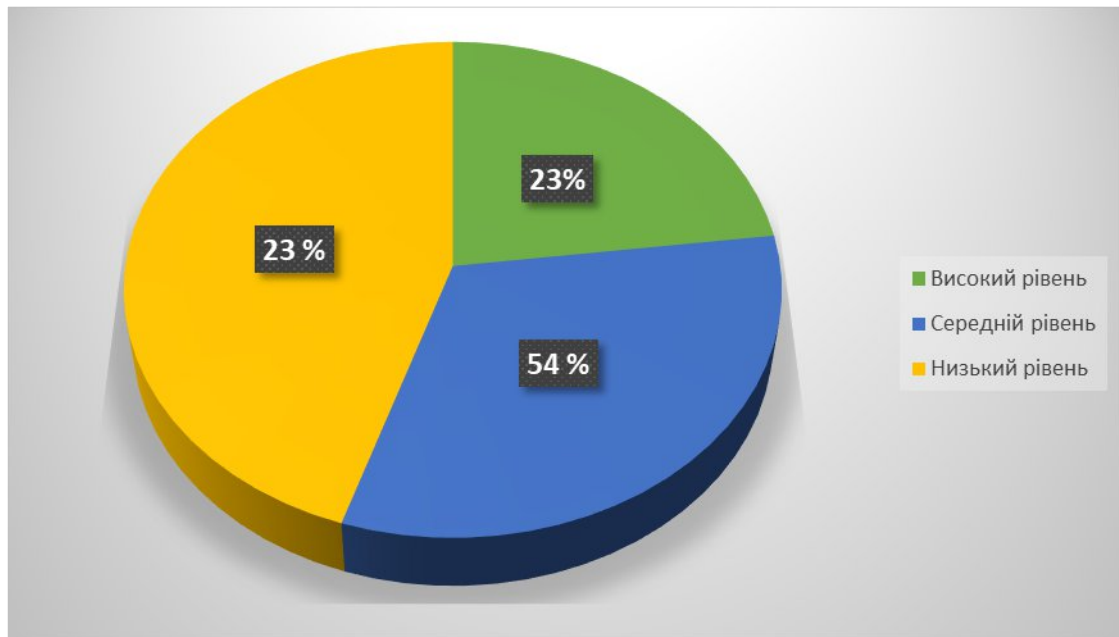

Рис. 3. Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за практичним критерієм

У результаті діагностичного дослідження за трьома критеріями (когнітивного, емоційного та практичного) нами виокремлено три рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку (рис. 4).

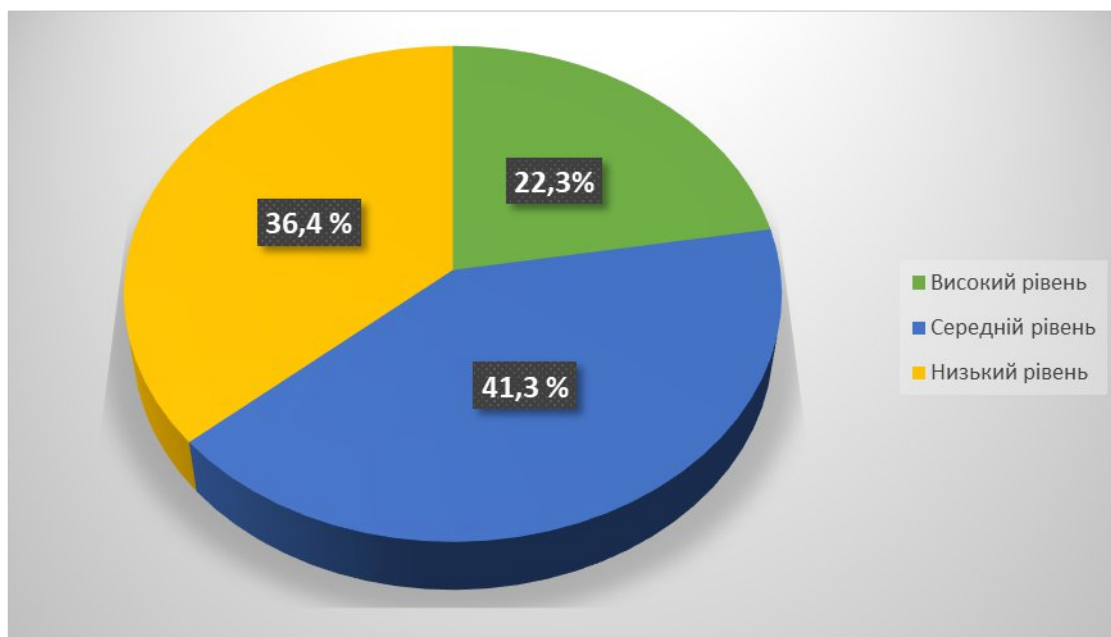

Рис. 4. Рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку за практичним критерієм

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що сформованість природничо-екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку є переважно недостатньою та потребує цілеспрямованої корекційної й розвивальної роботи.

За когнітивним критерієм встановлено, що лише незначна частина дітей має системні, узагальнені знання про природу, її компоненти та взаємозв'язки між ними. Більшість дошкільників демонструють фрагментарне розуміння природних явищ і потребують підтримки педагога для формулювання повноцінної відповіді. Наявні труднощі в класифікації рослин і тварин, у визначенні сезонних ознак, встановленні причинно-наслідкових зв'язків.

За емоційним критерієм спостерігається вибіркова емоційна чутливість до природи. Частина дітей проявляє співпереживання, бажання допомогти живим істотам, виражає естетичне ставлення до природи. Водночас значна частина дошкільників не демонструє глибокої емоційної включеності, не

завжди звертає увагу на стан природного середовища, віддаючи перевагу технічним або ігровим об'єктам.

За практичним критерієм виявлено низький рівень сформованості вмінь природодоцільної поведінки. Діти недостатньо обізнані щодо дій, які сприяють або шкодять природі, не мають сформованих навичок догляду за об'єктами живої природи, не орієнтуються в основах екологічної поведінки. Практична діяльність у цій сфері є епізодичною, а участь батьків у формуванні природоохоронної свідомості – обмеженою.

Отже, для підвищення рівня сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку необхідно:

- упроваджувати системну й цілеспрямовану природничо-екологічну освіту;
- активно залучати дітей до практичної природоохоронної діяльності;
- формувати емоційно-ціннісне ставлення до природи через інтегровані освітні ситуації;
- підвищувати екологічну обізнаність батьків і сприяти їх включенню в спільну з дітьми екологічну діяльність.

У дошкільному віці відбувається формування уявлень про об'єкти та явища природи, з якими дитина регулярно взаємодіє в повсякденному житті. Така взаємодія сприяє встановленню доступних для сприйняття причинно-наслідкових зв'язків, що пізнаються дитиною в процесі предметно-чуттєвої діяльності під час занять, ігор, спостережень. У ході освітньої діяльності діти навчаються спостерігати за об'єктами природи, виокремлювати характерні ознаки рослин і тварин, порівнювати їх за розмірами, а також здійснювати елементарне групування за зовнішніми характеристиками.

Дослідження психологів засвідчують, що діти недостатньо ефективно засвоюють інформацію, яка не викликає емоційного відгуку або не впливає на їхній чуттєвий досвід. У зв'язку з цим важливим чинником у формуванні природничо-екологічної компетентності є емоційно-забарвлене сприйняття

дитиною об'єктів природи, зокрема як суб'єктів, які здатні викликати співпереживання, захоплення чи інші почуття.

З метою активізації відповідних психологічних механізмів класики української педагогіки (С. Русова, В. Сухомлинський) наголошували на доцільності починати ознайомлення дітей із зовні привабливими представниками флори й фауни, доповнюючи пізнавальний процес засобами художнього слова, яке посилює емоційний вплив образу.

Емоційно-чуттєве сприйняття є невід'ємною складовою людської природи, воно пронизує всі аспекти особистісного розвитку та не може розглядатися окремо від характеру, вчинків та морального вибору дитини. Емоційна сфера виступає не лише індикатором внутрішнього стану дошкільника, а й чинником, що визначає його пізнавальну активність, впливає на особливості сприймання навколишнього середовища, формування суджень, вибірковість уваги та поведінкові реакції.

На наш погляд, ефективність процесу ознайомлення дітей з об'єктами та явищами природи значною мірою залежить від формування в них емоційно-ціннісного ставлення до довкілля. Такий підхід передбачає цілеспрямоване використання емоційно забарвлених способів взаємодії з природним середовищем, які сприяють:

- активізації сенсорних аналізаторів дитини, що забезпечує розвиток гостроти зорового сприйняття (зокрема кольорів), слухової чутливості, тонкого розрізнення запахів, а також удосконалення тактильних і смакових відчуттів;

- використанню виразної мови педагога, включаючи інтонаційне забарвлення мовлення, ритмічність, логічні наголоси, а також пантомімічні елементи (жести, міміка, поза), які підсилюють емоційний вплив і сприяють кращому засвоєнню змісту.

Пізнавальна діяльність дітей дошкільного віку в процесі взаємодії з природою передбачає цілеспрямоване створення умов для формування

цілісного, емоційно забарвленого уявлення про навколишній світ. Ефективна організація такої діяльності дозволяє вирішити низку важливих педагогічних завдань, серед яких:

- стимулювання емоційно-пізнавального інтересу до різноманітних природних об'єктів і явищ, здатних викликати подив, захоплення, зацікавлення;
- формування вміння зосереджено та вдумливо сприймати об'єкти природи, розглядати їх з різних боків, виокремлювати характерні риси;
- поступове оволодіння здатністю встановлювати зв'язки та закономірності в природі – спочатку за підтримки дорослого, а згодом і самостійно;
- розвиток інтересу до самостійного пошуку знань, прагнення досліджувати явища природи;
- стимулювання логічного мислення, формування вміння будувати гіпотези та аргументовано формулювати висновки на основі власних спостережень;
- виховання естетичного ставлення до природи, прагнення милуватися її красою та передавати враження від спілкування з нею через художнє слово, образотворчу діяльність, інші види мистецтва [73, с. 62].

Таким чином, на сучасному етапі пріоритетним є не лише збагачення знань дітей про об'єкти, явища й процеси у природному довкіллі, а й формування здатності осмислювати їх через емоційно-ціннісне сприйняття. Особливої уваги заслуговує інтеграція художнього образу природи, відтвореного у творах літературного мистецтва, що дозволяє поглибити чуттєвий досвід дитини та посилити внутрішній відгук на взаємодію з природою.

При цьому надзвичайно важливим є використання педагогом різноманітних форм і методів, які відповідають віковим особливостям

дошкільників, стимулюють інтерес і забезпечують ефективність пізнавального процесу.

Екологічне виховання в європейських країнах, зокрема в Німеччині та Великобританії, спрямоване не лише на формування в дітей почуття любові та поваги до природи, а й на формування усвідомленої екологічно доцільної поведінки в повсякденному житті. Особлива увага приділяється збереженню природних ресурсів – води, повітря, ґрунту, енергії, рослинного і тваринного світу. Хоча на перший погляд засвоїти таку поведінку здається простою, насправді це вимагає значного практичного знання та розуміння екологічних принципів і наслідків.

Сучасні підходи до екологічного виховання в дошкільних установах, школах та в суспільстві загалом охоплюють такі ключові компоненти:

- ~ регулярний збір, сортування та утилізація відходів із використанням спеціальних контейнерів, розташованих безпосередньо в місцях їх виникнення, з подальшим транспортуванням до пунктів переробки;
- ~ формування усвідомленого ставлення до зменшення утворення відходів та скорочення обсягів сміття, що впливає на поведінкові моделі людини як споживача;
- ~ заохочення вторинної переробки й утилізації відходів через економічні механізми, такі як податкові пільги чи штрафи;
- ~ підтримка виробництва екологічно дружніх продуктів, які підлягають багаторазовій переробці, що сприяє зниженню їхньої вартості й підвищенню доступності;
- ~ комплексне вирішення проблем утилізації відходів, що не піддаються вторинній переробці, із залученням технологій отримання енергії та відновлення природного балансу;
- ~ зменшення обсягів пакувальних матеріалів, що є основним складником побутового сміття, шляхом застосування більш легких, компактних, а також багаторазових або переробних матеріалів;

~ запровадження обов'язку для виробників, транспортувальників і роздрібних продавців приймати пакувальні матеріали назад для організації їхньої повторної переробки.

Як приклад ефективної екологічної практики можна навести німецькі дошкільні заклади, особливо вальдорфські дитячі садки. У них діти щоденно, протягом приблизно чотирьох годин, перебувають на відкритому природному просторі за будь-яких погодних умов, крім екстремальних. Природне середовище для них є основною навчальною базою, де встановлені певні межі та правила поведінки, які навчають дітей взаємоповазі та уважності один до одного й довкілля.

Під час перебування на природі діти займаються спостереженням за тваринами й рослинами, збирають природні матеріали (гілки, мох, камені) активно рухаються, конструюють, порівнюють і досліджують природні явища. Такий щоденний контакт із природою, який реалізується впродовж усіх сезонів року, за даними практики німецьких дитячих садків, сприяє всебічному розвитку дітей, формуванню індивідуальних та комплексних знань і навичок.

Застосування методів вальдорфської педагогіки в освітньому процесі сприяє комплексному розвитку дітей, зокрема формуванню емоційних, когнітивних та психомоторних навичок. Особливе значення приділяється індивідуалізації навчання, що забезпечує розвиток самостійності, активності, виявлення та підтримки обдарувань і природних нахилів дитини. Цей підхід тісно пов'язаний із формуванням мовних компетенцій, соціальної поведінки та усвідомлення норм і правил співжиття в суспільстві. Культурне й естетичне виховання у вальдорфській педагогіці інтегруються органічно в освітній процес, створюючи умови для розвитку гармонійної особистості.

Життя та навчання в безпосередньому контакті з природним середовищем стимулюють дбайливе ставлення до природи, глибше розуміння екологічних процесів і формування екологічної свідомості в дітей

[11]. У країнах Західної Європи екологічна освіта починається вже з трирічного віку. Значну роль у цьому процесі відіграють спеціалізовані дитячі господарства, де діти мають змогу безпосередньо взаємодіяти з тваринами, доглядати за ними, що сприяє розвитку емпатії, відповідальності та практичних навичок. Водночас, варто враховувати, що в різних країнах існують специфічні умови організації освітнього процесу, які відображаються на особливостях екологічного виховання та формуванні природничо-екологічної компетентності в дітей.

Поширеною формою екологічної дошкільної освіти в Швеції є заняття в так званих «Лісових школах» (шведською – Skogsmulle) або школах Муле. Основною метою цих навчальних закладів є ознайомлення дітей із природним середовищем, усвідомлення унікальності й різноманіття природи, дослідження природних явищ, а також формування навичок правильної поведінки в природі. Особлива увага приділяється розвитку умінь приймати самостійні рішення в екстремальних умовах природного середовища. Серед ключових педагогічних принципів лісових шкіл – розвиток дітей через природоорієнтовану діяльність, зміцнення їхнього фізичного та психічного здоров'я. Методика «лісових шкіл» здобула популярність за межами Швеції: аналогічні заклади функціонують у Норвегії, Японії та країнах Прибалтики. Особливо ефективними такі школи є в сільській місцевості, де діти мають можливість тривалий час проводити на відкритому природному просторі.

Як альтернативу лісовим школам у Швеції використовують «вуличні сади», де діти практично весь час перебувають на свіжому повітрі, займаються садово-польовими роботами, відпочивають, виконують фізкультурні вправи. Важливим методом екологічного виховання дошкільників у цій країні є екологічні ігри, які спрямовані на розвиток емоційного сприйняття природи та формування позитивного ставлення до довкілля.

У Фінляндії екологічна освіта базується на розумінні того, що здатність бачити красу природи є основою для формування світовідчуття та почуття єдності з навколишнім світом. Гармонійний педагогічний вплив досягається через постійне й безпосереднє спілкування дітей із природою. Педагоги підкреслюють, що для формування глибоких екологічних цінностей людині необхідно неодноразово, а систематично перебувати у взаємодії з природним середовищем. Для реалізації такої мети в Фінляндії створені Центри природи, а також облаштовані екологічні стежки й спостережні вежі в лісах, де діти мають можливість цікаво проводити вільний час і здобувати досвід екологічного сприйняття. Маршрути екологічних стежок включають ділянки незайманої «дикої» природи та антропогенного ландшафту, що дозволяє проводити порівняльне дослідження природного й рукотворного середовища, вивчати характер впливу людини на довкілля та прогнозувати можливі наслідки такої діяльності [8].

У сучасній педагогічній практиці існує широкий спектр форм організації освітньої діяльності з дітьми старшого дошкільного віку, спрямованої на формування природничо-екологічної компетентності з активним використанням засобів художньої літератури. З огляду на теоретичні та емпіричні дослідження, а також на педагогічний досвід, до найбільш ефективних форм роботи належать:

- організовані заняття, які передбачають систематичне ознайомлення дітей із природними явищами та об'єктами через використання художніх творів як засобу стимулювання емоційного і пізнавального інтересу, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та формуванню ціннісного ставлення до природи;

- спостереження за природою, які дають змогу дітям безпосередньо взаємодіяти з навколишнім середовищем, розвивати навички аналізу й узагальнення, а також підтримувати емоційний контакт із природними об'єктами, посилений художнім словом;

- хвилинки милування природою, що виконують роль коротких, але емоційно насичених пауз в освітньому процесі, спрямованих на формування естетичного сприйняття природи, розвитку почуття захоплення, вдячності та поваги до живого світу;

- практична дослідницька діяльність, яка залучає дітей до експериментування, спостережень, вивчення процесів у природі, що розвиває критичне мислення, самостійність у пізнавальній діяльності та навички природоохоронної поведінки;

- організація свят, розваг, вікторин на екологічну тематику, які створюють позитивний емоційний фон, мотивують дітей до активної участі, поглиблюють знання та сприяють формуванню соціальних навичок через інтерактивну форму роботи.

Заняття природничого спрямування – це цілеспрямований, спеціально вихователем організований освітній процес, який має на меті формування в дітей старшого дошкільного віку екологічної компетентності, навичок природоадекватної поведінки, раціонального використання природних ресурсів та активної природоохоронної діяльності на основі системних наукових знань про природу. Такі заняття можуть бути різноманітними за тематикою та структурою: тематичні, інтегровані, комбіновані. Вони проводяться як у приміщеннях дошкільного закладу, так і на його території або за межами закладу, що дозволяє урізноманітнити навчальний досвід і забезпечити безпосередній контакт із природним середовищем. Оптимальна тривалість заняття для дітей старшого дошкільного віку становить 25-30 хвилин.

Спостереження як форма пізнавальної діяльності передбачає підвищену увагу, концентрацію та активність розумових процесів дітей. Під час проведення спостережень педагогічне спілкування набуває специфічного пізнавального характеру: вихователь ставить чіткі, конкретні запитання, спрямовані на стимулювання дитячої допитливості та активного пошуку

інформації, уважно вислуховує відповіді дітей, підтримує доброзичливу атмосферу, що сприяє вільному висловленню думок і формуванню позитивної мотивації до навчання.

Особливу роль у процесі спостереження відіграє використання художнього слова, яке здатне загострити чуттєве сприйняття дітей, сприяти формуванню яскравих образів та створенню емоційно насиченого настрою. Через художнє слово діти глибше пізнають сутність природних явищ, що стимулює розвиток їхньої уяви та емоційної чутливості.

Наведемо приклад спостереження за березою із використанням художньої літератури:

Мета: розширити знання дітей про березу, вчити спостерігати, порівнювати, вчити зв'язано висловлювати свої думки, будувати міркування; розвивати мислення, пам'ять, увагу, спостережливість, фантазію; виховувати дбайливе ставлення до природи.

Хід спостереження:

I. Мотивація спостереження

- ~ Яка зараз пора року?
- ~ Як називаються весняні місяці?
- ~ Який зараз місяць?
- ~ Як ви гадаєте, чому березень так назвали?
- ~ Отже сьогодні ви дізнаєтесь, чому назвали перший місяць весни березнем, поспостерігаємо за деревом, яке дало назву першому весняному місяцю.

II. Спостереження

Взимку береза «спить» дуже чутливо, а навесні, як тільки пригріє сонечко, вона перша прокидається, відгукується на поклик і ласку весни. У березах у найперших починається рух соку. Ось тому перший місяць весни в Україні називають *березнем*.

- ~ Скажіть, чому?

~ Ще цей місяць поетично називають світанком року.
~ Давайте глянемо навкруги. Покажіть мені берізку.
~ За якими ознаками ви змогли відрізнити берізку серед інших дерев?
~ Давайте глянемо, чи її стовбур повністю білий?
~ Це єдине дерево, яке має білу кору, бо тільки береза має особливу речовину – бетулін, яка робить її кору білою, а дерево таким неповторно гарним.

~ Які слова можна дібрати до беріз? (*стрункі, білокорі, ніжні, тендітні, високі*).

~ В Україні найпоширеніші два види берез – бородавчаста й пухнаста. Наші берізки називають бородавчастими. Тому, що кора молодих пагонів покрита дрібненькими бородавочками, що зберігаються протягом двох років. З яких органів складається кожна рослина? (*корінь, стебло, листя, квіти*)

~ Де ж цвіт у берези? (*сережки*)

Так квіти берези – сережки. Це – зібрані дрібні квіточки. Під час цвітіння вони виділяють багато пилку, який розноситься вітром. Бджоли, які прокинулися від зимового сну, також полюбують відвідувати берези. Адже з бруньок цього дерева можна взяти речовини для бджолиного клею – прополісу.

Часто ми бачимо понівечені берези, з яких витікає на землю сік. Якщо ви побачите рану на дереві, її треба замазати фарбою чи глиною, бо інакше дерево може загинути – втратить багато соку. Ви скажете, а як же березовий сік, що продається в магазинах. Промислова добича соку відбувається на ділянках лісу. Яку лісники визначили для зрубу.

Береза – дуже цінна порода дерева. Її цінність полягає в тому, що деревину берези легко обробляти, з березових бруньок і листя виробляють лікарські препарати.

Наші предки саджали берези біля своїх осель, вважаючи, що це дерево відганяє злих духів, оберігає від хвороб.

Давайте пройдемося вулицею та порахуємо, скільки берізок росте біля осель на вулиці Молодіжній.

III. Підсумки спостереження

~ Про що вам цікаво було дізнатися?

~ Що запам'яталося найбільше?

Отже, цілеспрямовані спостереження в природному довкіллі створюють для дітей старшого дошкільного віку унікальну можливість безпосереднього пізнання природи, а також залучення до практичної діяльності, що сприяє глибшому усвідомленню взаємозв'язків у навколишньому світі. Для дошкільників спостереження трансформуються в інтерактивну форму пізнання, що нагадує цікаву гру чи захопливе відкриття природних таємниць, стимулюючи розвиток допитливості та пізнавальної активності.

Особливу педагогічну цінність становлять так звані хвилинки милування природою, які організовує вихователь з метою накопичення дітьми досвіду естетичного сприйняття та оцінки природних об'єктів і явищ. Ці короткі епізоди сприяють формуванню в дітей усвідомлення цінності не лише людського життя, а й самоцінності всіх форм живої природи на планеті. Вони стимулюють емоційне зближення дитини з навколишнім світом, формують основу екологічної етики.

Підготовка педагогів до проведення хвилинки милування природою вимагає ґрунтовного осмислення естетичних особливостей конкретних об'єктів чи явищ природи, які планується демонструвати. Такий аналіз допомагає створити відповідний емоційний настрій, а також вибрати адекватні засоби вербалізації, що посилять сприйняття.

Застосування поетичного слова в ході хвилинки милування природи значно підсилює емоційно-чуттєве сприйняття природних явищ. Воно забезпечує накопичення в дітей естетичних вражень, збагачує їх естетико-екологічними знаннями, які безпосередньо впливають на глибину та якість сприйняття навколишнього світу. Поетичне слово формує в дітей здатність переживати красу природи, оцінювати її, що є важливою складовою екологічної культури й розвитку ціннісного ставлення до довкілля.

Таким чином, хвилинки милування природою відіграють важливу роль у формуванні екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Ці

короткі епізоди безпосереднього споглядання природної краси сприяють викликанню в дітей позитивних емоцій, розвитку естетичних почуттів і переживань, що, в свою чергу, підвищує мотивацію до збереження й захисту навколишнього середовища.

Практична дослідницька діяльність є одним із ключових компонентів екологічного виховання дошкільників, базуючись на засвоєнні системи знань про природу, взаємозв'язки між її складовими, а також усвідомленні впливу людської діяльності на довкілля. У процесі дослідницької діяльності діти набувають базові навички пошукової роботи, що сприяє розвитку їхньої пізнавальної активності та посиленню інтересу до природи, що у свою чергу стимулює розвиток розумових процесів.

Ефективність дослідницької діяльності значною мірою залежить від професійної майстерності педагога, зокрема його здатності вчасно спрямувати увагу дітей на вивчення внутрішніх властивостей природних об'єктів та їхньої взаємозалежності із зовнішніми умовами.

Пошуково-дослідницька робота в природі здійснюється на основі дотримання таких основних принципів і правил:

- ~ поступовість: від простого до складного, від відомого до нового, з урахуванням попередніх знань та досвіду дітей;
- ~ урахування сезонних особливостей природи;
- ~ повне завершення кожного експерименту;
- ~ систематичне повторення дослідів для уточнення й поглиблення знань про об'єкти чи явища;
- ~ підсумовування та аналіз результатів досліджень;
- ~ виховання дбайливого ставлення до природи через демонстрацію позитивних прикладів поведінки дорослих і дітей.

Під час організації дослідницької діяльності педагогам рекомендується використовувати широкий спектр методичних прийомів: огляд і обстеження об'єктів, практичні дії з природними матеріалами, пошукові запитання,

розповіді вихователя та дітей, демонстрації, художнє слово, роботу з ілюстративним матеріалом, а також замальовування спостережуваних явищ і об'єктів. Ці методи не лише формують у дітей уміння дотримуватися інструкцій, а й розвивають здатність до самостійного аналізу, пошуку причинно-наслідкових зв'язків і формування обґрунтованих висновків.

Отже, організація дослідницької діяльності дітей має забезпечувати їх залучення до самостійних відкриттів, розв'язання проблемних ситуацій, виконання різноманітних дій з природними об'єктами, що сприяє одночасному оволодінню новими знаннями, уміннями та навичками.

Свята, розваги та вікторини на основі природничого матеріалу відіграють важливу роль у різнобічному розвитку дітей старшого дошкільного віку. Вони урізноманітнюють освітній процес, забезпечуючи органічне поєднання особистісних вражень від спілкування з природою з емоційно-художніми засобами мистецтва. Активне оперування знаннями під час підготовки до святкових заходів і їх проведення сприяє не лише закріпленню екологічних знань, а й формуванню адекватного ціннісного ставлення до природних об'єктів і явищ.

Доцільним є проведення різноманітних екологічних вікторин, які передбачають розгляд педагогічних ситуацій і виконання моральних вправ, створених на основі казкових сюжетів. Такі форми роботи стимулюють дітей до висловлення власних припущень, формування самостійних висновків і обґрунтування власних суджень. Наприклад, питання: «Як можна допомогти лісовим мешканцям?», «Чому калина зажурилася?», «Чи доцільно знищувати отруйні гриби?», «Що станеться з планетою Земля, якщо Сонце перестане світити?» або «Що було б, якби зник соловейко?» – створюють проблемні ситуації, розв'язання яких сприяє вихованню гуманного ставлення до природи та усвідомленню тісного взаємозв'язку людини й природного середовища. Саме це становить сутність екологічної компетентності дітей дошкільного віку.

Таким чином, сприймання художніх творів природознавчого змісту сприяє формуванню в дошкільників ціннісного ставлення до природи через проникнення в позицію авторів, розкриття їхнього світосприйняття та емоційного ставлення до природних явищ. Діти навчаються бачити в природі унікальні, неповторні риси, цінувати її красу та глибше відчувати емоційний настрій, що відображається в природі. Окрім естетичного виміру, художня література, що базується на наукових фактах, формує реалістичні уявлення про окремі природні об'єкти та явища, потреби живих організмів, а також зв'язки й взаємозалежності в природі, що забезпечує розвиток фундаментальних засад екологічної культури дітей дошкільного віку.

Висновки. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку є важливою складовою формування їх екологічної культури, відповідального ставлення до навколишнього середовища та розвитку природничої компетентності. Аналіз українських та європейських практик свідчить про необхідність комплексного підходу, що поєднує пізнавальну, емоційну та практичну складові в процесі ознайомлення дітей з природою.

Вітчизняна система екологічного виховання поступово впроваджує інноваційні методики, однак потребує більш систематичної організації педагогічної роботи, активізації практичної діяльності та залучення сімей до процесу формування екологічної свідомості дітей. Водночас досвід європейських країн, таких як Німеччина, Швеція, Фінляндія та Великобританія, демонструє успішність застосування природоорієнтованих методів – лісових шкіл, екологічних ігор, дослідницької діяльності та постійного контакту з живим довкіллям. Ці підходи сприяють розвитку емоційної прив'язаності до природи, зміцненню фізичного й психічного здоров'я, а також формуванню навичок відповідальної поведінки.

Особливу увагу слід приділяти емоційно-ціннісному сприйняттю природних об'єктів, яке виступає основою формування глибокої екологічної культури та є необхідною умовою для усвідомлення дітьми їх ролі у

збереженні довкілля. Використання художньої літератури, природничих ігор, практичних спостережень і дослідів активізує пізнавальний інтерес і розвиває творче мислення дітей.

Упровадження європейських практик у національну систему дошкільної освіти потребує адаптації з урахуванням національних особливостей і потенціалу освітніх закладів. Це дозволить створити умови для всебічного розвитку дітей, формування сталого ставлення до природи та сприятиме вихованню свідомого покоління, здатного відповідально діяти в сучасному екологічному просторі.

Список використаних джерел:

1. Антонюк, О. Історико-педагогічний контекст проблеми формування природничих уявлень дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://93.183.203.244/xmlui/bitstream/handle/123456789>
2. *Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція)*. 2021. Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021. URL: <https://surl.it/ybdjzf>.
3. Біла, І. (2004). Вчимо дивитися, бачити й творити. *Дошкільне виховання*. № 4. С. 78.
4. Хилько, М. І. (2006). *Екологічна безпека України: у запитаннях та відповідях*. Київ: Знання України. 144 с.
5. Шульженко, А. К. (2003). *Екологічне виховання: європейський досвід*: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Копі – центр». 58 с.
6. Ярчук, Г. (2008). Екологічне виховання: сутність та основні напрями. *Вища освіта України*. № 2. С. 91-97.
7. Činčera, J. (2015). Environmental Education in the Czech Republic: Current State and Challenges. *Environmental Education Research*. 21(6), P. 860-875.
8. Johansson, E., Samuelsson, I.P. (2006). The Contribution of Preschool to Sustainable Development in Sweden. *Early Childhood Education Journal*. 33(1). P. 34-40.
9. Kolesnik, K., Pachalczuk, N., Komarivska, N., Franczuk, N. (2025). Tworzenie edukacyjnego środowiska na świeżym powietrzu: przestrzeń do badania i odkryć. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. Випуск 82. С. 22-29.
10. Shykyrynska, O., Pakhalchuk, N., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Karuk, I. (2025). Preparing students to use virtual travel to develop preschoolers' cognitive interest. *Environment. Technology. Resources. Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference. Volume 3*. p. 311-317.
11. Wiebke, Warmbold (2002). Kulturpädagogik im Waldkindergarten. *Eine Untersuchung zur elementaren kulturellen Bildung und ästhetischen Praxis. W. Wiebke Diplomarbeit*. 166 s. URL: <http://www.grin.com/de/e-book/154757/kulturpaedagogik-im-waldkindergarte>.

References:

1. Antoniuk, O. Istoryko-pedahohichniy kontekst problemy formuvannia pryrodnychkykh uiavlen ditei starshoho doshkilnoho viku [Historical and Pedagogical Context of the Problem of Formation of Natural Science Representations of Senior Preschool Children]. URL: <http://93.183.203.244/xmlui/bitstream/handle/123456789> [in Ukrainian].
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) [Basic component of preschool education (new edition)]. (2021). *Nakaz MON Ukrainy № 33 vid 12.01.2021*. URL: <https://surl.it/ybdjzf> [in Ukrainian].
3. Bila, I. (2004). Vchymo dyvytysia, bachyty y tvoryty [Teaching to look, see and create]. *Doshkilne vykhovannia*. № 4. 2004. S. 78 [in Ukrainian].
4. Khylo, M. I. (2006). *Ekolohichna bezpeka Ukrainy: u zapytanniakh ta vidpovidiakh* [Ecological safety of Ukraine: in questions and answers]. Kyiv: Znannia Ukrainy. 144 s. [in Ukrainian].
5. Shulzhenko, A. K. (2003). *Ekolohichne vykhovannia: yevropeyskyi dosvid: navchalnyi posibnyk* [Ecological education: European experience: a textbook]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Kopi – tsentr». 58 s. [in Ukrainian].
6. Iarchuk, H. (2008). Ekolohichne vykhovannia: sutnist ta osnovni napriamy [Environmental education: essence and main directions]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. № 2. S. 91-97 [in Ukrainian].
7. Činčera, J. (2015). Environmental Education in the Czech Republic: Current State and Challenges. *Environmental Education Research*. 21(6), P. 860-875 [in English].
8. Johansson, E., Samuelsson, I.P. (2006). The Contribution of Preschool to Sustainable Development in Sweden. *Early Childhood Education Journal*. 33(1). P. 34-40. [in English].
9. Kolesnik, K., Pachalczuk, N., Komarivska, N., Franczuk, N. (2025). Tworzenie edukacyjnego środowiska na świeżym powietrzu: przestrzeń do badania i odkryć. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohika i psykhohihiia*. Vypusk 82. S. 22-29 [in Poland].
10. Shykyrynska, O., Pakhalchuk, N., Kolesnik, K., Kryvosheya, T., Karuk, I. (2025). Preparing students to use virtual travel to develop preschoolers' cognitive interest. *Environment. Technology. Resources. Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference. Volume 3*. p. 311-317 [in English].
11. Wiebke, Warmbold (2002). Kulturpädagogik im Waldkindergarten. *Eine Untersuchung zur elementaren kulturellen Bildung und ästhetischen Praxis*. W. Wiebke Diplomarbeit. 166 s. URL: <http://www.grin.com/de/e-book/154757/kulturpaedagogik-im-waldkindergarte> [in English].

УДК 373.3.015.31:502/504]:811.161.2

Надія Комарівська, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-9538-4048>

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розкрито актуальність екологічного виховання молодших школярів у процесі навчання української мови. Зазначено, що поєднання мовної освіти з формуванням екологічної свідомості сприяє гармонійному розвитку особистості, вихованню дбайливого ставлення до природи, розширенню кругозору учнів. Розглянуто ефективні форми та методи інтеграції екологічного змісту в мовні уроки: використання текстів природничої тематики, екологічних диктантів, переказів, творчих письмових робіт, обговорення екологічних проблем через мовленнєву діяльність. Автор акцентує увагу на важливості мовного середовища як засобу формування екологічних цінностей та практичного впливу на свідомість дітей молодшого шкільного віку. Зроблено висновок про доцільність системного підходу до екологічного виховання в початковій школі через мовну освіту.

Також у статті підкреслюється роль учителя як посередника між навчальним змістом і екологічними цінностями. Вчитель має не лише навчати мови, а й формувати в учнів емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу через мовний матеріал. Особлива увага приділяється добору лінгвістичних завдань, що стимулюють емоційне переживання, розвиток уяви та екологічного мислення. Автор доводить, що екологічно спрямовані уроки української мови сприяють формуванню у дітей гуманістичного світогляду, уміння бачити красу рідної природи та відповідально ставитися до її збереження.

Представлені у статті методичні матеріали можуть бути використані вчителями початкової школи для поглиблення інтеграції екологічного змісту в мовну освіту. Вони мають практичне значення для вдосконалення педагогічного процесу і сприятимуть підвищенню ефективності екологічного виховання в умовах Нової української школи.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, екологічне виховання, екологічна культура учнів, інтеграція, уроки української мови.

Nadiia Komarivska, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-9538-4048>

FEATURES OF ENVIRONMENTAL EDUCATION OF YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS

Abstract. The article reveals the relevance of environmental education of younger schoolchildren in the process of teaching the Ukrainian language. It is noted that the combination of language education with the formation of environmental awareness contributes to the harmonious development of the personality, the upbringing of a caring attitude towards nature, and the expansion of students' horizons. Effective forms and methods of integrating environmental content into language lessons are considered: the use of texts on natural topics, environmental dictations, retellings, creative written works, discussion of environmental problems through speech activity. The author emphasizes the importance of the language environment as a means of forming environmental values and practical influence on the consciousness of children of primary school age. The conclusion is made about the feasibility of a systematic approach to environmental education in primary school through language education.

The article also emphasizes the role of the teacher as a mediator between educational content and environmental values. The teacher should not only teach the language, but also form in students an emotional and value-based attitude to the world around them through language material. Special attention is paid to the selection of linguistic tasks that stimulate emotional experience, the development

of imagination and ecological thinking. The author proves that environmentally oriented Ukrainian language lessons contribute to the formation of a humanistic worldview in children, the ability to see the beauty of their native nature and to be responsible for its preservation.

The methodological materials presented in the article can be used by primary school teachers to deepen the integration of environmental content into language education. They have practical significance for improving the pedagogical process and will contribute to increasing the effectiveness of environmental education in the conditions of the New Ukrainian School.

Keywords: primary school children, environmental education, environmental culture of students, integration, Ukrainian language lessons.

Постановка проблеми. Людство дедалі більше усвідомлює загрозу наслідків техногенної діяльності. Усе частіше люди звертаються до народних традицій, що сприяють гармонійному співіснуванню людини з природою, формуванню екологічної свідомості та раціонального природокористування. Поліпшення стану довкілля можливе лише за умови, якщо суспільна свідомість сприйматиме любов до природи як важливу цінність, а екологічна культура стане основою ставлення людей до навколишнього середовища. Спостереження за природою, вивчення її законів – це мудрість, закладена в народних прислів'ях, казках, легендах, піснях та обрядах, яку необхідно використовувати у вихованні молодого покоління.

Важливим завданням сучасності є виховання особистості, здатної гармонійно взаємодіяти з природним середовищем. Це вимагає створення потужної системи виховних впливів, спрямованих на формування екологічного світогляду та усвідомленого ставлення до навколишнього світу.

Формування екологічного світогляду, культури особистості та суспільства, а також гармонізація взаємодії людини з природою стали першочерговими завданнями сучасної освіти. Початкова школа відіграє

ключову роль у формуванні екологічної свідомості, адже саме на цьому етапі відбувається становлення громадянської позиції дитини. Це вимагає вдосконалення процесу екологічної освіти, який повинен забезпечувати учнів науковими знаннями про раціональне природокористування, формувати стійкі переконання, практичні навички та активну позицію щодо збереження природи.

Отже, основи екологічної культури та свідомості мають закладатися ще в початковій школі. Хоча програма курсу «Я досліджую світ» містить інформацію про живу й неживу природу, її недостатньо для формування екологічної компетентності учнів. Для ефективного екологічного виховання необхідно використовувати потенціал кожного навчального предмета. Молодші школярі мають засвоїти знання про взаємозв'язок природи та людської діяльності, а також зрозуміти, що недбале втручання в природні процеси може призвести до незворотних наслідків.

Розв'язання проблеми екологічного виховання можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує класно-урочну систему, екскурсії, позакласні та позашкільні заходи. Важливу роль у цьому процесі відіграє міждисциплінарний підхід, зокрема використання матеріалу навчального предмета «Українська мова» для розвитку екологічної свідомості учнів.

Аналіз досліджень. Екологічне виховання є одним із пріоритетних завдань сучасної школи. Воно спрямоване на формування в учнів відповідального ставлення до довкілля та усвідомлення важливості природоохоронної діяльності. Доведено, що чим раніше діти залучаються до цього процесу, тим більш ефективним є результат. Тому екологічне виховання має починатися з перших років навчання, адже саме в цей період у дітей проявляється високий інтерес до природи, допитливість та бажання піклуватися про живі істоти.

Проблема суперечливих відносин людського суспільства й природного середовища не нова. Праці видатних зарубіжних і вітчизняних педагогів

Я. Коменського, Г. Сковороди, С. Русової, В. Сухомлинського та ін. свідчать про важливість значення вивчення природи ще з дитинства.

У сучасній педагогіці проблема екологічного виховання залишається однією з пріоритетних. Формування ставлення до природи з різних позицій досліджувалося багатьма вченими (І. Бех, Г. Костюк, В. М'ясищев та ін.). Теоретичними основами формування екологічної культури займаються В. Крисаченко, В. Вербицький, Н. Коваль, І. Лебедь, Є. Писарчук, Г. Марочко та ін. У наукових працях досліджуються еколого-естетичні, морально-етичні, світоглядні та природничі аспекти екологічної освіти й виховання. Нетрадиційні методи екологічного виховання розробляють О. Листопад і В. Борецько.

Проблемі екологічного виховання школярів присвячені праці Н. Пустовіт, С. Якименко та інших дослідників, які розглядають формування екологічних знань, побудову виховної роботи на екологічну тематику, а також ціннісні, нормативні та діяльнісні аспекти взаємодії людини з природою.

Однак питання впровадження екологічного виховання в межах гуманітарних навчальних дисциплін залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, тематика екологічного виховання на уроках української мови висвітлена лише в окремих статтях, що переважно містять фрагментарний досвід практичної діяльності (С. Гах, Т. Грицина, О. Зарицька, А. Козьмін, О. Корзун, О. Купрій, О. Кучерук, Т. Пасічник, Г. Підлужич, С. Якименко, О. Яковенко).

Сучасний розвиток суспільства потребує активізації екологічного виховання, упровадження нових підходів і методів формування екологічної культури на початковому етапі соціалізації дитини.

Мета статті – обґрунтувати можливості екологічного виховання та формування екологічної культури молодших школярів у процесі вивчення української мови.

Виклад основного матеріалу. Одним із ключових стратегічних напрямів розвитку екологічної освіти та виховання є формування поколінь з новим рівнем екологічної культури, заснованої на принципах гуманізму та міждисциплінарного підходу. З огляду на потребу посилення виховного впливу сучасного навчального процесу на особистість учня, важливим видається визначення екологічного виховного потенціалу змісту навчальних дисциплін. Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, одним із ключових завдань є виховання гуманної, творчої та соціально активної особистості, яка вміє екологічно мислити, дбайливо ставитися до природи, людей і самої себе [7, 40]. Важливу роль у реалізації цього завдання відіграє природнича освітня галузь. Водночас загальновизнано, що кожен навчальний предмет робить значний внесок у формування світогляду учнів і розвиток їхніх моральних якостей.

Важливе значення в становленні екологічної культури та свідомості молодших школярів мають уроки української мови, оскільки мова та слово є не лише засобами національної освіти й виховання, а й чинниками, що позитивно впливають на формування морального світу кожної особистості, особливо дитини. Українська мова володіє потужним виховним потенціалом, адже, як зазначає І. Білодід, вона є дієвим засобом «пізнання, виховання й загартування людської особливості» як у професійно-виробничому, так і в ідеологічному, моральному, естетичному та екологічному аспектах.

Основна мета вивчення української мови в початковій школі полягає у формуванні національно свідомих, високоморальних, усебічно розвинених, грамотних і духовно багатих особистостей, які володіють рідною мовою як інструментом спілкування, мислення, самовираження й пізнання світу [17]. Отже, перед учителем стоїть завдання не лише поглиблювати знання учнів з української мови, навчати їх вільно використовувати багатство її виражальних засобів, відчувати красу мовлення, а й розвивати міцні орфографічні та пунктуаційні навички. Водночас вивчення української мови

сприяє реалізації загальних педагогічних завдань, зокрема вихованню в дітей доброти, чесності, поваги до людей та дбайливого ставлення до природи. Адже, за словами В. Сухомлинського, «найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність українського слова. Роль цього засобу в початковій школі, де кожна зустріч з новим явищем навколишнього світу пробуджує в серцях дітей почуття захоплення, неможливо переоцінити» [16, 202].

У молодшому шкільному віці норми поведінки, зокрема й екологічної, формуються переважно через конкретні, емоційно виразні вчинки. Тому важливим аспектом екологічного виховання засобами слова є ретельний добір творів і прикладів, які відповідають як навчальним можливостям молодших школярів, так і виховним цілям. Ще М. Рильський, звертаючись до педагогів, наголошував, що в їхніх руках знаходяться ключі, які звуться поезією та народною творчістю, і що саме вони відкривають серця й розум дітей.

На уроках української мови особливу увагу варто приділяти засобам народної педагогіки. З давніх-давен у культурі побуту українського народу закладені механізми гармонійної взаємодії людини з природою та налагодження міжособистісних відносин. Українець традиційно відчував єдність із природою, що відображено у фольклорі (дівчина – калина, козаченько – явір тощо). Народні казки, легенди, думи й повір'я мають значний виховний потенціал завдяки своєму глибокому емоційному впливу на дитячу психологію. Через ці фольклорні форми не лише пробуджується любов до природи, а й формується усвідомлення необхідності її збереження, що сприяє розвитку екологічно відповідальної поведінки.

Елементи екологічного виховання мають пронизувати весь навчально-виховний процес на уроках української мови. Для того щоб виховати в дітей любов до природи й бажання її охороняти, учителі повинні використовувати цікаві й пізнавальні матеріали природничої тематики. Активізувати

навчально-виховний процес допоможуть прислів'я, приказки, загадки, шаради тощо. Наприклад, загадки: *На дорозі лежить квітка, пелюстки згортає. Я хотів її підняти – вона літає!* (Метелик); *Без пензлика, без олівця розфарбувала деревця* (Осінь); прислів'я та приказки: *До природи не неси шкоди; Ліс не школа, а всіх навчає; Не брудни криниці, бо схочеш водиці; Зрубав одне дерево – посади три; Де багато пташок – там нема комашок* та ін. [11].

Формування екологічної культури молодших школярів на уроках української мови має ґрунтуватися на дидактичних принципах, що відповідають сучасним тенденціям розвитку освіти:

- принцип інтеграції – передбачає взаємозв'язок української мови з предметом «Я досліджую світ», а також із дисциплінами гуманітарно-естетичного циклу;

- принцип гуманітаризації – спрямований на виховання особистості з новим типом мислення, яка надає перевагу загальнолюдським цінностям над особистими, усвідомлює унікальну цінність життя як у глобальному масштабі, так і на рівні окремої людини;

- принцип пріоритету розвивального навчання – передбачає, що знання й уміння слугують не кінцевою метою, а засобом розвитку сприйняття, мислення, пам'яті, емоцій, уваги та творчих здібностей учнів;

- принцип пріоритету пошукової й творчої діяльності над репродуктивною – акцентує увагу на активному залученні дітей до дослідження та самостійного пізнання світу.

Цілеспрямоване формування екологічної культури молодших школярів реалізується через різноманітні методи організації навчально-виховної роботи на уроках української мови.

Розповідь на екологічну тематику, яка є образним і сюжетним викладом подій та фактів, а також роз'яснення, що допомагає розкривати суттєві зв'язки між об'єктами пізнання, належать до монологічних методів

педагогічної діяльності. Вони класифікуються як пояснювально-ілюстративні методи навчання, орієнтовані на засвоєння фактів і накопичення знань. У змісті розповіді має бути відображена одна з основних ідей екологічного виховання: людина не є вищою за природу і не існує окремо від неї, а є її невід'ємною частиною, учасником природних процесів.

Як відомо, в екологічному вихованні спеціальні знання та навички учнів ґрунтуються на їхніх моральних якостях і естетичних уподобаннях. Тому важливим аспектом розповіді на екологічну тему є її естетична насиченість, що досягається використанням художніх творів, образних аргументів і переконливих прикладів. Розповідь учителя з екологічної тематики виконує важливу роль у формуванні особистості.

Дослідження підтверджують, що для розвитку чуттєво-емоційної сфери найефективніше звертатися до поезії. Вірші мають бути підібрані таким чином, щоб на емоційному рівні передавати ті ж екологічні ідеї, які раніше пояснювалися раціонально на уроках «Я досліджую світ». Наприклад:

Крихта хліба

*З лісосмуг, де свищуть сніговиці,
Де не стало корму і тепла,
Перебрались лагідні синиці
У садки до нашого села.
В завірюху, ожеледь, морози
Стукають синиці у вікно,
З горобцями ділять на дорозі
Крихту хліба мерзлу і зерно.
Пригощав пташок я з годівниць,
І почав нарешті відчувать,
Що для когось крихта - це дрібниця,
А для пташки - жити чи замерзати.*

(Л.Качан)

Використання образних способів подачі інформації та безпосереднє звернення вчителя до учнів сприяє активному залученню дітей до навчального процесу. Фрази на кшталт *«Уявіть собі...»*, *«Усі люди страждають від того...»*, *«Спробуйте разом знайти вихід ...»* тощо допомагають створити емоційний зв'язок і стимулюють мислення школярів.

Розглянемо приклад розповіді на екологічну тему. Перед контрольним списуванням тексту *«В Україні цього птаха називають по-різному: бусол, лелека, чорногуз, гайстер, бузько. Нині лелека став рідкісним птахом. Його занесено до Червоної книги України»* учитель пояснює учням, що *«Червона книга фактів»* була створена у 1966 році з ініціативи зоологів різних країн. Це своєрідний звинувачувальний документ, у якому природа звертається до людства із закликом зупинити знищення тварин і рослин. До цієї книги заносяться види, які перебувають під загрозою зникнення і потребують охорони. Колір сторінок книги має символічне значення: – *червоні* сторінки містять інформацію про зникаючі види; – *жовті* – про ті, чисельність яких поступово скорочується; – *білі* – фіксують рідкісні види; – *зелені* сторінки містять відомості про види, популяція яких відновилася завдяки зусиллям людей. Такий підхід не лише розширює знання учнів, а й сприяє формуванню відповідального ставлення до природи.

Ефективність розповіді як методу формування екологічної культури молодших школярів на уроках української мови залежить від дотримання певних умов, зокрема:

- обмеження її тривалості (не більше 5 хвилин);
- поєднання з іншими методами навчання, передусім із бесідою.

Екологічна бесіда є формою взаємодії між учителем і учнями, що ґрунтується на постановці та розв'язанні проблемних питань, спрямованих на засвоєння нових екологічних знань, розвиток умінь та формування екологічних переконань. Грамотно побудована бесіда сприяє формуванню в учнів навичок аргументованого висловлювання власної точки зору. Учитель

має використовувати будь-яку навчальну ситуацію для виховання в дітей дбайливого ставлення до природи.

Наприклад, під час вивчення в 4 класі синтаксичних понять, зокрема видів речень за метою висловлювання, учні складають розповідні, питальні та спонукальні речення, учаться правильно їх інтонувати. У процесі цієї роботи вчитель може запропонувати записати таке питальне речення: *Чому важливо охороняти зелені насадження?* Діти відповідають, що дерева та рослини прикрашають навколишній світ, роблять життя комфортнішим, є джерелом кисню, необхідного для всього живого. Учитель доповнює, пояснюючи, що ліси пом'якшують клімат, слугують домівкою для тварин і птахів, а також забезпечують людину цінними ресурсами.

Після цього учні формулюють коротке узагальнююче речення, яке передає головну думку відповіді, і записують його на дошці та в зошитах: *Ліс – наше багатство*. Далі аналізують це речення як розповідне, закріплюючи вивчений матеріал.

Продовжуючи бесіду, учитель пояснює, що щороку пожежі знищують сотні, а іноді й тисячі гектарів лісів. Їхніми причинами часто стають багаття, розпалені в заборонених місцях, необачно кинуті недопалки чи сірники. Саме тому вогонь у лісі можна розводити лише за суворого дотримання Правил пожежної безпеки.

– Діти, давайте складемо речення, що відображають зміст нашої бесіди.

Учні пропонують вислови: *Пожежа – ворог лісу!*; *Бережіть зелені насадження!*; *Охороняйте природу рідного краю!* Після цього вони записують і аналізують цитати відомих людей про природу, наприклад: *«Любімо, шануймо, бережімо природу, вічне джерело нашого життя і нашої творчості!»* (Максим Рильський); *«Краса природи – це одне з джерел, що живить доброту, сердечність і любов»* (Василь Сухомлинський); *«Земля – прекрасне місце, за яке варто боротися»* (Ернест Хемінгуей); *«У природі все розумно продумано і влаштовано, кожен зобов'язаний займатися*

власним заняттям, і в даній мудрості – найвища справедливість життя» (Леонардо да Вінчі). У висловах підкреслено ідею гармонії та порядку, які існують у природі. Кожен елемент природи має свою визначену роль та функцію, і саме у цьому полягає вища справедливість. Кожен повинен займатися тим, що йому призначено, і в цьому є сенс та гармонія всесвіту.

Одним із ключових методів формування екологічної культури молодших школярів є гра. Діти вкладають у неї свою енергію й творчий потенціал, завдяки чому відбувається активний розвиток особистості. Це підкреслювали багато педагогів і психологів, зокрема В. Сухомлинський, В. Лозова, О. Савченко, Н. Кудикіна та ін.

На уроках української мови з метою екологічного виховання найдоцільніше використовувати дидактичні ігри, які сприяють розвитку творчих здібностей учнів. Їхня головна особливість – приховане навчання: діти здобувають знання, граючись. Молодших школярів особливо захоплюють ігри з картками, загадки про рослини та тварин [3, 1].

Наприклад, гра *«Чарівний екологічний кошик»*

Мета: формування мовленнєвої грамотності (збагачення лексичного запасу, розвиток зв'язного мовлення); виховання екологічної свідомості; розвиток уміння класифікувати слова, добирати прикметники, дієслова, скласти речення.

Обладнання: малюнок або об'ємна модель кошика, картки із зображеннями та назвами предметів (наприклад: пляшка, листок, папір, лисичка, вода, сміття, квітка, дерево, річка тощо), наліпки або жетони для команд.

Хід гри:

I етап – *Сортуємо слова*

Учитель демонструє кошик і пояснює, що це – чарівний екологічний кошик. Він збирає лише ті речі, які корисні для природи, а все шкідливе відкидає.

Діти по черзі витягають картки та визначають: корисне для природи – кладуть у кошик; шкідливе для природи – виносять за межі «лісу».

Наприклад:

Дерево – у кошик,

Пляшка – не в кошик,

Квітка – у кошик,

Папірець – якщо сміття – не в кошик.

II етап – *Уточнюємо ознаки (робота з прикметниками)*

Учитель ставить запитання: *«Яке дерево? Яка річка? Яка пляшка?»*

Діти добирають прикметники до слів: *зелена трава, чиста річка, прозора вода, скляна пляшка, брудна плівка...*

III етап – *Склади речення (розвиток мовлення)*

Зі словами, які потрапили у кошик, учні складають речення або міні-історії. Наприклад: *«Чиста вода потрібна всім.»*, *«Квітка росте на галявині.»*, *«Діти прибрали сміття біля річки.»*

IV етап – *Висновок*

Учитель разом з учнями формулює правило: *«Щоб природа була чистою – не сміти, дбай про довкілля, будь другом для лісу й річки!»*

Гра поєднує мовні завдання з екологічною темою, сприяє позитивному ставленню до природи, збагачує словниковий запас та розвиває мислення.

Під час уроків української мови в початковій школі доцільно використовувати екологічно спрямовані ігри у форматі фізкультхвилинок. Вони мають містити елементи природничого змісту, розвивати в дітей спостережливість, екологічну свідомість, уміння помічати красу природи, фантазувати й творити. Наприклад:

Фізкультхвилинка «Чиста планета»

Вітерець довкіль кружляє – (рухи руками, наче вітер)

Гілки зліва, гілки справа. (нахили тулуба ліворуч і праворуч)

Раз присіли, два піднялись – (присідання, потім піднялись і руки вгору)

До роботи ми узялись! *(стиснули кулачки, показали силу)*
Землю чистимо щодня – *(імітація збирання сміття)*
Від забруднень, від сміття! *(рухи «ні-ні» пальцем)*
Пташка в небі нам махає, – *(руки вгору, махати ними)*
Чиста хмара пропливає. *(круговий рух руками над головою)*
Сонце гріє, все росте, – *(імітація росту рослини – піднімаємось)*
Бо природа нас веде. – *(уклін)*
Збережемо всі ліси, адже є ми молодці! *(оплески в долоні).*

Важливим методом здійснення екологічного виховання на уроках української мови вважаємо *роботу з підручником*.

У підручниках з української мови для 1-4 класів зустрічається багато вправ, у яких використовуються описи природи чи певні відомості про неї. Так, лише в підручнику для 2 класу представлені такі тексти: «Рання осінь», «Жолудь», «Де поділася криниця?», «Ліс нікому не ворог», «Тварини - друзі людини», «Дятел», «Прихід весни», «Перепілка» та багато інших [1]. На основі таких текстів можна проводити бесіди з учнями з метою формування екологічної культури. Наприклад, під час виконання вправи 88 з підручника для 3 класу [2]: 1. Прочитай уривок з вірша:

Треба любити, садити ліси
...Ліс - багатство, слава краю.
Він могутній, він живий.
Він од посух заступає
Лан широкий степовий. (Т.Масенко)

2. Випиши з тексту висловлювання про ліс.

Ця вправа інформативного характеру. Діти дізнаються з вірша про те, що ліс - то сила для людей і за що його треба любити. Поставивши дітям запитання типу «Як ви думаєте, дерева старіють так, як люди?», «Що буде, якщо ми пошкодимо в лісі молоді дерева, а старі позасихають?», «Якого кольору стане ліс, якщо кожен запалить у ньому вогнище?», «Уявіть, що під

час прогулянки кожен зірвав по букету, чи буде завтра чим милуватись?», доповнивши власними коментарями про користь лісу, учитель залишить у підсвідомості дитини основні правила поведінки в лісі. Принагідно зазначимо, що ця робота займе тільки кілька хвилин, не зашкодивши виучуваному матеріалу з української мови.

Однак одним із основних навчальних методів на уроках мови є *метод вправ і завдань*, у т.ч. і творчих. Опосередковано впливати на формування екологічної культури молодших школярів можна під час виконання будь-яких навчальних вправ і завдань з мови.

Вибір і використання методів формування екологічної культури учнів початкових класів базується на провідних психологічних теоріях виховання та саморозвитку творчої особистості, із урахуванням вікових особливостей дітей 1-4 класів і виховного потенціалу навчального предмета «Українська мова». Тому особливе значення надається творчим методам, які сприяють зростанню пізнавального інтересу до екологічної тематики, підвищенню навчальної мотивації, розвитку пошукової активності та створенню позитивної атмосфери на уроці, що в цілому підвищує ефективність формування екологічної культури молодших школярів.

Як уже зазначалося, уроки української мови мають сприяти поглибленню знань учнів про навколишнє природне середовище, формуванню правил екологічної поведінки та вихованню активної життєвої позиції щодо його збереження. Тому зміст кожного уроку української мови має містити екологічний виховний компонент. З цією метою здійснюється ретельний добір дидактичного матеріалу для виконання практичних завдань.

Оскільки молодші школярі найкраще сприймають природу через емоційно-естетичне ставлення, завдання вчителя полягає в тому, щоб поєднати це емоційне сприймання з пізнавальними завданнями, спрямованими на вивчення та охорону природи. Саме тому на уроках української мови важливе місце мають посідати високохудожні тексти про

рідну природу, її красу та необхідність збереження. Підбираючи тексти для мовленнєвих вправ, диктантів, переказів і творчих робіт, учитель ставить за мету формування в учнів таких якостей:

- здатність помічати та цінувати красу довкілля;
- прагнення не лише милуватися природою, а й дбайливо ставитися до неї, захищати та примножувати її багатства;
- розуміння нерозривного зв'язку між людиною й природою, усвідомлення, що людина є невід'ємною її частиною.

Вправи, зміст яких має природничу спрямованість, можна давати під час вивчення всіх розділів навчальної дисципліни «Українська мова». Наприклад:

Звуки і букви

Завдання: Випиши з вірша слова з м'яким знаком.

Не будьте скупими,

Не будьте.

Сонце не любить скупих,

А щирими будьте, люди.

Дерева і квіти садять...

(К.Курашкевич)

Слово

Завдання: Знайди і підкресли синоніми в тексті.

Сплять метелики в травичці,

Ще куняє рибка в річці,

Ще дрімає навіть бджілка

Біля теплого причілка.

(Б.Чалий)

Текст

Завдання: Розташуй і запиши речення так, щоб вийшов зв'язний текст.

«Синичка і добрий хлопчик»

Одного зимового ранку Андрійко побачив на снігу маленьку пташку. Це була синичка. Вона лежала, притиснувши крильця, і тремтіла від холоду. Обережно він підняв пташку й поніс додому.

– Лети, синичко, на волю! – усміхнувся хлопчик. – А я щодня приноситиму тобі зернятка.

Через кілька днів пташка стала веселішою, навіть заспівала тоненько «ці-ці-ці». Тоді Андрійко разом із татом зробив для неї годівничку й повісив на дереві біля вікна.

Там поклав її в коробочку з м'якою тканиною й поставив біля батареї. Мама принесла трішки зернят і водички. Синичка спочатку боялася, але згодом почала їсти й грітися.

– Бідолашна! – прошепотів хлопчик. – Ти, мабуть, замерзла й голодна...

Синичка ще трохи посиділа в Андрійка на долоні, а потім змахнула крильцями і полетіла. Відтоді вона щодня прилітала до годівнички і дзвінко співала подяку своєму рятівнику

Речення. Зв'язок слів у реченні

Завдання: Спиши. Визнач, скільки у вірші речень.

Ніч зірки посвітила.

Шепчуть вітру квіти:

“Гей, в танок!..”

Тихо так опівночі.

Ніч зірки посвітила...

(П.Тичина)

Вправи та завдання можуть бути різного типу – репродуктивні, конструктивні та творчі. Ураховуючи особливості початкової ланки мовної освіти, у 2 класі переважають такі види завдань, як списування, вибіркові, пояснювальні та попереджувальні диктанти, складання і перебудова речень, добір слів за контекстом, закінчення речень тощо. У 3-4 класах збільшується

кількість конструктивних і творчих вправ, що відкриває ширші можливості для екологічного виховання учнів.

Особливо важливими, на нашу думку, для формування екологічної свідомості молодших школярів на уроках української мови є комплексні вправи та завдання, які передбачають не лише роботу з мовним матеріалом, а й морально-етичні бесіди. Наприклад:

2 клас

Завдання: Прочитай. З яких слів тексту можна довідатись, що хлопчик старанний, працьовитий, любить природу? Запиши слова, у яких буква Ю позначає два звуки.

*Юрасик любить працювати,
він юний садівник, юннат.*

*З юрбою малюків завзятих
за школою він садить сад.*

(Н. Забіла)

3 клас

Завдання: 1. Прочитай. Поясни вживання м'якого знака в словах.

Верба над ставом

Запам'яталося з дитинства: в ясний день бабиного літа над ставом схилилась верба. Вона була стара, дупляста. Мене й узяла гадка – може, верба в цю хвилину думає: прийде осінь, зима, після зими настане весна, все довкола розквітне, а я вже ніколи не зазеленію, бо я стара...

Мені було дуже жаль тієї верби. Весною пішов я поглянути: а чи зазеленіла вона? Ні. Стояла суха. А поруч із нею зеленіли три паростки — ніжні, пахучі. З кожним днем вони ставали все вищі й сильніші. Дві молоді вербички. Вони виростали від коріння старої.

І здавалось мені, що стара суха верба радіє: я не вмерла, я житиму вічно (В. Сухомлинський).

2. Як ти розумієш хвилювання хлопчика?

3. Чому було шкода дитині вербу?

4 клас

Завдання: Прочитай вірш. Запиши текст, підкресли однорідні члени.

*Лийся, дощику, кругом,
А найбільше над вівсом,
Над вівсом, над ячменями,
Над житами, пшеницями,
Заіскрись на сочевиці,
На люцерні і на виці,
Припади до гречки
З медом на вершечку.*

(М.Стельмах).

- Якими є це речення за метою висловлювання?
- Чому важливо, щоб йшов дощ?

Діти складають речення типу: *«Дощ поливає землю, і тому ростуть рослини та дерева». «Без дощу не буде води в річках і озерах, а тваринам і людям потрібна вода для життя». «Дощ допомагає квітам розквітати і робить повітря свіжим». «Дощ приносить прохолоду в спекотну погоду». «Якщо не буде дощу, то рослини можуть засохнути, і ми не матимемо їжі».*

Вправи завершального характеру, зокрема диктанти, є одним із дієвих засобів екологічного виховання в початковій школі. Водночас можна поєднувати написання диктанту або переказу з екологічною бесідою. Таке інтегроване поєднання сприяє більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу та формуванню екологічної культури в учнів. Наприклад, під час написання диктанту «Друзі» в 2 класі доречно провести бесіду за такими запитаннями:

1. Де знайшли діти собаку?
2. Що сталося з твариною?
3. Як допомогли діти собаці?

4. Вони це робили за наказом, за винагороду чи щиро?
5. Чи схвалюєте ви вчинок дітей?
6. Чи допомагали ви колись тваринам?
7. Як ви це робили?

Друзі

Собаку звали Жук. Діти знайшли його на вулиці. У собаки була перебита нога. Катя і Василько доглядали Жука. Нога зрослася. Собака став вірним другом дітей.

Найбільшої результативності в справі екологічного виховання вдається досягти під час уроків розвитку зв'язного мовлення, де учні навчаються створювати перші власні висловлювання – описи, розповіді, міркування. Особливе захоплення в дітей викликає написання текстів про рослин і тварин. Саме тому вчителям доцільно добирати теми, які є близькими та емоційно значущими для школярів. Наприклад: «Мій улюблений хатній улюбленець», «Про що навесні шепочеться вербичка біля річки?», «Легенда про кульбабку», «Які таємниці відкрила мені краплинка роси?», «Казка від білочки» та ін.

Учні 3-4 класів здатні створювати власні твори, спираючись на осмислення окремих явищ і фактів природи, відображених у казках, легендах, оповіданнях та інших художніх творах. Після ознайомлення з текстом на екологічну тематику вчитель послідовно ставить запитання за змістом, спонукаючи дітей до самостійного аналізу, виявлення причинно-наслідкових зв'язків та глибшого усвідомлення порушеної проблеми. Для написання таких творів можна взяти казки «Кисличка», «Лісові казки» О. Іваненко, оповідання збірок О. Копиленка «Як вони поживають» та М. Магери «Друзі» та багато інших.

Оповідання О. Копиленка «Покинуте гніздо» є цінним прикладом для виховної роботи. У ньому розповідається про хлопчика Василька, який показав своїм друзям гніздо кропив'янки. Діти почали щодня навідуватися

туди, витягувати з гнізда яєчка та роздивлятися їх, чим викликали тривогу в пташок. Налякані тим, що згодом діти можуть забрати пташенят, кропив'янки залишили гніздо й полетіли.

Автор утримується від прямого повчання, адже мораль історії очевидна: не слід тривожити птахів під час висиджування яєць. Це добре зрозумів головний герой твору – Василько, і разом із ним до такого висновку приходить і читач.

Отже, навчальна мета – формування в учнів умінь писати твори-роздуми – тісно переплітається з виховною: розвитком емоцій і думок, які виникають під час ознайомлення з художнім текстом, формуванням морально-естетичного ставлення до навколишнього світу. Створення роздуму на основі оповідання спонукає дітей замислитися над необхідністю охорони природи, відчувати особисту відповідальність за життя й добробут тварин, виявляти турботу про мешканців лісу та дбайливо ставитися до всього живого.

Писати твори на природознавчу тематику в початкових класах варто у поєднанні з емоційним зануренням у природу – так званими «уроками милування».

У 4 класі, відповідно до навчальної програми, учні створюють тексти-розповіді й тексти-міркування на морально-етичну тематику. Важливо, щоб серед таких творів значне місце посідали роздуми, присвячені проблемам охорони природи. Наприклад, це можуть бути такі теми: *«Яким я уявляю своє місто (село) в майбутньому»*, *«Птахи – наші друзі»*, *«З клітки – на волю»*. У подібних міркуваннях школярі передають власні спостереження, розкривають своє ставлення до птахів, домашніх улюбленців, акваріумних рибок тощо.

У багатьох школах є добра традиція – висаджувати дерева й куці на території навчального закладу або поблизу, у парках чи скверах. Такі події

можуть стати чудовим приводом для написання короткої інформаційної замітки до стінгазети учнями 4 класу.

Щоб допомогти дітям у написанні, учитель може запропонувати набір опорних слів, які бажано використати: *зелений патруль, насадження, алея, берізка, дубок, липка, стовбур, гілля, джерело, сонце, совість, дружба*. Наприклад, темою замітки може бути ситуація «*Чи жаль вам гілочки?*», у якій учні розкажуть про однокласницю, що зламала гілку молодій берізці, та висловлять свою оцінку вчинку, підкресливши важливість дбайливого ставлення до природи.

Отже, включення екологічного змісту в уроки української мови збагачує навчально-виховний процес емоційно та змістовно, дає змогу вчителю цілісно й послідовно формувати в молодших школярів важливі уявлення про навколишній світ. Такі уроки викликають інтерес, знижують рівень втомлюваності, роблять навчання більш захопливим і водночас сприяють формуванню екологічної свідомості та культури в дітей.

Особливо важливо формувати екологічну культуру учнів молодшого шкільного віку засобами інтегрованих уроків української мови й «Я досліджую світ». Освіта й виховання особистості, її гармонійний і всебічний розвиток, зокрема формування екологічної культури, потребують формування в учнів цілісного бачення світу, життєвих явищ, подій і фактів. Це передбачає тісне поєднання знань, умінь і навичок, що формуються в процесі опанування різних навчальних предметів. У межах реформи національної школи перед педагогом постає важливе завдання – не лише озброїти учнів глибокими знаннями з основ наук та сформувати практичні вміння, а й виховати в них екологічну свідомість, відчуття гармонії з навколишнім середовищем і здатність до відповідальної взаємодії з ним.

Інтеграція знань, умінь і навичок в єдину систему сприяє ефективнішій взаємодії дитини зі світом природи та соціальним оточенням.

Видатні педагоги минулого звертали увагу на негативні наслідки відокремленого вивчення шкільних предметів. Зокрема, Я. А. Коменський підкреслював, що міжпредметні зв'язки є необхідною умовою для формування цілісних і систематизованих знань. На його думку, усе, що пов'язане в реальному житті, має бути пов'язане й у навчанні. Подібні ідеї простежуються й в працях Й. Генріха Песталоцці: «Приведи у своїй свідомості всі взаємопов'язані між собою предмети в саме такий зв'язок, в якому вони дійсно знаходяться в природі» [18, 175].

Варто відзначити цікавий приклад реалізації інтегрованого підходу в практиці В. Сухомлинського. У 60-х роках ХХ століття він упровадив у Павлівській школі «уроки мислення в природі» для шестирічних дітей. На нашу думку, це один із найяскравіших прикладів успішного поєднання різних видів діяльності з метою навчання, виховання та гармонійного розвитку дітей молодшого шкільного віку. В. Сухомлинський наголошував, що перші уявлення про світ дитина має отримувати через безпосередній контакт із природою, оскільки саме через неї вона поступово входить у сферу людських взаємин.

Педагогічну значущість інтеграції обґрунтовано в наукових дослідженнях О. Савченко, Л. Варзацької, Ю. Калугіної, В. Ільченко та інших учених. На їхню думку, інтеграція активізує різні види діяльності учнів, стимулює розвиток аналітико-синтетичного мислення, сприяє інтелектуальному та емоційному розвитку дитини, а також формуванню цілісного бачення навколишнього світу й життєвих процесів.

Інтеграція має суттєві відмінності від міжпредметних зв'язків. Як зазначає О. Савченко, міжпредметні зв'язки передбачають включення на уроці завдань чи запитань, пов'язаних із матеріалом інших навчальних дисциплін, які виконують допоміжну роль у розкритті основної теми. Це епізодичні елементи заняття, що сприяють кращому розумінню окремих понять. Наприклад, під час уроку читання у 3 класі на тему приходу весни

вчитель може під час вступної або підсумкової бесіди звернути увагу учнів на характерні риси весняної природи, використовуючи дитячі малюнки. У цьому випадку спостерігається міжпредметний зв'язок із предметами «Я досліджую світ» та образотворче мистецтво.

Однак, якщо вчитель проводить урок на тему «Художній образ весни», у якому зміст кількох предметів поєднується в єдине ціле, а учні залучаються до різноманітної діяльності з метою створення уявного літературно-художнього образу весни, то, за визначенням О. Савченко, такий урок є інтегрованим. Його особливість полягає в об'єднанні змістових компонентів кількох навчальних дисциплін в єдину систему.

Мета уроків з інтегрованим змістом полягає у створенні умов для всебічного дослідження учнями певного об'єкта, поняття чи явища, формуванні системного мислення, розвитку уяви та позитивного емоційного ставлення до процесу пізнання. Особливістю таких уроків є логічна взаємозв'язність дидактичного матеріалу та його стисле використання; чітка структура заняття; застосування різноманітних форм діяльності учнів – навчальної, комунікативної, ігрової, образотворчої, музичної, хореографічної тощо. Під час уроку увага школярів послідовно переключається з одного виду роботи на інший, що допомагає уникнути втоми. Крім того, ураховуються різні можливості для розвитку творчих здібностей дітей, такі як виразне читання віршів, художнє оповідання, ілюстрування та створення хореографічних номерів.

Не будь-яке поєднання навчальних предметів є доцільним і корисним. Важливо, щоб існувала провідна ідея, яка б забезпечувала цілісність і послідовність знань. Більшість теоретиків і практиків інтегрованих курсів у початковій школі вважають найбільш перспективним такий підхід до навчання, коли уроки української мови та інших дисциплін (літературне читання, «Я досліджую світ», музичне та образотворче мистецтво) об'єднуються спільною темою [8]. Аналіз шкільної програми з української

мови вказує на значний потенціал для впровадження інтеграції з іншими предметами. Головними наскрізними темами початкової освіти є: *«Я у світі природи»*, *«Я у світі культури»* та *«Я серед людей»*.

Найдоцільнішими є інтегровані уроки, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення. Практика показує, що використання матеріалів з інших дисциплін на уроках української мови, особливо тих, що присвячені розвитку усного або письмового мовлення, не має обмежень. Це можуть бути відомості з народознавства, образотворчого мистецтва, художньої літератури. Особливо важливо поєднувати уроки української мови з предметом *«Я досліджую світ»*. Адже для дітей молодшого шкільного віку природній, гармонійний зв'язок із природою сприймається як радісний, яскравий та динамічний світ, у якому все єдине ціле. Діти щиро реагують на красу природи, з цікавістю пізнають її, адже природа завжди викликає в них захоплення.

Інтеграція мовного та природничого матеріалу в початковій школі дозволяє максимально розкрити потенціал кожної дисципліни у висвітленні проблем навколишнього середовища. Це слугує підґрунтям для формування відповідального ставлення до природи та розвитку екологічної культури молодших школярів. Мовний матеріал передає інформацію про життя природи, взаємодію людини з довкіллям, його цінність, а головне – допомагає збагатити сенсорний досвід дитини, сприяє розвитку її оцінних суджень і гармонійному спілкуванню з природою. Використання природничих знань не лише формує конкретні уявлення про навколишній світ і наукові основи розуміння необхідності охорони природи, а й підвищує інтерес до вивчення української мови.

Важливою складовою формування екологічної культури та дбайливого ставлення до природи на інтегрованих уроках є ціннісний аспект, який висвітлює різноманітні ролі природи в житті людини й слугує важливим мотивом для її охорони. Саме тому уроки української мови в поєднанні з

предметом «Я досліджую світ» акцентують увагу на естетичній стороні збереження природи рідного краю, розвивають у школярів здатність емоційно сприймати її красу та пробуджують бажання берегти природу як джерело радості й натхнення. Це особливо актуально, оскільки в програмі питання охорони природи часто розглядаються виключно з позиції її корисності, що може спричинити формування в дітей утилітарного, споживацького ставлення до навколишнього світу.

На тематичних уроках української мови відкриваються широкі можливості за допомогою слова показати красу рідної природи та через мовлення передати глибоку любов до рідної землі.

Наприклад, працюючи над темою «Встановлення зв'язку між членами речення. Побудова речень», доцільно разом із учнями уявно перенестися до лісу та пов'язати весь навчальний матеріал із цією темою. Учні можуть аналізувати зв'язок між членами речення на основі оповідання О. Донченка «Лісовою стежкою», а також у віршах Л. Костенко, П. Тичини. Діти виконують вправи з відновлення правильного порядку слів у деформованих реченнях, наприклад: *«Сам, сторожить, ліс, і, себе, чистить»* або *«Поля, береже, засухи, та, вітрів, він, від, злих»*.

Плануючи інтегровані уроки розвитку мовлення та «Я досліджую світ», важливо правильно розподілити різні види діяльності на різних етапах заняття. Доцільним є поєднання таких форм роботи:

– складання описів за допомогою дидактичних ігор (наприклад: Гра *«Моя улюблена рослина»*. Учня пропонується вибрати будь-яку рослину (квітку, дерево або кущ), яку вони добре знають або бачили на прогулянці, і описати її: як вона виглядає, де росте, які має листя, квіти чи плоди, для чого потрібна людям або тваринам; Гра *«Жителі лісу»*. Кожен учень вибирає лісову тваринку (лисицю, зайця, білочку, сову тощо) і розповідає про неї: як вона виглядає, чим живиться, де живе, як допомагає лісу; Гра *«Чиста річка»*. Учні уявляють, що вони описують річку в своєму селі або місті: який вона

має колір, що живе в ній, чому важливо берегти її чистоту, як можна допомогти річці; Гра *«Мандрівка в природу»*. Після віртуальної або реальної прогулянки на природу діти описують пейзаж: небо, землю, рослини, птахів, звуків, які вони почули);

– підбір виразних мовних засобів під час евристичних бесід у процесі спілкування з природою (наприклад, *«Як живуть пташки навесні?»*: обговорення поведінки птахів, їхніх пісень, будівництва гнізд, турботи про пташенят; *«Чому важливо берегти дерева?»*: розмова про роль дерев у природі, їхній вплив на повітря, домівку для тварин; *«Що відбувається в лісі навесні?»*: обговорення змін у лісі з настанням весни (прокидання тварин, поява перших квітів, шум вітру в кронах); *«Як річка допомагає життю навколо себе?»*: розмова про значення води для рослин, тварин і людей, чистоту води і способи її збереження; *«Які звуки можна почути в лісі?»*: обговорення різноманіття природних звуків: спів птахів, шелест листя, джурчання потічка; *«Чому комахи важливі для природи?»*: розмова про роль комах у запиленні рослин, у харчових ланцюгах, у підтримці екосистеми; *«Що таке природна краса і як її зберегти?»*: роздуми про красу природи, моральну відповідальність за її збереження);

– імпрізовані усні розповіді дітей (усні журнали), засновані на колективних або індивідуальних спостереженнях за навколишнім світом, матеріалах самостійної пошукової діяльності у фольклорі, народознавстві, природознавстві або на позакласному читанні;

– складання та запис власних розповідей про рослини й тварин (за потреби з використанням словесно-графічних опор);

– створення власного опису природи за зразком прочитаного тексту (наприклад, *«Прочитайте уважно опис природи в тексті. Зверніть увагу на те, як автор описує кольори, звуки, запахи та настрій природи»: Осінній ліс одягнувся в золоте вбрання. Листя шелестить під ногами, а в повітрі відчувається легкий запах дощу й свіжості. Пташки співають свої останні*

пісні перед настанням холодів. Діти складають власний опис природи, використовуючи цей зразок, описують у своєму тексті улюблену пору року або місце (це може бути парк, ліс, річка або сад), використовуючи прикметники, порівняння, слова, які передають запахи, звуки і кольори);

– доповнення, відновлення, перебудова або переказ окремих частин тексту (наприклад, діти доповнюють текст: *«Весняний сад наповнений ніжними пахощами квітів. Зелені листочки блищать на сонці, а легкий вітерець колихає гілки дерев. Пташки весело щебечуть, сповнюючи повітря радістю і теплом...»*);

– добір виразних мовних засобів під час ігор і спостережень за ілюстрованими текстами, фіксація образних слів і висловів у зошитах, а також створення словників сполучуваності (наприклад, виконання завдання «Мовні скарби природи». Учитель пропонує учням розглянути ілюстрований текст або яскраву картинку із зображенням пейзажу. Учні уважно читають текст і розглядають зображення. Наступним кроком є пошук образних слів і висловів: учні разом із вчителем виділяють і записують у зошити-словники слова та вислови, які допомагають краще уявити красу природи, наприклад: «золоте листя», «співають пташині пісні», «танцює легкий вітерець», «світло сонця ніжно гладить траву». Потім молодші школярі складають власні речення або короткі описи природи, використовуючи слова зі своїх словничків. Можна організувати гру, де діти по черзі доповнюють речення красивими образними словосполученнями).

Прикладами інтегрованих уроків української мови та «Я досліджую світ» можуть бути уроки на тему:

«Тварини нашого краю» з елементами читання оповідань або казок про тварин, складання невеликих розповідей про улюблених тварин, вивчення синонімів для опису тварин, вивчення особливостей життя різних тварин (де живуть, що їдять, як піклуються про потомство), спостереження за тваринами на прогулянці або через відео, обговорення правил поведінки з тваринами;

«Дерева в нашому парку» з елементами опису зовнішнього вигляду дерев, роботи з прикметниками й порівняннями в текстах, складання казок або легенд про дерева. Вивчення основних видів дерев, що ростуть у парку, розгляд ролі дерев у природі та житті людини, проведення практичних спостережень і замальовок.

«Весна навколо нас» з елементами читання та аналізу віршів про весну; вивчення нових слів, які описують весняні явища; складання описів весняної природи. Спостереження за змінами у природі навесні (поява пташок, перші квіти, довший день), вивчення причин весняних змін, обговорення важливості бережного ставлення до природи в цей період.

Інтегровані уроки можна проводити не лише в класі, а й на свіжому повітрі. Особливо доречними є уроки мислення серед природи – частина занять української мови відбувається поза класною кімнатою, наприклад, на шкільному подвір'ї чи в парку. Основою для розвитку мислення стають наочні образи, сприйняття навколишнього світу, враження, отримані під час спостережень, практичної, ігрової діяльності та виконання простих дослідів. Дитяча думка, спираючись на ці образи, аналізує інформацію, виділяє ознаки, порівнює, узагальнює та встановлює причинно-наслідкові зв'язки. Завдяки цьому створюються сприятливі умови для комплексного розвитку сприйняття, уяви, мислення та мовлення.

Уроки на природі мають велику користь для учнів початкової школи. По-перше, це загартовує та зміцнює дитячий організм; по-друге, дозволяє глибше пізнати закономірності природи; по-третє, сприяє розвитку естетичних смаків і почуттів; по-четверте, саме в такій атмосфері найкраще формувати в дітей дбайливе ставлення до природи й прагнення її охороняти. Після екскурсії в сад, наприклад, можна запропонувати школярам написати лист вишенці або скласти казку про пригоди горобчика – діти із задоволенням слухають і творять казкові історії.

Відбір матеріалу для висловлювань під час уроків мислення на природі, а також використання мовних вправ спрямовані на емоційно-естетичне сприйняття і духовне спілкування з природою, адже перебування на свіжому повітрі заряджає дітей позитивними емоціями. Вправи під час таких уроків можуть бути різноманітними. Наприклад, вправа *«Почути природу»*. Учні слухають запис звуків природи (спів пташок, шелест листя, дзюрчання струмка). Після прослуховування діти описують ці звуки своїми словами, намагаються передати настрій і емоції, які вони викликають. Або вправа *«Мої улюблені природні кольори»*: діти вибирають кольори, які асоціюються в них із різними порами року або природними явищами, і складають речення з прикметниками, які передають емоції від цих кольорів (наприклад, «тепле жовте сонце», «свіжий зелений листок», «ніжний рожевий захід»). Цікавим варіантом може бути вправа *«Пори року в моїх словах»*. Діти описують одну з пір року, використовуючи прикметники, метафори та звукові повтори (алітерації), щоб передати атмосферу цієї пори: як вона виглядає, що відчувається, які звуки лунають.

Уроки милування мають високим творчий потенціал, адже вони сприяють різноманітному чуттєвому контакту з природою та забезпечують належний рівень емоційно-духовного розвитку дітей. Ці уроки задовольняють не лише пізнавальні потреби учнів, а й розвивають різні сенсорні аналізатори: зорові (спостереження за об'єктом), слухові (слухання шелесту листя чи шепоту дерев), дотикові (відчуття поверхні – гладкої або шорсткої), нюхові (сприйняття запахів і їх порівняння).

Спостереження за природою є видом діяльності, що стимулює мовленнєву творчість, оскільки вводить дітей у процес формування образних висловів, допомагає розширити словниковий запас щодо природних явищ і рис характеру, а також сприяє розумінню причинно-наслідкових зв'язків. Водночас основні види діяльності, що застосовуються на інтегрованих уроках української мови, розвитку мовлення та «Я досліджую світ», слід

доповнювати супровідними активностями: малюванням, художньою працею, дослідженнями, виразним читанням віршів, драматизацією, складанням діалогів, хоровим співом із елементами хореографії. Вибір цих супровідних видів діяльності залежить від дидактичних цілей і етапів уроку.

Найважливішим є досягнення гармонійного поєднання різних видів діяльності, що допомагає викликати й підтримувати творчу активність дитини, стимулювати її пізнавальні здібності та забезпечувати органічне поєднання логіко-понятійного й емоційно-образного компонентів на різних етапах пізнання і створення тексту. Наприклад, виконуючи завдання *«Скласти казку про рослину або тварину»*, учні вигадують коротку казку або історію про квітку, дерево чи тварину, використовуючи образні слова й порівняння. Важливо передати не лише зовнішній вигляд, а й душевний стан героя. Можна запропонувати дітям написати *«Лист подяки природі»*. Учні пишуть короткий текст, у якому висловлюють вдячність природі за її красу і подарунки (сонце, дощ, квіти, пташиний спів), використовуючи теплі, добрі слова.

Застосування інтегрованих уроків з української мови, літературного читання та «Я досліджую світ» сприяє активізації різноманітних видів діяльності, стимулює аналітико-синтетичне мислення дитини, розвиває її інтелектуальну і емоційну сфери, а також формує цілісне уявлення про життя явища і світ загалом.

Водночас у початковій школі ключовим критерієм інтеграції має бути не лише формування цілісної свідомості особистості, а передусім створення позитивного емоційного ставлення як до процесу пізнання, так і до навколишнього середовища, а також розвиток творчих здібностей молодших школярів – словесної творчості, виразного декламування, ілюстрування, ліплення та інших видів діяльності.

Висновки. Отже, екологічне виховання молодших школярів є важливим компонентом загального розвитку особистості та має бути

невід’ємною частиною освітнього процесу в початковій школі. Уроки української мови мають значний потенціал для формування в учнів екологічної свідомості, морально-ціннісного ставлення до природи та розуміння взаємозв’язків між людиною і довкіллям.

Ефективне екологічне виховання на уроках мови можливе за умови використання інтерактивних методів навчання, поєднання навчальних і виховних цілей, а також залучення дітей до емоційного переживання змісту. Провідна роль у процесі екологічного виховання належить учителеві, який має виступати як приклад екологічно відповідальної поведінки та організатор освітньої діяльності, спрямованої на розвиток екологічної культури учнів.

Сучасна система освіти відзначається впровадженням інтеграційного підходу як важливої передумови формування наукової картини світу в дітей. Це зумовлено потребою в комплексному вивченні явищ і об’єктів, що дозволяє побачити їх з різних боків для створення цілісного уявлення. Наукове сприйняття світу формується в учнів на основі накопичених знань про довкілля й надалі виконує орієнтувальну функцію в різних видах діяльності, стаючи підґрунтям для успішного засвоєння нового матеріалу та соціального становлення дитини. Інтеграція екологічного змісту в мовну освіту забезпечується через добір відповідних текстів для читання, екологічних тем для письмових і творчих робіт, мовленнєвих ситуацій, що спонукають до роздумів і висловлення власної позиції.

Системне і цілеспрямоване включення екологічного компоненту в уроки української мови сприяє не лише розвитку мовлення молодших школярів, а й формуванню у них стійкої мотивації до збереження природи, усвідомленню власної ролі в її охороні.

Список використаних джерел

1. Вашуленко, М.С., Дубовик, С.Г. (2019). *Українська мова: підручник для 2 класу*. Київ, «Освіта». Ч. 1. 144 с.

2. Вашуленко, М.С., Васильківська, Н.А., Дубовик, С.Г. (2020). *Українська мова: підручник для 3 класу*. Київ: Видавничий дім «Освіта», Ч. 1. 160 с.
3. Гаркова, К. (2001). Використання ігрових методик в екологічному вихованні. *Початкова школа*. № 9. С.1.
4. Гінзбург, М. Д. (2012). Наукова картина світу як засіб інтегрувати та систематизувати фахові знання. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. № 2. С. 9-17.
5. Гончаренко, С. У. (2013). *Формування у дорослих сучасної наукової картини світу* : монографія. Київ : ПООД НАПН України. 220 с.
6. Гуз, К.Ж. (2008). *Теоретичні та методичні основи формування цілісності знань про природу учнів загальноосвітньої школи: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09*. Харків. 40 с.
7. *Державний стандарт початкової загальної освіти*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
8. *Інтегрований урок в початковій школі* (2007) / За ред. С.Нагребецької. Київ: Шкільний світ. 127 с.
9. Комарівська, Н.О., Колеснік, К.А., Стахова, І.А. Шикиринська, О.В. (2023). Мовна освіта в системі професійної підготовки майбутнього педагога. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Збірник наукових праць. Серія: Педагогіка і психологія: збірник наукових праць. Випуск 73*. С. 53-59.
10. *Концепція Нової української школи*. URL : <https://surl.li/mamvts>
11. Майхрук, М. (2007). *Природа навколо нас. Загадки, вірші, прислів'я та приказки*. Тернопіль: навчальна книга - Богдан. 136 с.
12. Піроженко, Т.О. (2014). *Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник*; за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 272 с.
13. Савченко, О. Я. (2020). *Типова освітня програма*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf>
14. Сокурєнко, О.О. (2009). *Формуємо світогляд дитині в ігровій та дослідницькій діяльності: навчальний посібник*. Миколаїв: МОІППО. 124 с.
15. Стахова, Інна, & Казьмірчук, Наталія (2024). Парадигма екологічної освіти: європейський вимір. *Modern Scientific Method*, (4). URL : <https://surl.li/bximyq>
16. Сухомлинський, В.О. (1977). *Вибрані твори в 5-ти томах*. Т.3. Київ: Рад. школа. 670 с.
17. Філонюк, Р.В. (2006). Екологічне виховання на уроках української мови. *Вивчаємо українську мову та літературу. Трав.*(№ 13). С.17-20.
18. Фіцула, М.М. (2002). *Педагогіка*. Київ: Вид. центр. «Академія». 528 с.
19. Червонецький, В. В. Екологічна освіта і виховання молоді шкільного віку в контексті духовного імперативу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. URL: <http://surl.li/wkrlfa>
20. Шелестова, Л. В. (2017). *Дидактичні засади формування картини світу у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку* : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль. 39 с.
21. Шиян, Р. Б. (2020). Типова освітня програма. URL: <https://surl.li/odtzrj>
22. **Шишкіна, Ю.О. (2014). Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. № 4 (38). URL: <http://www.psyh.kiev.ua>**

23. Яковенко, О., Люлька, Л. (2002). Світ природи на уроках мови. *Початкова школа*. №2. С.27-28.
24. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти. (2019) / Іщенко О. Л., Ващенко О. М., Романенко Л. В., Кліщ О. М. К., 89 с.
25. Kolesnik, K., Oliinyk, N., Komarivska, N., Kazmirchuk, N., Imber, V. (2023). Future-Teacher Soft Skills Development in the Context of Ukraine's Integration into the European Higher Education Area. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, Vol. 22, No. 2, pp. 413-431 URL : <https://ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/6935>

References:

1. Vashulenko, M.S., Dubovyk, S.H. (2019). *Ukrainska mova: pidruchnyk dlia 2 klasu [Ukrainian language: textbook for grade 2]*. Kyiv, «Osvita». Ch. 1. 144 [in Ukrainian].
2. Vashulenko, M.S., Vasylykivska, N.A., Dubovyk, S.H. (2020). *Ukrainska mova: pidruchnyk dlia 3 klasu [Ukrainian language: textbook for grade 3]*. Kyiv: Vydavnychy dim «Osvita», Ch. 1. 160 [in Ukrainian].
3. Harkova, K. (2001). Vykorystannia ihrovykh metodyk v ekolohichnomu vykhovanni [The use of game methods in environmental education]. *Pochatkova shkola*. № 9. S.1 [in Ukrainian].
4. Hinzburh, M. D. (2012). Naukova kartyna svitu yak zasib intehruvaty ta systematyzuvaty fakhovi znannia [Scientific picture of the world as a means to integrate and systematise professional knowledge]. *Visnyk Natsionalnoho aviaitsiinoho universytetu. Serii: Filosofiia. Kulturolohiia*. № 2. S. 9-17 [in Ukrainian].
5. Honcharenko, S. U. (2013). *Formuvannia u doroslykh suchasnoi naukovoï kartyny svitu : monohrafiia [Formation of the modern scientific picture of the world in adults: a monograph]*. Kyiv : IPOOD NAPN Ukrainy. 220 [in Ukrainian].
6. Huz, K.Zh. (2008). *Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia tsilisnosti znan pro pryrodu uchniv zahalnoosvitnoi shkoly: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.09 [Theoretical and methodological foundations of the formation of the integrity of knowledge about the nature of pupils of secondary school: PhD thesis: 13.00.09]*. Kharkiv. 40 [in Ukrainian].
7. *Derzhavnyi standart pochatkovoï zahalnoi osvity [State standard of primary general education]*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> [in Ukrainian].
8. *Intehrovanyi urok v pochatkovii shkoli [Integrated lesson in primary school]*. (2007) / Za red. S.Nahrebetskoi. Kyiv: Shkilnyi svit. 127 [in Ukrainian].
9. Komarivska, N.O., Kolesnik, K.A., Stakhova, I.A. Shykyrynska, O.V. (2023). Movna osvita v systemi profesiinoï pidhotovky maibutnoho pedahoha [Language education in the system of professional training of future teachers]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykholohiia: Zbirnyk naukovykh prats. Serii: Pedahohika i psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 73*. S. 53-59 [in Ukrainian].
10. *Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]*. URL : <https://surl.li/mamvts> [in Ukrainian].
11. Maikhruk, M. (2007). *Pryroda navkolo nas. Zahadky, virshi, pryslivia ta prykazky [Nature around us. Riddles, poems, proverbs and sayings]*. Ternopil: Navchalna knyha. Bohdan. 136 [in Ukrainian].

12. Pirozhenko, T.O. (2014). *Dytyna u suchasnomu sotsioprostori: navchalnyi posibnyk [he child in the modern sociospace: a textbook]*; za red. T.O. Pirozhenko. Kirovohrad: Imeks-LTD. 272 [in Ukrainian].
13. Savchenko, O. Ya. (2020). *Typova osvितnia prohrama [Model educational programme]*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> [in Ukrainian].
14. Sokurenko, O.O. (2009). *Formuiemo svitohliad dytyni v ihrovii ta doslidnytskii diialnosti: navchalnyi posibnyk [Forming the child's worldview in play and research activities: a textbook]*. Mykolaiv: MOIPPO. 124 [in Ukrainian].
15. Stakhova, Inna, & Kazmirschuk, Nataliia (2024). Paradyhma ekolohichnoi osvity: yevropeyskyi vymir [The paradigm of environmental education: the European dimension]. *Modern Scientific Method*, (4). URL : <https://surl.li/bximyq> [in Ukrainian].
16. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). *Vybrani tvory v 5-ty tomakh [Selected works in 5 volumes]*. T.3. Kyiv: Rad. shkola. 670 [in Ukrainian].
17. Filoniuk, R.V. (2006). Ekolohichne vykhovannia na urokakh ukrainskoi movy [Ecological education at the Ukrainian language lessons]. *Vyvchaiemo ukrainsku movu ta literaturu. Trav.(№ 13)*. S.17-20 [in Ukrainian].
18. Fitsula, M.M. (2002). *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv: Vyd. tsentr. «Akademiia». 528 [in Ukrainian].
19. Chervonetskyi, V. V. Ekolohichna osvita i vykhovannia molodi shkilnoho viku v konteksti dukhovnoho imperatyvu [Environmental education and upbringing of school-age youth in the context of the spiritual imperative]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. URL: <http://surl.li/wkrlfa> [in Ukrainian].
20. Shelestova, L. V. (2017). *Dydaktychni zasady formuvannia kartyny svitu u ditei starshoho doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku : avtoref. dys. na zdob. nauk. stup. d-ra ped. nauk : 13.00.09 – teoriia navchannia [Didactic principles of forming a picture of the world in children of senior preschool and primary school age: PhD thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.09 - theory of education]*; Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. Ternopil. 39 [in Ukrainian].
21. Shyian, R. B. (2020). *Typova osvितnia prohrama [Model educational programme]*. URL: <https://surl.li/odtzrj> [in Ukrainian].
22. Shyshkina, Yu.O. (2014). Teoretychni osnovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do ekolohichnoho vykhovannia uchniv [Theoretical foundations of training future primary school teachers for environmental education of students]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. № 4 (38)*. URL: <http://www.psyh.kiev.ua> [in Ukrainian].
23. Iakovenko, O., Liulka, L. (2002). Svit pryrody na urokakh movy [The world of nature at language lessons]. *Pochatkova shkola. №2*. S.27-28 [in Ukrainian].
24. Ia doslidzhuu svit: pidruchnyk intehrovanoho kursu dlia 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [I Explore the World: Textbook of an Integrated Course for Grade 1 of General Secondary Education Institutions]. (2019) / Ishchenko O. L., Vashchenko O. M., Romanenko L. V., Klishch O. M. K., 89 [in Ukrainian].
25. Kolesnik, K., Oliinyk, N., Komarivska, N., Kazmirschuk, N., Imber, V. (2023). Future-Teacher Soft Skills Development in the Context of Ukraine's Integration into the European Higher Education Area. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, Vol. 22, No. 2, pp. 413-431 URL : <https://ijlter.org/index.php/ijlter/article/view/6935> [in English].

УДК 373.2.015.31:502/504

Людмила Любчак, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця (Україна), <https://orcid.org/0000-0002-2330-2998>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО СТВОРЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСТВА

Анотація. У статті представлено результати досліджень та окреслено шляхи підготовки майбутніх педагогів до створення освітнього середовища в закладах дошкільної та початкової освіти на засадах партнерства. На основі аналізу освітянських документів визначено основні завдання педагога щодо особливостей організації освітнього простору закладів освіти, створення розвивального освітнього середовища, побудови взаємин з вихованцями на засадах партнерства. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури та розкрито зміст поняття «освітнє середовище», його структурні компоненти з погляду класиків педагогіки та сучасних дослідників. Визначено педагогіку партнерства як напрям педагогіки, що включає систему методів і прийомів виховання та навчання на засадах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості. Зроблено акцент на впровадженні учителем-вихователем принципів педагогіки партнерства через створення належного освітнього середовища.

Схарактеризовано партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу як важливу трудову функцію, визначену професійним стандартом «Учитель закладу загальної середньої освіти». Оволодіння майбутніми педагогами знаннями, вміннями та навичками розробки та створення комфортного та безпечного освітнього середовища закладу освіти визначено як умову формування компетентності педагогічного партнерства. Окреслено

окремі аспекти підготовки майбутніх педагогів до формування компетентностей щодо забезпечення партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Наведено приклади практичних завдань для розвитку в майбутніх педагогів навичок організації освітнього середовища на засадах партнерства в контексті вивчення вибірових навчальних дисциплін «Педагогіка партнерства» та «Педагогічна майстерність».

Ключові слова: освітнє середовище, педагогіка партнерства, підготовка майбутнього педагога, партнерська взаємодія, приклади практичних завдань.

Liudmyla Liubchak, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Primary Education of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0002-2330-2998>

TRAINING FUTURE TEACHERS TO CREATE AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT BASED ON PARTNERSHIP

Abstract. The article presents the results of long-term research and outlines the ways of training future teachers to create an educational environment in preschool and primary education institutions on the basis of partnership. Based on the analysis of educational documents, the main tasks of the teacher are determined regarding the features of organizing the educational space of educational institutions, creating a developing educational environment, building relationships with students on the basis of partnership. An analysis of psychological and pedagogical literature is carried out and the content of the concept of «educational environment», its structural components from the point of view of the classics of pedagogy and modern researchers are revealed. Partnership pedagogy is defined as

a direction in pedagogy, which includes a system of methods and techniques of upbringing and training on the basis of humanism and a creative approach to personality development. Emphasis is placed on the implementation by the teacher-educator of the principles of partnership pedagogy through the creation of an appropriate educational environment.

The article describes the partnership interaction with participants in the educational process as an important labor function defined by the professional standard «Teacher of a general secondary education institution». Mastering by future teachers the knowledge, skills and abilities of developing and creating a comfortable and safe educational environment of an educational institution is defined as a condition for the formation of pedagogical partnership competence. Some aspects of training future teachers to form competencies in ensuring partnership interaction with participants in the educational process in the process of studying psychological and pedagogical disciplines are outlined. Examples of practical tasks are given for the development of future teachers' skills in organizing an educational environment on the basis of partnership in the context of studying the selective academic disciplines «Pedagogy of Partnership» and «Pedagogical Mastery».

Key words: educational environment, partnership pedagogy, training of future teachers, partnership interaction, examples of practical tasks.

Постановка проблеми. Нові підходи до організації освітнього процесу в закладах вищої освіти і підготовки сучасних педагогів пов'язані з потребами часу та прийнятими нормативними документами. У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) визначені не лише вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку, а й умови, за яких вони можуть бути досягнуті відповідно до міжнародних стандартів якості освіти. Важливою складовою збереження самоцінності дошкільного дитинства та забезпечення наступності між

дошкільною і початковою освітою є підготовка майбутніх педагогів до створення освітнього середовища на засадах партнерства між усіма учасниками освітнього процесу.

Гуманне ставлення до дитини, розвиток її задатків та здібностей з опорою на принцип природовідповідності, врахування індивідуальних психічних і фізичних можливостей є пріоритетними напрямками сучасної дошкільної та початкової освіти. Повага дитини як особистості, пріоритет щасливого проживання дитиною сьогодення є передумовою її повноцінного подальшого життя.

Педагог має організовувати освітній простір, опираючись на гуманістичні цінності, створювати відповідне освітнє середовище, будувати взаємини з вихованцями на засадах партнерства, розвивати в дітей здатність до розуміння себе та інших. Тому важливим завданням підготовки майбутніх учителів-вихователів є розвиток їх рефлексивних умінь, які вони повинні бути готові проявляти, орієнтуючись на вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей, організаційні та змістові характеристики освітнього процесу.

Серед базових принципів Стандарту дошкільної освіти визначено «принцип соціально-педагогічного партнерства громади та всіх учасників освітнього процесу (засновників закладів освіти, батьків або осіб, які їх замінюють, керівників та працівників закладів дошкільної освіти, фахівців, що надають освітні послуги дітям дошкільного віку, інших фахівців)» [1, с. 4].

Організація освітнього процесу закладу дошкільної освіти передбачає дотримання принципу педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці дитини, вихователя і батьків або осіб, які їх замінюють, забезпечення рівного доступу всіх дітей до закладів дошкільної освіти, втілення особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, соціокультурного та інтегрованого підходів, реалізації самостійної творчої діяльності дитини в освітньому процесі з урахуванням вікових особливостей, психофізичного

розвитку дітей, ігрової діяльності як провідної та принципу навчання через гру як наскрізного у взаємодії з дитиною [1, с. 33].

Концепція Нової української школи (2016) декларує педагогіку партнерства, в основі якої «спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем та батьками; учитель має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини» [13, с. 14]. Основними принципами педагогіки партнерства, згідно Концепції НУШ, є: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподільне лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принцип соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [13, с. 14].

Розуміння партнерства як поваги до дитини, яка є неповторною, наділеною від природи унікальними здібностями, талантами і можливостями передбачає використання методів навчання і виховання, які засновані на співпраці (ігри, проєкти, групові завдання тощо). Тому вже на етапі підготовки майбутніх педагогів закладів освіти нового типу варто акцентувати їх увагу на створенні «особистісно орієнтованої моделі освіти, за якої максимально враховані права дитини, її здібності, потреби та інтереси» [13, с. 17].

Сучасне освітнє середовище має сприяти вільному розвитку дитини, тому, згідно Концепції НУШ, «зміні підлягають фізичне просторово-предметне оточення, програми та засоби навчання» [13, с. 28]. Педагог має бути готовим до зростаючої частки проєктної, командної, групової діяльності; враховувати, що планування і дизайн освітнього простору класу і школи має бути спрямований на розвиток дитини; організовувати заняття так, щоб освітній простір не обмежувався будівлею школи.

Отож, проаналізовані нами освітянські документи засвідчують необхідність створювати освітнє середовище як закладів дошкільної освіти,

так і початкової школи на засадах партнерства. Роль педагога у створенні розвивального, інноваційного освітньо-виховного середовища, на нашу думку, є визначальною, тому вже на етапі вузівського навчання варто цілеспрямовано готувати майбутніх педагогів до успішної діяльності в даному напрямку.

Аналіз досліджень. Ряд учених досліджують проблему організації освітнього середовища та його впливу на розвиток особистості на різних етапах її формування. Значна увага приділяється визначенню змісту поняття «освітнє середовище» та його основних компонентів. Сучасні дослідники у своїх наукових пошуках опираються на ідеї класиків педагогіки і психології. Згадаємо окремі з них, які визначатимуть напрям підготовки майбутніх педагогів у створенні освітнього середовища на засадах партнерства.

Окремі позиції щодо організації освітнього середовища та необхідності упорядкування діяльності школи можна знайти у працях Я. Коменського, який був переконаний, що діти мають навчатися і розвивати свої нахили у різноманітній діяльності. У своїй праці «Материнська школа» видатний чеський педагог відстоював ідею про те, що розвиток усіх здібностей дитини варто розпочинати від самого народження, але для цього потрібно створити необхідну систему виховання і сприятливе середовище. Англійський філософ, психолог, педагог Д. Локк у своїх наукових працях звертає увагу на два важливі аспекти розвитку дитини – талент вихователя й освітнє середовище.

Я. Корчак у своїй праці «Як любити дитину» здійснив характеристику різних типів освітньо-виховного середовища і вважав, що тип освітнього середовища визначається, насамперед, тими умовами і можливостями, що сприяють розвитку активності дитини та її особистісної волі. Відомий педагог визначив чотири основні типи освітнього середовища: догматичне (сприяє розвитку пасивності та залежності дитини, йому притаманні жорсткі традиції, авторитет, дисципліна); кар'єрне або середовище зовнішнього

блиску (сприяє розвитку активності та залежності дитини, йому притаманні конкурентоздатність, наполегливість, прагматизм, байдужість до інших); безтурботне (сприяє вільному розвитку і зумовлює пасивну життєву позицію дитини, йому притаманні доброзичливість, відсутність вимогливості); творче (сприяє вільному розвитку активної дитини, йому притаманні активність, творчість, відкритість, свобода) [14].

Цінним є досвід видатного українського педагога В. Сухомлинського щодо створення комфортного і творчого освітньо-виховного середовища Павлівської школи, яке сприяло саморозвитку та вдосконаленню особистості школяра. Він стверджував, що виховання середовищем, обстановкою, створеними самими учнями, речами, що збагачують духовне життя колективу – це одна з найтонших сфер педагогічного процесу [26, с. 89]. Під середовищем В. Сухомлинський розумів все, що оточує дитину, колектив, у якому вона живе і взаємодіє; сукупність особливостей шкільного життя, які чинять як прямий, так і опосередкований вплив на становлення особистості школяра, називаючи їх «фоном» [27]. Створений у Павлівській школі простір та освітнє середовище були спрямовані на розвиток в учнів особистісного ставлення до себе, до батьків, до природи, до навколишнього світу. Такий освітній простір покликаний дарувати дітям радість пізнання та єднання з навколишнім середовищем [28].

Освітнє середовище сучасні зарубіжні й вітчизняні дослідники розглядають з різних позицій: як частину просторово-предметного оточення (Г. Балл, І. Бех, Дж. Гібсон, В. Рибалка, В. Семиченко та ін.), як сукупність системи впливів, можливостей, умов навчання й розвитку особистості (Т. Водолазька, Н. Гонтаровська, О. Коберник, Г. Пустовіт та ін.), як розвивальне середовище (Ш. Амонашвілі, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.).

В. Ковальчук відзначає, що освітньо-виховне середовище навчального закладу сприяє формуванню особистісних якостей школярів, життєвої компетентності, досвіду, креативності, відповідальності, способів і стратегій

життєдіяльності. Воно сприяє розширенню уявлення дитини про себе та ступінь включення її до соціуму, дає змогу змінити межі взаємозв'язку особистої індивідуальності з її оточенням. Автор стверджує, що творче освітньо-виховне середовище є відносно цілісною частиною реальної взаємодії педагогів, батьків, учнів, соціуму [11, с. 7]. На основі узагальнення різних наукових доробок щодо різних типів освітньо-виховного середовища дослідниця виділяє такі його структурні компоненти: просторово-семантичний – це предметна організація життєвого простору школярів (дизайн інтер'єру школи, класних кімнат, символи школи, настінна інформація тощо); змістово-методичний – концепції навчання, виховання, навчальні програми, плани, підручники, посібники, методичні рекомендації тощо; комунікативно-організаційний – стиль спілкування, організаційні форми і методи (урочна і позаурочна діяльність, учнівські дослідницькі співтовариства, органи шкільного самоврядування, батьківський комітет тощо) [11, с. 6].

Н. Гонтаровська зазначає, що при формуванні творчого освітнього середовища необхідно враховувати сукупність педагогічних умов:

- забезпечення акмеготовності педагогів до створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра;
- посилення суб'єктності школяра в процесі його особистісного розвитку шляхом суб'єкт-суб'єктної взаємодії між педагогом і учнем;
- урахування типової своєрідності освітнього середовища (навчальне, позаурочне, позашкільне освітнє середовище);
- діяльнісно-комунікативне наповнення освітнього середовища та педагогічний супровід діяльності школярів на основі універсальної моделі;
- цілеспрямована організація освітнього середовища;
- встановлення закладами просторово-предметного освіти поля соціально-педагогічного партнерства з усіма зацікавленими у вихованні

підростаючого покоління фізичними та юридичними особами (інститутами) [6, с. 83].

І. Коновальчук особливу увагу приділяє використанню інноваційних технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. Автор зауважує, що середовище створює умови, стимули, визначає перспективи розвитку особистості. «Якість функціонування середовища визначає рівень і стиль спілкування, взаємодії, спільної діяльності його суб'єктів. Певний тип середовища регулює й формує відповідну поведінку й життєвий досвід дитини. Середовище зумовлює зміни в його суб'єктів і саме змінюється в результаті впливу цих змін. Освітнє середовище визначає стійкість та адаптивність педагогічної системи закладу освіти» [12, с. 289].

Джурило А. пропонує створювати безпечне освітнє середовище для всіх учасників освітнього процесу, яке включає в себе як фізичну, так і емоційну безпеку. «Фізична безпека означає наявність безпечних приміщень, запобіжних заходів для запобігання травмам та іншому негативному досвіду. Емоційна безпека включає в себе підтримку ментального здоров'я, уникання булінгу та інших форм насильства, а також створення сприятливого клімату для взаємодії й взаєморозуміння» [8, с. 33]. Розуміння та врахування травматичного досвіду учасників освітнього процесу, створення сприятливого середовища для роботи і навчання, сприяння регулюванню емоцій, забезпечення індивідуальної підтримки, співпраця та взаємодія – такими, на думку дослідниці, є основні принципи травма-інформативного підходу до організації навчання в сучасних умовах. Погоджуємося з думкою автора про те, що перш ніж допомагати своїм учням, педагог має навчитися допомагати самому собі. Тому варто навчати майбутніх педагогів механізмів подолання стресу та вироблення навичок емоційної стійкості.

Педагогіка партнерства є ключовим компонентом формули Нової української школи і передбачає взаємну повагу, право вибору та відповідальність за прийняті рішення, створення безпечного для дитини

освітнього середовища. Тому сучасний педагог вже на етапі оволодіння професією має набути навичок взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу на засадах рівності та взаємоповаги, організовувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію та налагоджувати співпрацю з різними соціальними інституціями, створювати безпечне розвивальне освітнє середовище

Вагомий внесок у дослідження сутності, особливостей, проблеми теорії і практики педагогічного партнерства здійснили Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Л. Хомич [17]. В окремих працях М. Вовк, О. Лобач, О. Тадеуш представлено інноваційний досвід педагогічного партнерства як вагомого чинника створення конструктивного освітнього середовища. Окремі аспекти проблеми розвитку компетентності педагогічного партнерства висвітлені у наукових публікаціях І. Андрощук, О. Савченко та ін. Педагогіка партнерства окреслюється науковцями як напрям педагогіки, що включає систему методів і прийомів виховання та навчання на засадах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості.

Г. Шевчук опирається на вектор розуміння педагогіки партнерства через реалізацію гуманності, творчого підходу, визнання пріоритетних цінностей отримувача та надавача освітніх послуг, особистісно-орієнтованого підходу, елементів гармонійного розвитку, усвідомлення пріоритетних цінностей отримувача та надавача освітніх послуг, інтегроване мислення [29].

Науковці пропонують зважати на критерії, що визначають ефективність ідеї розвитку стосунків партнерства як найпродуктивнішої системи взаємин в умовах педагогічної взаємодії:

- сформована професійно-особистісна готовність педагога до гуманізації освітнього середовища;
- відкритість, тобто практично повна відсутність маніпуляцій за умови ясності цілей дій обох сторін;

- позитивна взаємозалежність суб'єктів міжособистісної взаємодії (усвідомлення спільної мети, наявність загальних ресурсів, докладання спільних зусиль для вирішення проблем);
- право на автентичність кожного учасника педагогічної взаємодії;
- усвідомлення індивідуальної та групової відповідальності (внутрішня і зовнішня мотивація спільної діяльності суб'єктів);
- можливість задовольняти основні міжособистісні потреби в процесі спільної діяльності та спілкування;
- підтримуюча взаємодія, що забезпечує сприятливий психологічний клімат;
- високий рівень розвитку соціальних умінь і навичок спілкування;
- рефлексивний аналіз власної поведінки в контексті соціальної поведінки інших суб'єктів та ін. [21].

О. Третьак у своїх дослідженнях відзначає, що «впроваджуючи принципи педагогіки партнерства у свою практичну діяльність, педагогам слід звернути увагу на: шкільне освітнє середовище – це простір дитинства, який будується на засадах: рівності, діалогізму, співрозвитку, прийняття; переосмислення ролі вчителя вимагає від нього оновлення професійного мислення і відповідних цілеспрямованих дій: постійний аналіз власної педагогічної діяльності; орієнтацію на самоосвіту; відстеження результативності своєї роботи через систему моніторингу та самомоніторингу; педагогіка партнерства не відмінняє вимогливість вчителя, бо, як засвідчує практика, саме вимогливі й справедливі вчителі мають найбільшу повагу та довіру серед учнів [25, с. 157].

Діти поколінь Z та Альфа народилися в сучасному світі і є плодом суперечливого і мінливого часу. Вони не хочуть диктаторського тиску з боку дорослих, не терплять примусу й утиску їх прав і свобод. Натомість прагнуть партнерства на засадах поваги їх поглядів і позицій. Це діти, які прагнуть: свободи, поваги, справедливості; самостійного пошуку рішень;

творчості (змінювати себе і світ); партнерської взаємодії зі старшим поколінням [3].

Панівне місце в новій освітній реформі займає педагогіка партнерства, сутність якої полягає в демократичному та гуманному ставленні до дитини, забезпеченні права на вибір, на власну гідність, на повагу, навіть на опір, врешті право бути такою, якою вона є, а не такою, якою хочуть її бачити вчитель чи батьки. Для освітньої справи партнерство на сьогодні є найбільш конструктивною моделлю стосунків між дітьми та педагогами. Це поважлива взаємодія всіх учасників освітнього процесу на основі рівності, порозуміння, поваги та любові [15].

Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Сучасний учитель зобов'язаний будувати свої педагогічні позиції на гуманізмі й розуміти конструктив дитиноцентризму. Дитиноцентризм зобов'язує педагога допомогти учню побудувати майбутню життєву траєкторію; відмовитись від насильства над природою дитини, тобто впливати природовідповідно (відповідно до її фізичних, психічних, розумових здібностей); персоналізувати освітню взаємодію.

Мета статті – розкрити особливості підготовки майбутніх педагогів до створення освітнього середовища сучасного закладу освіти на засадах партнерства.

Виклад основного матеріалу. Згідно затвердженого наприкінці серпня 2024 року нового професійного стандарту «Учитель закладу загальної середньої освіти» процеси навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти забезпечуються наявністю в учителя компетентностей, необхідних для виконання всіх трудових функцій. Серед визначених професійним стандартом трудових функцій важливою є партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу. Вона передбачає сформованість ряду компетентностей, серед яких у контексті нашого дослідження важливими є:

1. Психологічна компетентність:

- здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові й індивідуальні особливості здобувачів освіти, їхній психоемоційний стан;
- здатність використовувати стратегії роботи зі здобувачами освіти, які сприяють розвитку їхньої позитивної я-ідентичності;
- здатність формувати мотивацію здобувачів освіти й організовувати їхню пізнавальну діяльність;
- здатність формувати спільноту здобувачів освіти, у якій поважають і враховують права кожного.

2. Емоційно-етична компетентність:

- здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття, емоції, потреби та емоційні стани інших учасників освітнього процесу, керувати власними емоційними станами;
- здатність конструктивно й безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу;
- здатність усвідомлювати й поцінювати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі.

3. Компетентність педагогічного партнерства:

- здатність до суб'єкт- суб'єктної взаємодії із здобувачами освіти в освітньому процесі;
- здатність залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства;
- здатність працювати в команді із залученими фахівцями для надання додаткової підтримки особам з особливими освітніми потребами [23].

При створенні творчого освітнього середовища важливо враховувати основні положення Нової української школи: освітнє середовище має відповідати розвивальним потребам дитини в соціокультурному контексті; середовище в класі має належати дітям; освітнє середовище має бути безпечним і сприяти формуванню спільних цінностей; учитель для учнів

демонструє приклад належної поведінки – вчить правильної комунікації, формує модель партнерської співпраці з іншими; діти повинні мати можливість здійснювати вибір; педагог використовує різні форми роботи з дітьми; середовище повинно відповідати потребам усіх дітей, утвердженню демократичних цінностей, дотримуючись принципів інклюзивного навчання [18].

Т. Вододазька переконана, що освітнє середовище може виступати «третім учителем», якщо педагоги та учні навчатися його використовувати. Автор правомірно стверджує, що освітнє середовище не може обмежуватися стінами школи, а передбачає проведення уроків серед природи, пленери, заняття в музеях, самостійні заняття вдома тощо. Дослідниця визначає основні принципи, на які має опиратися педагог при моделюванні освітнього середовища:

- «цілісність та єдність освітнього середовища сприяють організації простору, полегшують візуальне сприйняття, допомагають запобігти «візуальному забрудненню»;
- багатofункціональність, гнучкість і мобільність дозволяють організовувати різні види діяльності, забезпечують швидку зміну організації просторового компонента, економлять простір;
- відповідність віковим особливостям учнів ґрунтується на врахуванні способів сприйняття інформації, навчальних стратегій, характері пізнавальної діяльності, стилів спілкування учнів різного віку;
- персоналізація забезпечує можливість кожному знайти комфортний для себе простір, реалізуватися в різних видах діяльності;
- свобода вибору, відкритість, креативність створюють сенси, сприяють розвитку творчості;
- практичність та ергономічність забезпечують безпеку простору, його функціональність;

- естетизація, гармонійність і збалансованість передбачають емоційну врівноваженість, запобігають візуальній агресії;
- соціалізація та співпраця передбачають наявність місць для спілкування, спільного відпочинку та роботи» [5, с. 94-95].

В одному з розділів колективної монографії В. Ковальчук обґрунтовує педагогічні умови формування компетентності педагогічного партнерства майбутніх учителів початкової школи. Ми повністю поділяємо думку автора про необхідність уведення в навчальний план освітньої компоненти «Педагогіка партнерства: технології взаємодії в умовах Нової української школи». Для формування професійної компетентності педагогічного партнерства в майбутніх учителів дослідниця пропонує використовувати сучасні технології, а саме: технологію роботи в «малих групах» («Педагогічна майстерня»); проєктну технологію; технологію портфолію; пошуково-дослідницьку технологію; технологію розв'язання професійно-орієнтованих педагогічних задач та ін. [9, с. 170]. Серед важливих умов формування компетентності педагогічного партнерства автор визначає оволодіння майбутніми педагогами знаннями, вміннями та навичками розробки та створення комфортного та безпечного освітнього середовища закладу освіти.

Хочемо відзначити, що сучасні підходи до організації та ефективного функціонування освітнього середовища закладу освіти базуються на принципах гуманізму, демократії, дотриманні прав і свобод кожної дитини незалежно від її фізичних та психологічних особливостей.

Окреслимо окремі аспекти підготовки майбутніх педагогів до формування визначених професійним стандартом компетентностей щодо забезпечення партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Майбутні педагоги в результаті вивчення психолого-педагогічних навчальних дисциплін повинні опанувати системою знань щодо ролі педагогіки партнерства у професійній діяльності вчителя-вихователя

сучасних закладів освіти. Так, у контексті вибіркової навчальної дисципліни «Педагогіка партнерства» здобувачі освіти мають змогу з'ясувати сутність понять «партнерство», «співробітництво», «взаємодія», через призму історії становлення педагогіки партнерства як теорії гуманної педагогіки; розкрити принципи та закономірності педагогіки партнерства; порівняти основні положення партнерської та традиційної моделей школи; визначити кроки в освіті для впровадження принципів педагогіки партнерства. Досить важливо познайомити майбутніх педагогів з досвідом реалізації принципів педагогіки партнерства в українській і зарубіжній традиціях та особливостями педагогічного партнерства в умовах функціонування Нової української школи.

Наведемо приклади практичних завдань, у ході виконання яких майбутні педагоги здобувають знання і набувають досвіду партнерської взаємодії з різними учасниками освітнього процесу:

1. Проаналізуйте міжнародні акти – *Всесвітню Декларацію прав людини та Декларацію прав дитини*, письмово виконайте такі завдання:

1.1. Кожен учасник освітнього процесу, зокрема учень, наділений невід'ємними правами, кожен є особистістю і заслуговує на повагу до її гідності. А от можливість ними скористатися залежить від рівня зрілості, знання, навичок, досвіду, рівня мислення тощо.

Завдання: На основі аналізу Всесвітньої Декларації прав людини визначте особистісно значущі для вас позиції і ті, якими ви не змогли скористатися, навчаючись у школі (вузі), проживаючи в певній громаді, країні.

1.2. Конвенція про права дитини формулює громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей.

Завдання: На основі аналізу Декларації прав дитини напишіть коротке есе на тему «Які права дітей порушуються в умовах війни?»

2. Дізнайтеся, хто такий Януш Корчак і чому він запропонував декларацію прав дитини? Будьте готові прокоментувати визначені педагогом основні положення даної декларації та схарактеризувати ті, які актуальні в наш час.

3. На основі опрацювання однієї з праць В. Сухомлинського, як фундатора педагогіки партнерства в Україні, наведіть конкретні приклади дотримання видатним педагогом ідей партнерської взаємодії між учителем, учнями, батьками та громадськістю.

4. Проаналізуйте досвід організації освітнього процесу сучасних закладів дошкільної та початкової освіти з реалізації гуманістичних ідей В. Сухомлинського.

Не менш важливо познайомити здобувачів освіти із зарубіжним досвідом організації освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства. У результаті опрацювання теоретичних питань майбутнім педагогам варто з'ясувати внесок зарубіжних учених у розвиток теорії партнерської взаємодії та зрозуміти, як педагогіка співробітництва працює в інших країнах. Реалізацію принципів педагогіки партнерства в країнах світу можна аналізувати після перегляду відео (прикріплених до гугл-класу) організації виховання дітей дошкільного віку в різних країнах світу (Данії, Польщі, Франції, Швеції, Японії, Кореї та ін.). Студентам можна запропонувати написати *есе з теми: «Які зарубіжні ідеї мені імпонують і я взяла б (узяв би) для організації освітнього процесу закладу дошкільної освіти в Україні?»*.

У результаті вивчення здобувачами освіти умов побудови успішних шкільних систем, можна провести *дискусію за книгою А. Шляйхтера «Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття»*. Пропонуємо можливі варіанти запитань для проведення дискусії за змістом прочитаного:

- Що я знаю про організацію PISA?
- У чому відмінність успішних шкільних систем?

- Чи всі, без виключення, учні можуть досягати хороших результатів у навчанні? Від чого це залежить?

- Чи залежить успішність учнів від їх задоволеністю життям (добробут)?

- Які вимоги ставляться до сучасного вчителя?

- Як використати час учителя з найбільшою користю?

- Як визначити належний рівень шкільної автономії?

- Тратити більше чи тратити розумно?

- Які систем освіти вважаються найкращими? Чому?

Досить важливою для розуміння майбутніми педагогами ідей педагогіки партнерства та формування в них здатності реалізувати принципи партнерства в конкретному закладі освіти є вивчення *теми «Освітньо-виховне середовище закладу освіти»*, в результаті розгляду якої вони зможуть з'ясувати сутнісну характеристику понять «освітнє середовище», «освітньо-виховне середовище», «освітній простір», структуру освітнього середовища закладу освіти, основні вимоги до створення і функціонування в умовах закладу дошкільної освіти, Нової української школи. Розглядаючи освітнє середовище як засіб урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, забезпечення їх морально-психологічного комфорту, здобувачі освіти зможуть чітко визначити чинники, які негативно діють на самопочуття й успішність вихованців закладу дошкільної освіти та учнів початкової школи в контексті реалізації принципу наступності.

Педагог Нової української школи повинен упроваджувати різноманітні методи і прийоми створення психологічно безпечного середовища, зокрема: забезпечувати школярам свободу вибору у процесі навчання, сприяти формуванню спільних демократичних цінностей та створенню спільноти у класі, розвивати навички взаємодії і толерантного ставлення до оточуючих, долучати учнів до організації освітнього середовища, застосовувати різні форми роботи (ранкові зустрічі, інноваційні уроки, екскурсії тощо).

Створення ефективного фізичного середовища досягається через організацію навчальних осередків, які передбачають забезпечення умов для навчально-дослідної діяльності, для індивідуальної та групової роботи. Навчальні осередки організовуються у такий спосіб, щоб учитель міг спостерігати за роботою кожного учня в класі, а діти при цьому могли вільно пересуватися і виконувати різноманітні завдання.

Освітній простір Нової української школи не обмежується питаннями ергономіки. Організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання, що здійснюється через такі осередки:

- осередок навчально-пізнавальної діяльності з партами/столами і стільцями;
- змінні тематичні осередки, в яких розміщуються дошки/фліп-чарти/стенди для діаграм з ключовими ідеями та стратегіями, карти тощо;
- осередок для гри, оснащений настільними іграми, інвентарем для рухливих ігор;
- осередок художньо-творчої діяльності з полицями для зберігання приладдя та стендом для змінної виставки дитячих робіт;
- куточок живої природи для проведення дослідів (пророщування зерна, спостереження та догляд за рослинами, акваріум);
- осередок відпочинку з килимом для сидіння та гри, стільцями, кріслами-пуфами, подушками з м'яким покриттям;
- дитяча класна бібліотечка;
- осередок вчителя, оснащений столом, стільцем, комп'ютером, полицями/ящиками, шафами для зберігання дидактичного матеріалу тощо [20].

Основою нової моделі є дотримання принципів безбар'єрності й створення інклюзивного середовища. Це має бути загальне освітнє

середовище, де разом з іншими учнями здобувають освіту й діти з особливими потребами.

У контексті наступності між дошкільною і початковою освітою в реалізації перспектив розвитку дитини при визначенні спільних для дошкільної та початкової освіти принципів, підходів, намірів та адекватних віковим закономірностям дитини провідним видам діяльності студентам варто здійснити порівняльну характеристику освітнього середовища закладу дошкільної та початкової освіти. Тут доречними можуть бути такі практичні завдання:

1. Познайомтеся з основними положеннями Державного стандарту дошкільної освіти (2021) та Державним стандартом початкової освіти (2018), прослідкуйте, як корелюють основні напрями дошкільної освіти з освітніми галузями початкової школи? Створіть порівняльну таблицю.

2. Зробіть перелік осередків (вказавши їх орієнтовне наповнення) для організації розвивального простору групового приміщення закладу дошкільної освіти. Визначте обов'язкові та можливі додаткові осередки Нової української школи та їх наповнення. Зробіть порівняльну таблицю.

3. Розробіть дизайн та наповнення сучасного закладу дошкільної освіти / початкової школи з урахуванням доступного, безпечного, розвивального, виховного середовища, яке дає змогу використовувати потенціал різних моделей організації освітнього процесу із застосуванням сучасних технологій (робота у підгрупах, захист проєктів).

Важливою умовою функціонування безпечного середовища закладу освіти є профілактика та протидія будь-яким формам дискримінації та булінгу, адже психологічно безпечне освітнє середовище – це середовище, «вільне від проявів психологічного насильства у взаємодії, яке сприяє задоволенню потреб в особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значимість середовища та забезпечує психічне здоров'я учасників навчально-виховного процесу» [2, с. 17].

Вивчаючи *тему «Булінг у школі: профілактика та шляхи подолання проявів»*, окрім розгляду основних теоретичних питань, які передбачають розуміння майбутніми педагогами змісту понять «булінг», «мобінг», причин їх виникнення, типових ознак, видів, форм прояву, методів діагностики, чинників, що сприяють розвитку булінгу у класі/школі, способів профілактики і протидії, студентам пропонується виконати такі практичні завдання:

1. На основі опрацьованої літератури та вивчення передового педагогічного досвіду розробіть позаурочний захід та презентуйте його короткий сценарій для попередження булінгу в навчально-виховному колективі молодших школярів.

2. Доберіть роздатковий матеріал для проведення виховних заходів з учнями (консультацій з батьками) щодо профілактики булінгу (це можуть бути мультиплікаційні та документальні фільми, оповідання відповідної тематики, казки, конкретні приклади конфліктних ситуацій для розв'язання, плакати, листівки тощо).

3. Змодельуйте ситуацію та підготуйте виступ на тематичних батьківських зборах з використанням презентації, яка включатиме короткий виклад теоретичних положень і практичні рекомендації: «Уявіть, що, ідучи додому з роботи, Ви зустрічаєте компанію учнів, яка очікує під школою, не розходячись по домівках. При Вашому наближенні учні замовкають, припиняють активне спілкування і починають розходитись. Ви спостерігаєте, що один з учнів має засмучений вигляд: обличчя в плямах, скуйовджене волосся, неохайний одяг. Через деякий час ситуація повторюється. Продумайте стратегію розв'язання цієї проблеми, напрямки та аспекти своїх дій. Презентуйте коротке звернення до батьків учнів із зазначеної проблеми: як розпізнати, що дитина страждає від булінгу, порадьте що робити, до кого звертатися?».

Для налагодження конструктивних міжособистісних стосунків у навчально-виховному колективі молодших школярів майбутньому педагогу варто навчитися проводити ряд виховних заходів, які сприяють взаєморозумінню, взаємодопомоги та дружби між дітьми, працювати з батьками учнів щодо підвищення їх рівня педагогічної культури.

Досить важливою, на нашу думку, є також підготовка здобувачів освіти до розвитку в учнів лідерських якостей, навчання дітей проявляти себе в учнівському колективі конструктивно, без прояву агресії та насилля. Тому в контексті вивчення *теми «Розподілене лідерство як принцип реалізації педагогіки партнерства»* ми пропонуємо студентам познайомитися з основними теоріями виховання лідерських якостей, сутністю соціального лідерства, його типами, стилями лідерської поведінки, способами реалізації лідерського потенціалу особистості тощо. Доречними для підготовки майбутніх педагогів до розвитку лідерських якостей дітей, можуть бути такі практичні завдання:

1. Презентуйте методику діагностики, розвитку лідерського потенціалу та формування лідерських якостей молодших школярів.
2. Запропонуйте ряд вправ з формування здатності працювати в команді (комунікативні ігри, квести тощо). Будьте готові до представлення на занятті.
3. Розробіть тренінг розвитку лідерського потенціалу учнів початкової школи (завдання для роботи в мікрогрупах).

Переконані, що майбутні педагоги мають набувати навичок партнерської взаємодії в умовах вузівської підготовки не лише з учнями, а й з різними соціальними інститутами. Саме тому доречною для вивчення є *тема «Педагогічне партнерство закладу загальної середньої освіти з різними соціальними інститутами»*. Розгляд даної проблеми допоможе майбутнім педагогам визначити важливі аспекти майбутньої партнерської взаємодії між школою та громадськістю (дослідження засвідчують низький рівень

готовності педагогів до забезпечення даного напрямку роботи), зрозуміти основні принципи ефективної педагогічної взаємодії з представниками різних соціальних інститутів за умови пріоритету інтересів дитини, визначити особливості організації освітнього партнерства з представниками різних соціальних інститутів: працівниками соціальних служб, позашкільними закладами, юристами, журналістами, громадськими організаціями, спонсорами та ін.

Можливими для набуття навичок організації партнерства з різними соціальними інститутами є такі практичні завдання студентам:

1. Презентуйте зарубіжний досвід ефективної педагогічної взаємодії з представниками різних соціальних інститутів.

2. Розробіть схематичну модель освітнього партнерства закладу загальної середньої освіти з різними соціальними інститутами (розроблена здобувачами освіти модель передбачає взаємозв'язки з різними соціальними інститутами – освітніми закладами, закладами культури, охорони здоров'я, соціальними службами, громадськими організаціями, батьківською громадськістю, закладами охорони порядку та МЧС, спонсорами та ін.).

3. Запропонуйте макет інформаційного сайту сучасної української школи (ЗДО). Врахуйте інформативність, наповненість макету сайту розділами, які презентуватимуть напрями діяльності та здобутки ЗЗСО іншим освітнім закладам та широкій громадськості.

4. Підготуйте орієнтовний річний план з організації освітнього партнерства закладу середньої освіти з громадськими організаціями. Представлений орієнтовний план має враховувати різні форми освітнього партнерства з громадськими організаціями.

Ключова роль школи, сучасних педагогічних працівників у вихованні активної громадянської позиції особистості є незаперечною. Тому розвиток у майбутніх педагогів навичок організації шкільного самоврядування, використання різноманітних форм і методів формування в учнів початкової

школи демократичних компетентностей, опанування технологіями розвитку соціальної та громадянської компетентностей учнів початкової школи є пріоритетними на етапі вузівської підготовки. Важливо познайомити студентів з програмами у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ), навчити добирати методи і вправи, які використовуються в освіті в галузі прав людини для дітей.

Педагогічне партнерство вихователя закладу дошкільної освіти та вчителя початкової школи з батьками вихованців має важиве значення у створенні безпечного, розвиваючого освітнього середовища. Переваги від конструктивної взаємодії та постійної спілкування отримують всі учасники освітнього процесу. Особливо важливою є така співпраця для дітей, які бачать позитивний приклад дорослих і це зміцнює їхнє відчуття захищеності, впевненості та емоційної урівноваженості. Саме тому вже на етапі вузівської підготовки так важливо допомогти здобувачам освіти оволодіти способами налагодження партнерської взаємодії з батьками вихованців, набути досвіду організації різних форм співпраці з родинами [16].

У результаті опрацювання основних теоретичних питань щодо визначення ролі родини в житті та формуванні дитини як особистості на різних етапах її розвитку, ознайомлення з типами сімей, структурою родини, основними функціями сім'ї, методами виховання дітей у сім'ї, з'ясування педагогічних умов повноцінного сімейного виховання та ефективних стилів батьківського ставлення, їх впливу на розвиток дитини, майбутні педагоги набувають необхідних знань для подальшої продуктивної роботи з батьками вихованців. Розгляд теми «Форми співпраці педагога і сім'ї в досягненні позитивних результатів навчання і виховання дитини» є ключовою у формуванні навичок партнерської взаємодії з батьками.

Пропонуємо перелік орієнтовних практичних завдань для виконання здобувачами освіти в контексті опанування технологією партнерської взаємодії з батьками вихованців:

1. На основі теоретичного аналізу наукових джерел та власного досвіду сформулюйте типові помилки виховання дітей в умовах сім'ї.
2. Сформулюйте поради батькам щодо розумних вимог дотримання дітьми правил поведінки у суспільстві (поєднання батьківського контролю та задоволення потреби дитини у любові і схваленні).
3. Розробіть зміст індивідуальної консультації для батьків з теми: «Ваша дитина – представник покоління Альфа?»
4. Сформулюйте методичні рекомендації батькам щодо ефективного використання методів заохочення і покарання дітей в сім'ї.
5. Користуючись науковими джерелами або власним досвідом, змодельуйте педагогічну ситуацію взаємодії батька (матері) з дитиною, у розв'язанні якої буде ефективним один із методів виховання в родині (вимога, переконання, привчання, заохочування, покарання, приклад тощо). Обґрунтуйте доцільність вибору.
6. Сформулюйте теми з актуальних питань навчання і виховання дітей (вік дітей обираєте самостійно) для проведення тематичних батьківських зборів.
7. Доберіть вправи для проведення воркшопів під час зібрання батьків. Будьте готовими до представлення на занятті.
8. Познайомтеся з добіркою сайтів українською мовою для батьків. Сформулюйте рекламу для батьків щодо використання одного з цих сайтів.
9. Сформулюйте психолого-педагогічні поради батькам щодо безпеки поведінки дітей у соцмережах.
10. Підберіть систему ігор, вправ, цікавих завдань для цілеспрямованого розумового розвитку дітей різного віку (раннього, середнього, старшого дошкільного та молодшого шкільного) в умовах родини.
11. Сформулюйте перелік трудових обов'язків дітей молодшого шкільного (дошкільного) віку у родині.

12. Підготуйте одну з нетрадиційних форм роботи з батьками дітей дошкільного віку/молодших школярів. Форма проведення має передбачати можливість використання в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Для набуття здобувачами освіти навичок партнерської взаємодії з батьками вихованців варто змодельовати ситуації, які найчастіше викликають труднощі у налагодженні стосунків та розіграти їх на практичному занятті. Наведемо приклади ігор з даної теми:

Рольова гра «Спілкуємося з батьками у соцмережах». Обов'язкове врахування етапів гри (стадій розвитку контактної взаємодії): накопичення моментів порозуміння; пошук спільних інтересів; прийняття якостей і принципів; з'ясування якостей, шкідливих для спілкування; реалізація індивідуального підходу; ефективне співробітництво.

Рольова гра «Батько (мати) у школі». Робота в парах. Відпрацювання різних позицій у спілкуванні з батьками (агресивними, байдужими, надмірно активними, «всезнайками»). З'ясування механізмів ефективної взаємодії.

Досить важливо майбутнім педагогам ознайомитися з методикою створення меморандуму співпраці вчителів, батьків та учнів. Для цього варто запропонувати студентам роботу в підгрупах для вивчення методики створення партнерських угод. Для організації більш плідної комунікації між адміністраціями шкіл, вчителями та батьками можна використовувати Меморандум співпраці педагогів, учнів та батьків, розроблений НУШ. Учасники процесу можуть разом вивчити та опрацювати цей рамковий документ, щоби прийняти загальні та спільні правила взаємодії. Зрозумілі та визначені умови взаємодії сприятимуть довірі та прозорій комунікації.

Реформування української школи вимагає зміни рольових позицій сучасного педагога – перехід від єдиного наставника та джерела знань до ролі коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. Означений феномен пов'язаний зі зміною функцій вчителя, які трансформувалися з навчання та виховання у здійснення

супроводу, що спрямований на створення умов для раціонального саморозвитку дитини. Трансформація ролі вчителя змінює та доповнює змістову основу його професійної компетентності.

Сьогоднішнє завдання педагога – створити умови для розвитку дитини, її здібностей, творчого сприйняття знань, виробити вміння самостійно мислити, знаходити мотивацію до вивчення предметів. Сучасний учитель повинен демонструвати універсальні і предметні способи дій, ініціювати дії учнів, корегувати і консультувати їх, він має знаходити способи включення в роботу всіх, створювати умови для набуття життєвого досвіду, бути партнером учнів та батьків.

Саме тому, на нашу думку, так важливо познайомити студентів з особливостями виконання нових функцій сучасним педагогом в конкретних ситуаціях навчально-виховної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу. У контексті вивчення *теми «Нові ролі сучасного вчителя»* можна провести захист міні-проектів, які передбачатимуть підготовку теоретичної інформації про одну із нових ролей сучасного педагога (фасилітатор, тьютор, коуч, модератор, супервайзер та ін.), підбір (або моделювання) педагогічної ситуації та пропозицію варіанту її розв'язання відповідно до обраної ролі педагога, презентацію цікавих прийомів (технологій), конкретних прикладів навчально-виховної взаємодії згідно обраної ролі педагога в освітньому процесі початкової школи.

Подальше формування навичок партнерства у майбутніх педагогів важливо продовжити при вивченні навчальної дисципліни «Педагогічна майстерність». Адже саме дана дисципліна має широкі можливості для оволодіння студентами технологією професійно-педагогічного спілкування.

Педагогічний такт у професійному спілкуванні є формою реалізації педагогічної моралі і передбачає дотримання вчителем почуття міри в спілкуванні з дітьми або в інших сферах діяльності, вміння обрати правильний підхід до учнів у системі взаємодії з ними. Педагогічний такт

I. Зязюн розглядає як частину педагогічної майстерності, компонент духовної культури вчителя, який чітко розуміє зміст своєї діяльності та готовий до здійснення моральних зусиль. Саме педагогічний такт впливає на формування стилю взаємодії педагога з дітьми, який має опиратися на моральні принципи. Вони виступають моральним орієнтиром, регламентують моральні вимоги, стимулюють моральну діяльність. Найважливішим серед них є принцип гуманізму. В його основі – переконання про безмежні можливості дитини та її здатність до самовдосконалення, про свободу й захист достоїнства особистості, право на вибір тощо. Цей принцип передбачає любов і повагу до дитини, створення умов для її гармонійного розвитку.

Професійний такт проявляється в умінні педагога швидко і правильно оцінити ситуацію, що склалася, і в той же час не поспішати з висновками про поведінку чи здібності вихованців; в умінні стримувати власні емоції та почуття й не втрачати самовладання в складних ситуаціях; в поєднанні розумної вимогливості з чуйним ставленням до учнів; в самокритичній оцінці своєї праці. Поняття такт включає багато компонентів, але всі вони так чи інакше пов'язані з турботою про учнів, з чуйним і справедливим ставленням до них.

У контексті набуття здобувачами освіти навичок побудови партнерських стосунків з учасниками освітнього процесу *тема «Педагогічний такт учителя-вихователя»* є однією з ключових. Тому варто особливу увагу приділити визначенню студентами сутності поняття «педагогічний такт» розумінню його соціальних функцій, розмежуванню таких категорій, як «такт», «педагогічний такт», «тактика». Досить важливо визначити морально-психологічні якості вчителя, що є передумовою оволодіння педагогічним тактом. Розмежування студентами професійно-значущих якостей учителя, які засвідчують оволодіння ним педагогічним тактом і визначення тих, що є проявом нетактовної поведінки, допоможе

майбутнім педагогам визначити перспективи власного вдосконалення у даному напрямку. Формування навичок тактової поведінки доречно відпрацьовувати шляхом включення студентів у процес моделювання та вирішення педагогічних ситуацій з позицій дотримання вчителем педагогічного такту, використання технології розв'язання професійно-орієнтованих педагогічних задач.

Оволодіння майбутніми педагогами майстерністю педагогічного спілкування передбачає перш за все забезпечення суб'єкт-суб'єктного характеру педагогічних стосунків, що полягають у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності педагогів та учнів, взаємопроникненні у світ почуттів та переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним.

У результаті розгляду основних наукових позицій щодо визначення поняття педагогічного спілкування, його особливостей, функцій, засобів, структурних компонентів, видів, стилів професійно-педагогічного спілкування, типів керівництва освітнім процесом, стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях педагогічної взаємодії, способів організації педагогічного спілкування як діалогу здобувачі освіти мають прийти до висновку, що комунікативна взаємодія з учнями, батьками, колегами повинна бути спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату для оптимізації різних видів діяльності і стосунків.

Навички такої взаємодії у майбутніх педагогів можна формувати під час виконання конкретних практичних завдань:

1. Розробіть кодекс спілкування студента педагогічного університету. Запишіть основні його положення та обґрунтуйте їх.
2. Сформулюйте правила поведінки вчителя початкової школи у конфліктних ситуаціях.

3. Доберіть приклад конфліктної ситуації, у якій буде ефективним один із стилів вирішення педагогічних конфліктів (посередництво, суперництво, уникнення, пристосування, співробітництво, компроміс).

4. Оберіть одну ситуацію із шкільного життя (із збірника педагогічних задач чи педагогічної практики) та розробіть модель індивідуальної бесіди з учнем (колегою, батьком тощо) із застосуванням методики контактної взаємодії у налагодженні співробітництва.

5. Розробіть варіанти індивідуальної бесіди для учнів з низьким та високим рівнями успішності у навчанні. Підготуйте коментар для кожного варіанта бесіди.

6. Із пропонованих збірників педагогічних ситуацій виберіть ті (1-2), у яких доречними будуть для використання авторитарний, демократичний та ліберальний стилі керівництва освітнім процесом.

7. Змодельуйте власну думку щодо конкретної конфліктної ситуації у вигляді запитань за технологією побудови «Я-висловлювання» у порівнянні з «Ти-висловлюванням».

8. Відзначте сильні і слабкі сторони своєї комунікативної підготовки. Обміркуйте та коротко сформулюйте програму дій з подолання власних бар'єрів у спілкуванні.

Ознайомлення студентів з методикою контактної взаємодії передбачає й роботу з формування емоційної стійкості, умінь адекватно й емоційно виразно проявляти свій внутрішній стан, свої думки та почуття. Тому в контексті вивчення теми *«Майстерність учителя в управлінні собою. Основи техніки саморегуляції»* важливо з'ясувати зміст понять «саморегуляція» та «психологічне настроювання», розглянути вміння керувати своїм станом як професійне вміння педагога, визначити засоби психологічного настроювання, засоби керування психічним станом та можливості їх використання для професійного самовдосконалення. Діагностика рівня емоційної стабільності майбутніх педагогів і здатності до

керування психологічним самопочуттям є необхідною умовою подальшої роботи над виробленням навичок управління своїм емоційним станом.

У сучасних умовах педагог обов'язково має оволодіти системою вправ на зняття м'язової напруги, навіювання в стані релаксації: «поза» релаксації; «маска» релаксації; повний фізичний спокій; повний психічний спокій; напруження/розслаблення м'язів рук; вихід із стану релаксації. Практичне заняття передбачає виконання вправ з техніки регуляції свого самопочуття: використання слова для релаксації; контроль і регуляція темпу рухів і мовлення; контроль і регуляція дихання; використання бібліотерапії, музикотерапії, арт-терапії тощо. Такі навички є вкрай важливими, адже педагог має демонструвати вихованцям приклад емоційної рівноваги, особливо в ситуаціях небезпеки, навчати учнів відповідної поведінки у стресових ситуаціях, враховуючи їх травматичний досвід.

Не менш важливо для налагодження партнерських стосунків з вихованцями сформувати у майбутніх педагогів навички невербальної виразності. Адже міміка і пантоміміка вчителя є важливим засобом невербального педагогічно доцільного прояву його емоційного ставлення, реакції і стану. Виконання вправ на розуміння емоційного стану особистості, тренування єдності внутрішніх почуттів і їх зовнішнього вияву, тренінг мімічної та пантомімічної виразності сприятимуть у подальшому налагодженню взаєморозуміння між учителем та учнями.

Сучасні тенденції гуманізації змісту, методів, форм педагогічного процесу, орієнтація на вияв індивідуальності кожної дитини ставлять високі вимоги до особистості педагога. Підготовка здобувачів освіти до створення відповідного освітнього середовища, яке передбачає посилення гуманістичних функцій освітнього процесу, в центрі якого – вищі духовні цінності, потреба самоактуалізації педагога, його вміння використовувати особистісно орієнтовані підходи в освіті та вихованні є важливим завданням закладів вищої педагогічної освіти.

Висновки. Таким чином, аналіз опрацьованих освітянських документів, наукових психолого-педагогічних досліджень минулого та сучасності з проблем створення освітнього середовища закладу освіти на засадах партнерства та його впливу на формування особистості дитини, аналіз власного досвіду та наукових положень різних дослідників щодо підготовки здобувачів освіти до організації відповідного освітнього середовища дозволяє зробити висновки, що:

- сучасні діти не визнають диктаторського тиску з боку дорослих, не терплять примусу й утиску їх прав і свобод, а прагнуть партнерства на засадах поваги їх поглядів і позицій;

- гуманне ставлення до дитини, розвиток її задатків та здібностей з опорою на принцип природовідповідності, врахування індивідуальних психічних і фізичних можливостей є пріоритетними напрямками сучасної дошкільної та початкової освіти;

- педагог має організовувати освітній простір, опираючись на гуманістичні цінності, створювати відповідне освітнє середовище, будувати взаємини з вихованцями на засадах партнерства, розвивати в дітей здатність до розуміння себе та інших; сучасне освітнє середовище має сприяти вільному розвитку дитини;

- серед визначених професійним стандартом трудових функцій важливою є партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, яка передбачає сформованість ряду компетентностей: психологічна, емоційно-етична, компетентність педагогічного партнерства;

- у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін майбутнім педагогам варто оволодіти знаннями, вміннями та навичками розробки та створення комфортного та безпечного освітнього середовища закладу освіти з використанням особистісно орієнтованої моделі освіти, за якої максимально враховані права дитини, її здібності, потреби та інтереси;

- для формування професійної компетентності педагогічного партнерства в майбутніх учителів-вихователів необхідно використовувати сучасні технології, а саме: тренінгову технологію, технологію роботи в «малих групах», проектну технологію; технологію портфолію; пошуково-дослідницьку технологію; технологію розв'язання професійно-орієнтованих педагогічних задач та ін.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). (2021). Наказ МОН України № 33 від 12.01.2021.
URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Варивода, К. (2017). Психолого-педагогічні аспекти підготовки майбутніх вчителів до створення психологічно безпечного освітнього середовища. *Молодий вчений*. 2017. № 9.1 (49.1), С. 17-20.
3. Василюк, А., Любчак, Л., Кіт, Г. (2024). Сучасні підходи до організації партнерської взаємодії між учнями початкової школи. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Інновації в дошкільній і початковій освіті. Вінниця. № 1. С. 7-16.
4. Водолазська, Т. В. (2018). Освітнє середовище як «третій учитель». *Імідж сучасного педагога*. 4 (181). С.10-12.
5. Водолазська, Т. В. (2023). Моделювання безпечного освітнього середовища. Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення. *Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти* / Редколегія: О. М. Петровський та ін. Тернопіль: ТОКІППО. С. 93-97.
6. Гонтаровська, Н. Б. (2010). *Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини: монографія*. Дніпропетровськ: Дніпро-VAL. 623 с.
7. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyy-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/>
8. Джурило, А. П. Застосування концепції травма-інформованого навчання для створення безпечного освітнього середовища. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740665/1/Джурило_Травма_інформ%20навчання_тези_2024.pdf
9. *Діяльнісні засади підготовки майбутніх компетентних фахівців в умовах сучасних викликів: монографія* (2024). За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. 366 с.
10. Кіт, Г.Г., Василюк, А.В., Любчак, Л.В. (2024). *Булінг в учнівському колективі молодших школярів: феномен, протидія. Особистість в кризових умовах та екстремальних ситуаціях життя: колективна монографія*. Івано-Франківськ: НАІР. С. 139-152.
11. Ковальчук, В. А. (2017). Творче освітньо-виховне середовище навчального закладу – важлива умова розвитку та самовдосконалення особистості. *Креативна педагогіка*. Житомир. Вип.12. С.57-62.

12. Коновальчук, І. І. (2023). Інноваційні технології в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. Вип 66. С. 288-292. URL : <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/66/60.pdf>
13. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
14. Корчак, Януш. (2016). *Як любити дитину*. [пер. з пол. Олени Замойської]. Харків : Клуб сімейного дозвілля. 206 с.
15. Любчак, Л.В., Дабіжа, Л.П. (2018). Підготовка майбутнього педагога до реалізації принципів педагогіки партнерства. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. 1st ed.* Riga, Latvia: «Baltija Publishing». p. 539-560.
16. Любчак, Л.В., Демченко, О.П., Комарівська, Н.О. (2022). Партнерство учителя початкової школи з батьками в організації дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* / Зб. наук. пр. Вип. 64. Київ-Вінниця. С. 116-125.
17. Ничкало, Н., Лук'янова, Л., Хомич, Л. Професійна підготовка вчителя: українські реалії, зарубіжний досвід : науково-аналітична доповідь (В.Г. Кремень, ред.). Київ: Видавництво ТОВ «Юрка Любченка». URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/publications/te>
18. *Нова українська школа: poradnik dla vchytelya*. (2018). За заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД. 2018. 160 с.
19. *Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування: навч.-метод. посібник*. (2021). / О. Д. Рейпольська, І. М. Гудим, Л. І. Зайцева, І. В. Луценко, В. О. Луценко, Г. Г. Цветкова; за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 222 с.
20. *Особливості організації освітнього середовища в початковій школі в умовах реалізації концепції «Нова школа»*. URL: <https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-osoblivosti-organizaci-osvitnogo-seredovischa-v-pochatkoviy-shkoli-v-umovah-realizaci-koncepci-nova-shkola-242083.html>
21. Партнерство в освіті. (2022). *Практика взаємодії у контексті освітньої діяльності на шляху розбудови Нової української школи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Харків: Харківська академія неперервної освіти. 140 с. URL: <https://donets-osvita.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/pedagogika-partnerstva-2022.pdf> (дата звернення 18.02.2025).
22. Петренко, О. Б. (2018). Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» у контексті сучасної освітньої парадигми. *Інноватика у вихованні*. Вип. 7(2). С. 6-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7%282%29_3
23. *Професійний стандарт «Учитель закладу загальної середньої освіти»*. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024 р. № 1225. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf
24. Тіхонова, Н. Г., Луценко, М. П. (2023). Педагогіка партнерства або Як простір дитинства заповнити взаєморозумінням та взаємоповагою: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОПППО імені Василя Сухомлинського». 136 с.
25. Третяк, О. (2023). Розвиток компетентності педагогічного партнерства. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 61, том 3. С. 155-161. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45323/1/O_Tretiak_APGN_IPO.pdf
26. Сухомлинський, В. О. (1976). *Павлівська середня школа* / Вибр.твори: В 5-ти т. Т. 4. К.: Рад. школа. С. 7-390.

27. Сухомлинський, В. О. (1977). Розмова з молодим директором школи / Вибр. твори: В 5-ти т. К.: Рад. шк. Т.4. с.393-626.
28. Сухомлинський, В. О. (1976). Серце віддаю дітям / Вибр. тв. : в 5 т. К. : Рад. шк. Т. 3. С. 7-282.
29. Шевчук, Г. Й. (2018). Проблеми доступності вищої освіти для осіб з особливими потребами в Україні. *Молодий вчений*. № 1(2). С. 834-838. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1\(2\)_65](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1(2)_65)
30. Ярошинська, О. О. (2015). *Теоретичні і методичні засади проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04*; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир. 40 с.

References:

1. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) [Basic component of preschool education (new edition)]*. (2021). Nakaz MON Ukrainy № 33 vid 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Varyvoda, K. (2017). Psykholoho-pedahohichni aspekty pidhotovky maibutnix vchyteliv do stvorennia psykholohichno bezpechnoho osvitnoho seredovyscha [Psychological and pedagogical aspects of training future teachers to create a psychologically safe educational environment]. *Molodyi vchenyi*. № 9.1 (49.1). S. 17-20 [in Ukrainian].
3. Vasyliuk, A., Liubchak, L., Kit, H. (2024). Suchasni pidkhody do orhanizatsii partnerskoi vzaiemodii mizh uchniamy pochatkovoi shkoly [Modern approaches to the organisation of partnership interaction between primary school students]. *Naukovi zapysky VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Innovatsii v doshkilnii i pochatkovii osviti. Vinnytsia*. № 1. S. 7-16 [in Ukrainian].
4. Vodolazska, T. V. (2018). Osvitnie seredovyshe yak «tretii uchytel» [Educational environment as the “third teacher”]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*. 4 (181). S.10-12 [in Ukrainian].
5. Vodolazka, T. V. (2023). Modeliuvannia bezpechnoho osvitnoho seredovyscha. Orhanizatsiia bezpechnoho osvitnoho seredovyscha – vyklyk suchasnosti: perspektyvy ta rishennia [Modelling a safe educational environment. Organisation of a safe educational environment is a challenge of our time: prospects and solutions]. *Naukovyi, metodychnyi, informatsiyni zbirnyk Ternopilskoho oblasnoho komunalnoho instytutu pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity / Redkolehiia: O. M. Petrovskiyi ta in*. Ternopil: TOKIPPO. S. 93-97 [in Ukrainian].
6. Hontaravska, N. B. (2010). *Osvitnie seredovyshe yak faktor rozvytku osobystosti dytyny: monohrafiia [Educational environment as a factor of child's personality development: monograph]*. Dnipropetrovsk: Dnipro-VAL. 623 [in Ukrainian].
7. *Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State standard of primary education]*. Zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 r. № 87. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> [in Ukrainian].
8. Dzhurylo, A. P. *Zastosuvannia kontseptsii travma-informovanoho navchannia dlia stvorennia bezpechnoho osvitnoho seredovyscha [Application of the concept of trauma-informed learning to create a safe educational environment]*. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740665/1/Dzhurylo_Travma_inform%20navchannia_tezy_2024.pdf [in Ukrainian].

9. *Diialnisni zasady pidhotovky maibutnykh kompetentnykh fakhivtsiv v umovakh suchasnykh vyklykiv: monohrafiia* [Activity principles of training future competent specialists in the context of modern challenges: monograph]. (2024). Za red. O.A. Dubaseniuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka. 366 [in Ukrainian].
10. Kit, H.H., Vasyliuk, A.V., Liubchak, L.V. (2024). Bulinh v uchnivskomu kolektyvi molodshykh shkoliariv: fenomen, protydiia [Bullying in the student body of junior schoolchildren: phenomenon, counteraction]. *Osobystist v kryzovykh umovakh ta ekstremalnykh sytuatsiakh zhyttia: kolektyvna monohrafiia*. Ivano-Frankivsk: NAIR. S. 139-152 [in Ukrainian].
11. Kovalchuk, V. A. (2017). Tvorce osvitno-vykhovne seredovyshe navchalnoho zakladu – vazhlyva umova rozvytku ta samovdoskonalennia osobystosti [Creative educational environment of an educational institution is an important condition for the development and self-improvement of a personality]. *Kreatyvna pedahohika. Zhytomyr. Vyp.12*. S.57-62 [in Ukrainian].
12. Konovalchuk, I. I. (2023). Innovatsiini tekhnolohii v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovyschi pochatkovoï shkoly [Innovative technologies in the inclusive educational environment of primary school]. *Innovatsiina pedahohika. Vyp 66*. S. 288-292. URL : <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/66/60.pdf> [in Ukrainian].
13. *Kontseptsiiia «Nova ukrainska shkola»* [Concept of the New Ukrainian School]. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
14. Korchak, Yanush. (2016). *Yak liubyty dytynu* [How to love a child]. [per. z pol. Oleny Zamoiskoi]. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia. 206 [in Ukrainian].
15. Liubchak, L.V., Dabizha, L.P. (2018). Pidhotovka maibutnoho pedahoha do realizatsii pryntsypiv pedahohiky partnerstva [Preparing a future teacher to implement the principles of partnership pedagogy. Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph]. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine. 1st ed.* Riga, Latvia: «Baltija Publishing». p. 539-560 [in Ukrainian].
16. Liubchak, L.V., Demchenko, O.P., Komarivska, N.O. (2022). Partnerstvo uchytelia pochatkovoï shkoly z batkamy v orhanizatsii dystantsiinoho navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Partnership of primary school teacher with parents in the organisation of distance learning for children with special educational needs]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy / Zb. nauk. pr. Vyp. 64. Kyiv-Vinnytsia*. S. 116-125 [in Ukrainian].
17. Nychkalo, N., Lukianova, L., Khomych, L. *Profesiina pidhotovka vchytelia: ukrainski realii, zarubizhnyi dosvid : naukovo-analitychna dopovid* [Professional teacher training: Ukrainian realities, foreign experience: scientific and analytical report] (V.H. Kremen, red.). Kyiv: Vydavnytstvo TOV «Iurka Liubchenka». URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/publications/te> [in Ukrainian].
18. *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* [New Ukrainian School: A Teacher's Guide]. (2018). Za zah. red. N. M. Bibik. Kyiv: Litera LTD. 160 [in Ukrainian].
19. *Osvitnie seredovyshe zakladu doshkilnoi osvity: tekhnolohii proiektuvannia: navch.-metod. posibnyk* [Educational environment of preschool education institution: design technologies: study guide]. (2021). / O. D. Reipolska, I. M. Hudym, L. I. Zaitseva, I. V. Lutsenko, V. O. Lutsenko, H. H. Tsvietkova; za red. O. D. Reipolskoi. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 222 [in Ukrainian].

20. *Osoblyvosti orhanizatsii osvithoho seredovyshcha v pochatkovii shkoli v umovakh realizatsii kontseptsii «Nova shkola»* [Features of the organisation of the educational environment in primary school in the context of the implementation of the New School concept]. URL: <https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-osoblivosti-organizacii-osvithoho-seredovischa-v-pochatkoviy-shkoli-v-umovah-realizacii-koncepcii-nova-shkola-242083.html> [in Ukrainian].
21. Partnerstvo v osviti [Partnership in education]. (2022). *Praktyka vzaiemodii u konteksti osvithoi diialnosti na shliakhu rozbudovy Novoi ukrainskoi shkoly: materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii*. Kharkiv: Kharkivska akademiia neperervnoi osvity. 140. <https://donets-osvita.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/pedagogika-partnerstva-2022.pdf> [in Ukrainian].
22. Petrenko, O. B. (2018). Definitsiia i суттєві наповнення поняття «освітнє середовище» у контексті сучасної освітньої парадигми [Definition and essential content of the concept of “educational environment” in the context of the modern educational paradigm]. *Innovatyka u vykhovanni*. Vyp. 7(2). S. 6-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2018_7%282%29__3 [in Ukrainian].
23. Profesiynyi standart «Uchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard “Teacher of a general secondary education institution”]. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29 serpnia 2024 r. № 1225*. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/929/92993/646-ilovepdf_merged_1.pdf [in Ukrainian].
24. Tikhonova, N. H., Lutsenko, M. P. (2023). *Pedahohika partnerstva abo Yak prostir dytynstva zapovnyty vzaiemorozuminniam ta vzaiemopovahoiu: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Pedagogy of partnership or How to fill the space of childhood with mutual understanding and mutual respect: a study guide]. Kropyvnytskyi: KZ «KOIPPO imeni Vasylia Sukhomlynskoho». 136 [in Ukrainian].
25. Tretiak, O. (2023). Rozvytok kompetentnosti pedahohichnoho partnerstva [Development of competence of pedagogical partnership]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 61, tom 3. S. 155-161. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/45323/1/O_Tretiak_APGN_IPO.pdf [in Ukrainian].
26. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Pavlyska serednia shkola* [Pavlyska secondary school] / Vybr. tvory: V 5-ty t. T. 4. K.: Rad. shkola. S. 7-390 [in Ukrainian].
27. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Rozмова z molodym dyrektorem shkoly* [Conversation with a young school principal] / Vybr. tvory: V 5-ty t. K.: Rad. shk. T.4. s.393-626 [in Ukrainian].
28. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sertse viddaiu ditiam* [I give my heart to children] / Vybr. tv. : v 5 t. K. : Rad. shk. T. 3. S. 7-282 [in Ukrainian].
29. Shevchuk, H. Y. (2018). Problemy dostupnosti vyshchoi osvity dlia osib z osoblyvymy potrebamy v Ukraini [Problems of accessibility of higher education for people with special needs in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*. № 1(2). S. 834-838. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1\(2\)__65](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1(2)__65) [in Ukrainian].
30. Iaroshynska, O. O. (2015). *Teoretychni i metodychni zasady proektuvannia osvithoho seredovyshcha profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04* [Theoretical and methodological foundations of designing the educational environment for the professional training of future primary school teachers: PhD thesis: 13.00.04]; Zhytomyr. derzh. un-t im. I. Franka. Zhytomyr. 40 [in Ukrainian].

УДК 373.2.011.3:796.1-053.4

Natalia Pakhalchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool Education Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine), <https://orcid.org/0000-0001-7098-3821>

ACTIVATION OF PHYSICAL ACTIVITY IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN IN A GREEN ENVIRONMENT

Abstract. This article examines the critical role of physical activity and outdoor games in the holistic development of senior preschool children, emphasizing the positive impact of green environments on their health and motor skills. The research highlights that movement-based play serves as a comprehensive tool for physical, cognitive, emotional, moral, and aesthetic development in early childhood. Through detailed descriptions of games such as Boccia, Continuous Tennis, Back-to-Back, and Newspaper Hockey, the article illustrates how these activities foster essential physical qualities including coordination, agility, balance, and flexibility. Moreover, these games promote social skills such as teamwork, communication, and strategic thinking, which are vital for success in both sports and everyday life.

The study addresses the growing concern of insufficient motor activity (hypokinesia) among children, linking it to technological advances, parental fears, and inadequate provision of sports equipment in preschool institutions. It stresses the importance of creating pedagogical conditions that encourage motor activity, such as organizing fitness trails, conducting movement games in natural outdoor settings, and encouraging creative motor exercises in the open air. The article also underscores the role of educators and parents in nurturing children's interest in

nature and supporting their active engagement with the environment to foster physical and mental well-being.

Furthermore, the article discusses safety guidelines and game modifications to accommodate children with varying physical abilities, ensuring inclusive and supportive play environments. It highlights the psychological and physiological benefits of active outdoor play, including enhanced reaction time, improved muscle strength, and better emotional regulation. The research concludes that integrating green spaces into preschool education not only improves children's physical health but also stimulates cognitive development and emotional resilience, forming a solid foundation for lifelong healthy habits.

Finally, the article calls for further research into innovative outdoor physical education technologies and pedagogical strategies to enhance motor activity among preschoolers. It encourages educational institutions to invest in suitable sports equipment and develop programs that align with children's developmental needs and interests, thereby promoting sustained physical activity and a healthy lifestyle from an early age.

Key words: physical activity, preschool children, green environment, motor skills development, outdoor games, physical health, early childhood education, inclusive play.

Problem statement and literature review. Physical education is a crucial component of a child's development. It is aimed at promoting a healthy lifestyle, improving physical well-being, and fostering the development of physical abilities. One of the effective ways to stimulate physical activity in older preschool children is through the implementation of various forms of physical and health-improving activities in outdoor settings. The Law of Ukraine *On Environmental Protection* defines a green environment as «a natural environment with rich biodiversity and ecosystems, which ensures the capacity to live and develop on Earth» [9].

Programmatic documents reflecting the «Health Through Education» strategy [25] highlight the need to increase physical activity among older preschool children. The necessity of organizing physical education is affirmed in the legislative framework of Ukraine (the Law of Ukraine *On Physical Culture and Sports*, the *Concept for the Development of Physical Culture and Sports in Ukraine until 2025*, the *Concept for the Development of the National System of Physical Education and Sports in Ukraine*, etc.).

For our study, the experience of applying active forms, methods, and techniques in working with older preschool children in the field of physical education and sports is particularly significant (N. Bondarchuk, H. Butenko, I. Vaskan, E. Vilchkovskyi, O. Dubohai, T. Krutsevych, N. Moskalenko, V. Myroshnychenko, N. Pangelova, N. Pakhalchuk, V. Ruban, S. Trachuk, M. Cherniavskyi, and others). Currently, there is active exploration of ways to improve physical activity among children in green environments. Examples include organizing forest quests and fitness trails (M. Kravchenko, A. Liashchuk, O. Shevchuk, et al.); conducting outdoor active games (I. Zhukova, L. Kovalchuk, T. Melnyk, et al.); and encouraging children's motor creativity in natural settings (I. Boiko, M. Lisovyi, O. Melnyk, et al.). Thus, green environments can serve as an additional stimulus for increasing physical activity among older preschool children and contribute to their comprehensive development.

However, there are existing contradictions between the potential for increasing children's physical activity in green environments and educators' preparedness for this type of work; between children's interest in outdoor physical activities and the insufficient coverage of possible forms, methods, and techniques suitable for working with preschoolers.

The aim of the article is to analyze the impact of the green environment on the activation of motor activity in senior preschool children, to investigate the pedagogical conditions and methodological approaches for organizing outdoor active games considering the physical and psychological characteristics of

preschoolers, and to substantiate the role of such games in the comprehensive development of children's physical qualities, health, and social skills.

Presentation of the main content.

1. The Impact of the Green Environment on the Health Improvement of Preschool Children: Analysis of Current Trends

The health improvement of preschool children is a crucial component of their overall development and should contribute to the formation of a healthy lifestyle. The preschool age is a period when a child's health, physical qualities, and abilities are formed, so a well-organized system of physical education and health promotion can play a vital role in further development. Numerous studies [1-3; 9; 45, etc.] confirm that time spent outdoors has a positive impact on children's mental and physical health.

The United Nations Agenda for Sustainable Development until 2030 [17], the Concept for the Development of Physical Culture and Sports in Ukraine, the Law of Ukraine «On Physical Culture and Sports», the Law of Ukraine «On Environmental Protection», the Concept for Creating a National Network of Protected Areas in Ukraine, and the National Strategy for Ensuring Children's Rights until 2026, among others, emphasize the need to provide preschool children with access to green environments. Scientific research has shown that green areas positively influence children's cognitive development and reduce the risk of mental health disorders [4]. Research conducted by the U.S. Department of Health and Human Services indicates that children who spend more time outdoors have a lower risk of attention and behavioral disorders [50]. Japanese researchers have also confirmed that children who spend more time in nature are less likely to develop asthma and allergic reactions [47; 51-52].

In particular, T. Maynard and J. Waters define the green environment as a space that serves as a place for active play for children and adults, a passive area, and a conservation green zone [43]. British and Canadian researchers have found that children with nature experience are less likely to develop depression and

anxiety [42; 48]. A. Taylor and C. Francis argue that nature can help reduce stress and improve mood. Their research using electroencephalography has shown that visiting green areas reduces electrical activity in brain areas associated with stress and negative emotions [47; 49].

K. Amit and colleagues have studied how green spaces can positively affect children's physical health. Children living in areas with higher levels of greenery are less likely to develop obesity and other diseases [31]. Additionally, the Nansen Foundation has shown that green environments influence the development of children's social skills. Children with access to green areas demonstrate better social communication (peer interaction, cooperation in group play, conflict resolution effectiveness, etc.) [44].

Ukrainian researchers are actively exploring issues related to green environments and are developing various methods for conserving and protecting natural resources (I. Bondarenko, M. Vasylenko, N. Hordiienko, N. Hryshchuk, A. Zahorodniuk, V. Kuzmin, O. Lytvynenko, V. Sakhno, and others). Notably, the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University is implementing the project «PEGEU 101085248 Erasmus+ Jean Monnet Module» – «Preschool education in a green environment: the synergy of European practices and Ukrainian traditions» [27]. As part of this project, meetings, masterclasses, webinars, conferences, and more are being held.

O. Hrytsai and I. Ivanova address the state and challenges of «outdoor upbringing» in Ukraine. The authors analyze the reasons for its limited use, highlight the importance of children's development in a green environment, and describe the positive effects on children's physical and mental development. The research also outlines the prospects for this educational method in Ukraine [7; 12; 14; 28].

The relevance of this issue is linked to growing global urbanization, decreasing green zones, and changes in lifestyle. One approach to creating open environments for children is the development of urban parks and squares. Studies

[7; 9; 18-20, etc.] show that green environments positively affect children's health and development. Urban parks reduce stress levels, promote physical activity, and support the development of social skills. Another direction involves creating green zones on school and preschool premises. These zones stimulate creativity and improve children's concentration. A third approach involves developing «green» schools and kindergartens – educational institutions designed to enable outdoor learning and the use of natural materials in teaching.

Thus, innovative global projects are emerging that use green technologies to create open green environments for children. The «green recovery» of Ukraine in preschool institutions during wartime involves fostering ecological awareness among children, introducing green technologies, and building infrastructure that supports environmental preservation and children's health. It is essential to ensure access to environmental education and healthy food to support the well-being and future of our nation [30].

One such project is «Green Schoolyards America», a non-profit organization that transforms concrete schoolyards into green spaces that promote healthy development and active lifestyles [37]. Another initiative, «The Land» in the UK, is a green playground that offers children the opportunity to engage in natural play, experiment, explore their surroundings, and develop ecological awareness [48]. The «Learning Garden» project in the United States aims to create green spaces on school grounds to support educational processes and develop children's social skills through gardening and agricultural collaboration [49]. These projects support child development, promote social and emotional well-being, and enhance environmental awareness and appreciation of nature and its protection.

In conclusion, analysis of scientific and pedagogical literature [2; 6; 9; 41, etc.] confirms that the creation of open green environments for children can positively influence their health and development. Visiting green areas helps reduce stress, improve mood and physical health, and develop social and cognitive skills. Therefore, the green environment plays a significant role in the growth and

development of preschool children. According to the reviewed studies, children with access to green zones show higher levels of cognitive and emotional development and are at lower risk of mental and behavioral issues. Green environments create favorable conditions for increased physical activity, thereby improving children's overall health and development.

2. Motor Activity: A Definitive Analysis

The deteriorating health trends among the younger generation underscore the urgent need to address physical education in early childhood. The increase in childhood illnesses is attributed not only to socio-environmental conditions but also to children's lifestyles, which are significantly influenced by family traditions and the nature of their physical activity. The preschool years represent a critical period during which the foundation for a child's health is established, motor skills are developed, and the basis for further physical development is laid. At this stage, children also show a growing interest in physical activities [8; 10; 34; 43].

Scientific knowledge surrounding the concept of motor activity has been expanded and deepened in recent studies by S. Hrudyna, O. Usatova, Yu. Isayenko, N. Pakhalchuk, Ye. Sokolova, M. Snihur, A. Nikolaev, and others. Yu. Isayenko [13] defines motor activity as a set of voluntarily regulated movements based on conditioned reflexes, which express a child's innate drive to maintain vital balance with the external environment. These are manifested in motor skills and physical qualities, determined both genetically and by personal needs and motivations. Motor activity is a natural need for movement, and its fulfillment is essential for a child's holistic development and education [42].

Researchers such as O. Dubohai, M. Zubalii, T. Krutsevych, N. Moskalenko, N. Ozaruk, and N. Pangelova classify motor activity as a biological necessity expressed through two forms over the course of life: spontaneous (e.g., personal hygiene, eating) and purposefully organized (e.g., sports, physical exercises). They emphasize that the effectiveness of a physical education system is primarily determined by the level of organized motor activity. Furthermore, motor activity is

categorized according to its purpose, tasks, and functions: educational, professional, rehabilitative, domestic, recreational, or related to transportation, among others [31; 39; 52, etc.].

O. Bar-Or and T. Rowland identified multiple factors that influence children's motor activity [1]. These include biological, hereditary, psychological, social, and cultural elements. Environmental factors such as climate and seasonal changes also significantly affect motor activity and energy expenditure. Therefore, a child's motor activity is largely shaped by individual characteristics in combination with various external influences.

The relationship between motor activity and mental processes – such as attention, memory, thinking, and imagination, which form the foundation of a child's psyche – has been extensively studied. Research on the development of motor actions and their influence on mental growth was conducted by A. Zaporozhets. He identified the macrostructure of motor activity and examined its core components: the "movement scheme," the conditions under which movement occurs, the goals, the motivation, and the outcomes of such activity.

According to various scholars [7; 10; 18; 21; 32, etc.], the most significant learning outcomes related to the development of motor abilities are achieved in the older preschool years. Research demonstrates that using variable kinesiological content at this stage produces more pronounced and complex improvements in core motor skills. Additionally, factors influencing physical activity – known as correlates and determinants – are classified into personal, behavioral, social, cultural, and environmental categories. According to other scholars [45; 19; 28; 38-41, etc.], the most common motivators for children's participation in physical exercises and sports are enjoyment, a sense of belonging, and success.

Thus, contemporary domestic and international research has shown that motor activity shapes a child's mental state, cultural development, and overall level of holistic growth. This strong link between physical and mental functions is explained by the fact that the development of any motor skill is associated, on the

one hand, with enhancements in mental processes (e.g., improved attention, perception, memory, and thinking all necessary for practical tasks – as well as functional changes in the musculoskeletal system), and on the other hand, with the development of central nervous mechanisms, primarily the maturation of the cortical area of the motor analyzer and its integration with other brain regions.

Regular motor activity in natural green environments can enhance physical health, promote motor development, and improve cognitive functioning.

3. Pedagogical Conditions for Enhancing Preschoolers' Outdoor Motor Activity

In our view, the motor activity of older preschool children can be significantly enhanced under the following pedagogical conditions: organizing fitness trails for preschoolers; conducting outdoor active games in green environments; and fostering children's motor creativity in open-air settings.

Fitness trails are specially designed routes or paths that include various exercises and equipment for fitness and sports activities in outdoor settings. These may include running tracks, exercise machines, basketball courts, and other elements. Fitness trails promote an active and healthy lifestyle, increase physical activity, and support overall physical fitness. They are also commonly used for outdoor workouts and physical training in natural environments.

The specified pedagogical condition (organizing fitness trails for preschoolers) aligns with the «Draft National Strategy for Forming a Healthy Lifestyle for Children and Youth for the Period until 2025», which outlines a three-tiered approach to implementation: «creating conditions for preserving health and promoting a healthy lifestyle for children and youth at the community level; fostering a personally responsible approach and behavior in children and youth regarding their own health and adherence to a healthy lifestyle» [26].

In Ukraine, several projects are currently being implemented, such as «Sports Parks», «Active Parks – Locations of a Healthy Ukraine», and «Forest Trails», among others. In the context of the future de-occupation of currently

occupied regions of Ukraine, urban recreational areas (parks, squares, etc.) are identified as priority zones for demining. Therefore, the creation and promotion of fitness trails are especially relevant and pressing issues today.

Across European countries, numerous initiatives are actively being implemented to promote a healthy lifestyle among the population, including the development of sports centers and fitness trails (Fig. 1).

The proposed themes for forest quests include: «Secrets of the Flock», «Nature's Kitchen», «Bird Adventures», «Forest Journeys and Games», «The Wind That Changes Everything», «Into the Wild», «In the Art Gallery: Forest Art», and «The Fascinating World of Insects», among others.

Fig. 1. Examples of Fitness Trails and Sports Centers (Denmark)

Let us outline the rules for conducting forest quests:

1. Selection of physical exercises must align with the physiological and psychological characteristics of preschool-aged children.
2. The tasks within the quest should not only develop children's motor skills but also stimulate their motor creativity.
3. Children should be instructed in safety techniques before performing any physical exercises.
4. The physical exercises used in the quests should be at the third stage of motor action acquisition for preschoolers.

5. The quest storyline should promote the holistic development of children, be based on moral principles of good overcoming evil, and contribute to a positive psychological state for preschoolers.
6. Use of instructional task cards (schemes, illustrations, photos, etc.) [19].

Given the security situation in Ukraine, all activities were organized on the territory of preschool education institutions, where fitness trails were created.

Below are examples of motor actions used in forest quests. For instance, at one of the stations – a forest glade – stones were arranged in a circle, surrounded by photos of autumn flowers (Fig. 2). Examples of tasks:

1. Perform a squat near each flower and say its name.
2. Make circular hand motions like the sun above your head, then run around all the stones.
3. Hop on one leg around the stones.
4. Raise your arms up and try to touch the sky with your fingertips, then run around the stones, etc.

Fig. 2. Example of a Station in the Forest Quest «Big and Small Inhabitants of the Forest Kingdom»

The quest station «Narrow Path» involved performing the following motor activities:

1. «Ant Trail». Description: On each count, the preschooler carefully steps – like an ant – from the left foot to the right, then from the right foot to the left.

2. «Collecting Food». Description: This motor task is performed similarly to the previous one, but on each count, the child bends down to collect imaginary food from the path.

Examples of Forest Quest Tasks:

1. «The Wind Changes Direction». Description: Children walk along the path and, upon hearing a sudden signal from the educator, change direction toward where the «wind is blowing».
2. «Forest Swing». Description: The child walks along the path, alternately rising onto their toes and lowering onto their heels.
3. «Crossing the Stream.» Description: The child places one foot on the edge of the path, as if standing on a stream bank, and then steps over to the other side.
4. «The Call of the Wild». Description: The child shouts a sound symbolizing the wild (e.g., a waterfall roar, stork cry, etc.) and begins to move along the path in rhythm with that sound.
5. «Forest Dwellers in the Meadow». Description: Children must walk along a narrow path, imitating a suggested forest animal, and jump over paper-made

bushes. After completing the activity, they must create that animal from natural materials (Fig. 3).

Fig. 3. Illustration of a bunny in the activity «Forest Inhabitants in the Meadow».

It is advisable to employ various forms of organizing children for task performance: frontal (whole group), small-group, and individual approaches. Below are examples of paired motor activities used in the forest quest «Forest Journeys and Games», utilizing a dry branch or twig:

1. «Forest Bridges». One partner holds a branch horizontally while the other steps over it; partners then switch roles.
2. «Jungle Passage». One partner creates an imaginary jungle by positioning two branches, and the other must pass through without touching them.
3. «Whirlwind». Partners whirl around holding branches like snowflakes, mimicking wind, etc. [21].

Thus, organizing outdoor motor activity through forest quests supports the development of a healthy lifestyle in children and promotes motor skills as well as social competencies (cooperation, communication) in preschoolers.

Let us describe another pedagogical condition – conducting active games in a green environment. In a green environment, a child has the opportunity to develop physically, emotionally, and socially, learns to communicate, perceive, and analyze the surrounding world. According to I. Zakharova [10], active games are one of the most effective means of educating and developing a child, and the green environment can serve as a platform for their implementation. As rightly noted by A. Balan, L. Babenko, and O. Kurok, conducting active games in a green environment can be an engaging activity for children, promoting their comprehensive development and the formation of motor activity.

It is advisable to use various ecological active games based on literary plots («forest obstacle course», «forest treasures», «forest quest», «adventures among the trees», etc.). Let us describe an original active game called «Forest Spider».

The goal of the game: to improve different types of running and walking, develop agility and speed, and engage children in an ecologically conscious lifestyle. The content: children are positioned around the perimeter of a forest clearing. One participant is chosen to play the role of the spider. All other participants are insects.

Look around – the grass is green,
Small wonders there are to be seen.
A caterpillar wears a black cap,
Greeting dew with morning's tap.
An insect scurries on its way,
A little daisy starts to sway.
A beetle laughs and takes a seat,
While spiders weave their webs so neat.
A worm crawls swiftly through the ground,
A firefly glows without a sound.
Look around – green grass so fair,
Tiny wonders hide in there.

The spider must catch insects by lightly touching them with both hands. If the spider touches an insect, it joins the spider's team. Victory goes to the team with the most insects.

Excerpt from the book: «The forest is a city where animals and plants live, which are not always noticed by people. But they are very important for maintaining ecological balance on the planet. That is why we must carefully treat this magnificent treasure of nature» (from the book «Forest Spider» by I. Ivanova) [11].

Nature stimulates an active lifestyle, allowing physical activity and development of motor skills, as well as affecting mental state by reducing stress levels and improving mood. Moreover, conducting active games in a green environment is an important factor in ecological education, helping to foster a

responsible attitude toward nature and develop ecological culture among preschoolers. Thus, conducting active games in a green environment is a useful and effective way to develop and maintain the physical and mental health of preschool children.

Another pedagogical condition for activating preschoolers' motor activity is the development of motor creativity outdoors. The issue of developing creativity in motor activity is a relevant problem today. Scholars investigate concepts such as «motor creativity» (M. Mashchenko, V. Shishkina), «motor imagination» (A. Kuzmenko), «development of creative abilities» (N. Shkolyar), «creative activity» (I. Chumak), «motor giftedness» (N. Koval), attributing different meanings to them. According to M. Biasutti and K. Habe, motor creativity is one of the components of movement culture [32]. Researchers note the possibility and necessity of developing children's motor creativity. For this, it is important to teach preschoolers to independently acquire motor experience in a subject-play environment [1; 2].

For example, N. Georgyan, V. Klimenko, V. Omelchuk, T. Roters, and others identify the following characteristics of preschoolers' creativity in motor activity: awareness of movement; ability to use familiar ways of performing movements in various situations; ability to combine and blend known movements; capacity for movement self-reflection; ability to demonstrate a play image through movements; ability to coordinate one's movements with those of other children [52-53].

Specifically, D. Monteiro and S. Santos defined that a child's creativity in motor activity is characterized by: cognitive traits (ability to differentiate the whole into parts, integrate parts into a whole); projective-constructive traits (ability to create, transform movements, change their structure, make adjustments during motor actions); artistic-constructive traits (ability to express emotions, states, and create motor images through movements); aesthetic traits (ability to achieve emotional uplift and aesthetic pleasure during motor activity) [47].

Here are examples of pedagogical techniques for working with children:

1. The «movement of emotions» technique. Task: to demonstrate a motor action using proposed emotions. For example, the main movement: walking. Variants of motor action: cheerful caterpillar walk; lively bear walk; embarrassed heron walk, etc. The main movement: running. Variants: the wind carries a happy leaf; a frightened bunny runs away from a wolf, etc.
2. The «musical rollover» technique. Content: to repeat a proposed rhythm of birdsong using different body parts (body percussion) and invent one's own.

To reproduce birdsong, homemade musical instruments are used (fig. 4).

Fig. 4. Musical instrument «Singing Cup» for reproducing the sounds of the corncrake bird.

Specifically, children can imitate the sounds of the song of the corncrake, a bird that inhabits the territory of Ukraine. To create the musical instrument, a paper cup, a string, and a small fastener are used. To reproduce the melody, it is necessary to: wet the hand and the string; gently pinch the string between two

fingers; slide the fingers downward so that the string lightly glides between them [16]. The children also created a corncrake bird figure from natural materials (fig. 5).

Fig. 5. Image of the corncrake bird made from natural materials.

3. Technique of movement expansion of the focus of surrounding vision, based on the research of N. Pakhalchuk [21-22]. This technique aims to highlight the aesthetic and educational potential of both beautiful and aesthetically unattractive objects and phenomena in nature.

The object-sensory stage involves identifying natural objects and phenomena that cause a negative reaction in the child and clarifying their aesthetic-expressive features. It is advisable to present children with an object or natural phenomenon that has a low aesthetic status (frog, stone, grass snake, mole, puddle, snail, etc.) indirectly, that is, using a riddle, a poem with a missing key word, a drawing with concealed parts, and so on.

The analytical stage involves working with «thorny» (aesthetically unattractive) features: realizing the expediency and necessity of the aesthetic-unattractive features of a natural object or phenomenon and highlighting its educational potential. For example, understanding the importance and necessity of the aesthetic-expressive features of a frog; reflecting on the topic: «What would happen if there were no ... frogs?»; discovering its hidden beauty; emphasizing its usefulness for people and the environment, etc.

The creative-interpretative stage involves completing artistic and creative tasks. For example, composing a song or fairy tale about the frog; drawing it with different moods (happy, sad, scared); depicting a plastic etude «Morning of the Frog» to music (the frog wakes up, opens its eyes, and happily croaks by the pond, etc.). Thematic sets of general developmental exercises can also be conducted with children, such as «The Spider Visits», «Stump Conversations», «The Little Bug Looking for Friends», «Fairy Tales of the Grass», and others.

Here are examples of general developmental exercises:

- Exercise «Searching for insects on a leaf» from the «Adventures of Froglets» set. Starting position (SP) – feet apart, hands on hips (inhale). 1 – squat, touch the right foot from the side with both hands (exhale). 2 – SP. 3–4 – repeat on the other side.

- Exercise «Worm Musician» from the «Journey of the Worm» set. SP – standing upright (heels together, toes apart, arms down, inhale). 1 – half-squat (exhale). 2 – standing upright, arms up, palms joined and reaching upwards. 3–4 – the same, but the amplitude of movement leans right and left, etc.

After completing the sets of general developmental exercises, children can create main characters from natural materials (Fig. 6).

Technique of the «movement phenomenon». Children are encouraged to find a

way to act in a task that does not have a straightforward practical solution.

Fig. 6. Creative-interpretative stage of the technique «movement expansion of the focus of surrounding vision» (frog, spider).

For example, walking on a raised rope. Preschoolers generate various ways to solve the task, such as grabbing the rope with their hands and «stepping» conditionally, and so on. With children, it is also appropriate to use active dramatizations or movement-based fairy tales.

It is advisable to implement a system of work with children on movement creative expression. Here are examples of tasks:

1. **Fantastic Journey.** Children imagine traveling through a magical forest. They must invent and demonstrate movements to move between imaginary trees, avoid dangerous situations, and jump over magical rivers.
2. **Imaginary Exercise.** Children invent their own exercise routine for superheroes. Each movement should demonstrate the strength, speed, or agility of the superhero they imagine.
3. **Magical Transformations.** Children are invited to invent movements that could transform them into different animals or fantastic creatures. For example, how they would transform into a dragon or a butterfly.
4. **Movement Variations.** Choose one movement, such as a jump. Children must come up with as many variations of this movement as possible that include the main elements of the original but differ in form or intensity.
5. **Opposite Actions.** Set a movement or pose and ask children to invent and demonstrate the opposite movement or pose. For example, if the starting movement is a jump up, the opposite could be a squat.

Thus, the development of movement creativity is an important component of the comprehensive physical and mental development of the individual. Movement creativity is the child's ability to express their individual movement style, which includes originality, expressiveness, and inventiveness in movement activity. This is manifested in creating new movement combinations and solving movement tasks using their own movement strategies. The green environment stimulates the movement creativity of preschoolers because, in nature, children can move freely, experiment with movement methods, develop their coordination skills, and enrich their movement experience.

Let us define the features of using the technology «Philosophy for Children in the Language of the Heart» according to N. Havrysh and O. Linnik. In this work, the second chapter of the program, «Laws of the Inner World», was used, which corresponds to the content of the educational line «The Child's Personality». The study of the program material was based on the following principles: humaneness, consideration of the child's age and psychological needs, problem-based learning, dialogicality, text-centeredness, «humanized» knowledge, symbolization of knowledge, cooperation, and joyful learning. This technology was also implemented in the context of journey-games (Fig. 7), which shaped various forms of children's physical culture and health-improving activities.

Fig. 7. Examples of cards for journey-games.

Let us outline the features of implementing the principle of humanization in working with children. According to researchers [28; 31; 38; 41; 48, etc.], the organization of physical culture and health-improving activities should be based on understanding the values that a child gains through physical activity. Thus, preschoolers were offered movement exercises focused on interaction and cooperation («red joy» of physical activity according to N. Nops [44]). These exercises aim to form in preschoolers the understanding that joint activity leads to mutual enrichment and improved results. The physical exercises were aimed at forming a positive image of physical activity. Additionally, elements of exercises developing responsibility and a sense of duty were included in the work with preschoolers (exercises such as «Team relay with journaling», «Treasure

preservation», «Shared path», etc.). Below are the stages for conducting the exercise «Shared Path»:

1. Arranging various equipment (mats, hoops, gymnastic sticks, etc.) to create a «path» in the middle of the workspace. Participants are divided into pairs, each starting from opposite ends of the «path».

2. Each pair is tasked with traversing the «path» together using a certain type of basic movement while holding hands. The mode of movement is determined by cards. At the end of the route, children must choose a picture representing their mode of movement and recreate the corresponding image using sports equipment (Fig. 8).

Fig. 8. Construction using sports equipment according to L. Beiba.

3. Reflection (discussion after the exercise) emphasizing the importance of mutual support, empathy, and compassion during task performance. Children answer questions about whether they felt support from their partner and how they themselves expressed support.

Here is an example of the game scenario «Treasure Preservation» (physical culture entertainment «The Adventure Calls»): Stages of organizing the game interaction: Formation of treasure-seeker teams who must find and preserve the treasure. The treasure is a small box with pictures of healthy eating.

1. Role distribution. Each participant receives a role in the team, for example, researcher, navigator, treasure defender, etc.

2. Placement of the treasure. The treasure is placed in the center of the game area, and various tasks and obstacles such as hoops, gymnastic benches, cones, etc., are arranged around it.
3. Interaction and mutual understanding. Children must cooperate and interact to overcome each obstacle and reach the treasure. For example, if the researcher cannot overcome an obstacle alone, other team members may offer help or advice.
4. Discussion after the game. After the game ends, discuss with the children how they cooperated, shared resources, helped each other, and achieved a common goal.

Thus, this game plot helps develop children's mutual understanding, cooperation, and interaction skills, as well as consolidates ideas about healthy eating, etc.

An example of the exercise «Creative Gymnastics» («yellow joy» of physical activity according to N. Nops): choosing movement actions (jumping in place, stamping, step with hop, gallop step, etc.); combining movement actions into a specific sequence; performing the complex.

Let us outline the features of implementing the principle of textocentrism using the example of the lesson «Adventure in the Fairy Forest». We describe the exercise «Forest Crossroads»: creating a playground divided into «forest paths»; children must pass this «forest crossroads» performing various movements on each path. For example, on one path – jumping like a rabbit, on another – bending like a bear, etc. While passing along the «forest paths,» children had to choose pictures of healthy foods and leave those with unhealthy foods. Each path represented a different forest region from fairy tales. We describe the use of the principle of symbolization of knowledge in physical culture and health activities within the context of the specified pedagogical condition:

1. Visualization of physical exercises and movements with the help of bright drawings or diagrams that help children more easily understand and remember the correct techniques for performing movements.
2. Use of symbols and images. Use of symbols and images associated with specific physical exercises. For example, a heart symbol may be used to denote exercises aimed at maintaining heart health, etc.

The principle of joyful learning, arising from the implementation of the previous principles, involves creating an emotional atmosphere of uplift, experiencing joy from personal discoveries and successes in each type of physical culture and health-improving activity («blue joy» of physical activity).

Let us define the features of using the technology «Philosophy for Children in the Language of the Heart» in the main part of a physical education lesson. Thus, the main part of a physical education lesson may include physical exercises that consider philosophical concepts. For example, the exercise «Unity through Movement» can promote understanding of the importance of cooperation and interaction, which corresponds to the ideas of Philosophy for Children.

Goal of the exercise: develop the ability to cooperate and interact, consolidate physical exercises at the third stage of mastering movement actions.

Preparation for the exercise: laying out a specific route on the floor using tape for fixation; the route has alternative paths with multicolored arrows indicating directions of movement.

Exercise procedure:

- Each participant stands on one of the arrows.
- Children begin moving according to the chosen arrows indicating direction.

Children may choose the paths they consider best.

- Each arrow indicates the type of movement (jumping, lunging, polka step, step with hop, etc.).

All paths lead to a common center, and upon reaching it, children must perform a joint movement action. That is, when one child reaches the center, they

must wait for four more children to perform together certain movements from the proposed cards and determine how the physical exercise contributes to health improvement.

Let us provide an example of the exercise «Movement Puzzle.»

Preparation for the exercise: pictures or cards depicting different movements (jump, run, squat, etc.) should be placed on the floor; each picture must have a number or color; each child is given a card with a movement and is explained that this is their part of the «movement puzzle».

Task: children must assemble the «movement puzzle» by trying to restore the sequence of movements. Description of the exercise features: children begin performing movements according to their cards in any order; during the execution of movements, children observe others and try to determine the correct order of movements.

Let us provide an example of the exercise «Mood Color». Purpose of the exercise: to develop a positive attitude toward oneself and awareness of one's own desires through movement. Preparation for the exercise: place multicolored ribbons (or cards with wavy lines) on the floor so that they form large paths for movement. Children start at the beginning of the path and follow their chosen ribbon. Each ribbon may represent different types of movements:

- Red ribbon (jumping up and down like bunnies);
- Blue ribbon (wave-like arm movements with walking on tiptoes, indicating flexibility and grace);
- Green ribbon (wide lunging steps, hands on hips, arms outstretched, symbolizing strength and determination).

The senior preschool age is an important period for children's physical education. It is during these years that posture is formed and essential motor skills are acquired. The teacher's task is not to train an Olympic champion, but first and foremost to teach the child to control their body, enjoy it, become acquainted with

various sports, and help them find and engage in the one that interests them the most.

To stimulate children's physical activity, in our opinion, it is possible to use the activity cards «Playing for Life,» developed for everyday use by educators, coaches, out-of-work staff, and parents. These game-based activities are easily adaptable to various sports and help create a safe, inclusive, and developmental environment for children.

«Playing for Life» is based on the game sense approach, whose goal is to develop children's love for movement and physical activity that motivates them for life. Each activity card contains the following information about the activity: learning ranges; content descriptions; elements of physical literacy; learning intent; activity focus; required equipment; description of game actions (What to do?); tips for modifying the game (to simplify or complicate); safety advice.

Game sense also influences the emergence of positive emotions, decision-making, and problem-solving; it activates communication and cooperation. Emotional intelligence in preschoolers manifests in their ability to perceive and distinguish feelings and emotions of others and respond appropriately. By senior preschool age, children develop voluntary behavior, making it accessible and possible for them to develop such skills as regulating their mood and behavior, cooperating, and negotiating with adults and peers [3].

The «Playing for Life» activity cards apply a game-based approach to learning games and sports. Game sense is an approach to modified sport that:

- Engages children in minor and modified game strategies and concepts, providing opportunities to develop both skills and tactical understanding;
- Encourages various modifications to accommodate different ability levels, thus maximizing inclusion and challenge;
- Modifies game rules, playing areas, or equipment;
- Promotes the development of «thinking players».

The goal of the game «Boccia» (Fig. 9) is to get your balls as close as possible to the target ball. Boccia is a modified version of a game founded in the Roman Empire during antiquity. Since then, many cultures have taken the game and transformed it into their own versions. Boccia was developed for people with disabilities and is a competitive Paralympic sport.

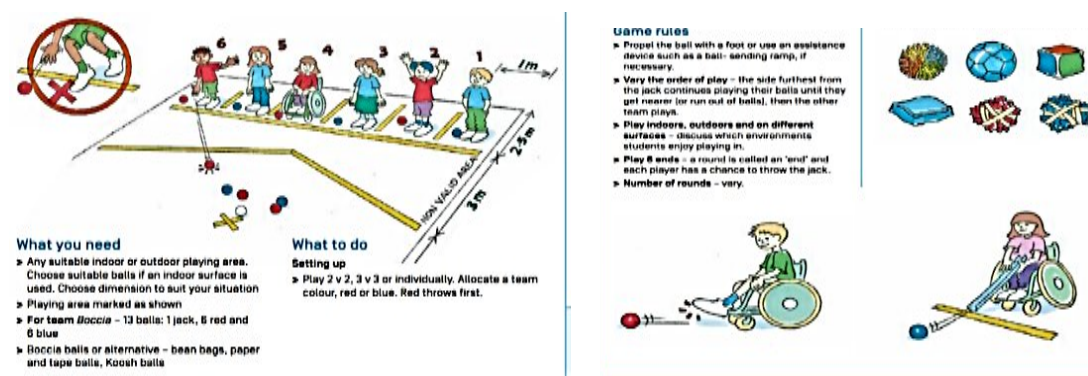

Fig. 9. Excerpt from the Boccia game card.

The game requires an outdoor playing area, balls of appropriate size and different colors (13 balls: 6 red, 6 blue). Different types of balls can also be used. The game can be played 2 vs. 2; 3 vs. 3; individually; or in teams. Players may choose a captain who makes decisions about the order of play. The ball can be moved by foot or using a special device.

During the game, it is important to remember safety rules: entering the target area is prohibited, and throwing is limited to the designated zone only.

Questions that can be used during the game:

1. Where could you play this game?
2. Who might play this game with you?
3. How can you make the game rules more challenging for yourself?
4. Will you throw the ball a long or short distance?
5. Which option gives the best chance to be closest to the target ball at the end of the game?

The educational goal of the game is to develop the skill of rolling and throwing the ball accurately in the right direction, taking into account the placement of the opponent's balls. Boccia helps develop coordination skills of

hand and foot movements, as well as the ability to relate applied force and intensity to achieve a goal, which is very important in sports games. For example, techniques such as passing, throwing the ball from the sideline, and aiming at the target (shooting into a basket, hitting a goal) depend on the ability to correctly calculate the applied force to cover a certain distance with the ball.

Now, let us define the content of the game «Continuous Tennis» (Fig. 10). Players in small groups hit the ball over an obstacle and run to the back of the line, freeing space for the next player who receives the ball and must hit it. The game requires a playing area, one bat per player, a tennis ball or a similar ball for each group, and markers or tape.

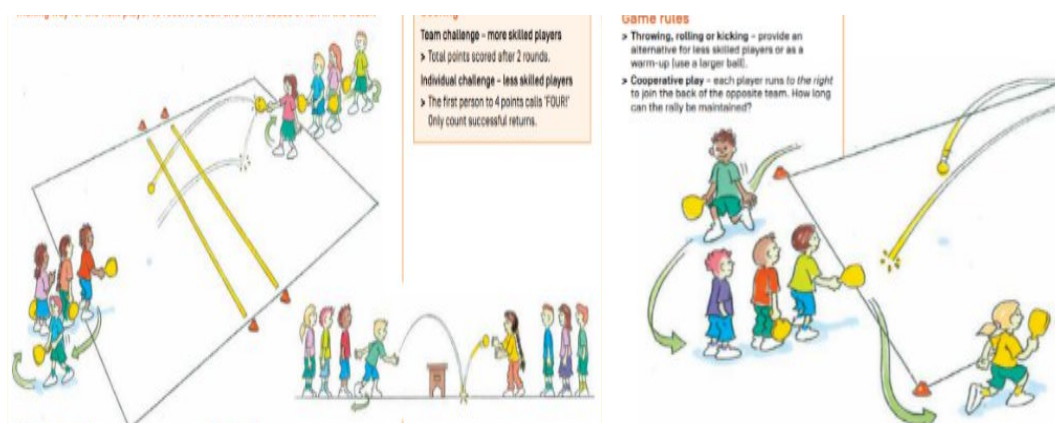

Fig. 10. Excerpt from the card for the game «Continuous Tennis».

This activity requires a certain skill in hitting the ball with a bat. After hitting the first ball, the player moves to the right, then back along the row.

Game variations:

1. Cooperative game – each player runs to the right and joins the end of the opposite team's line.
2. Ways to simplify or complicate the game: offer alternative hits using different parts of the body; allow 2 bounces for less experienced players; increase or decrease the size of the racket, the balls, the boundaries of the playing area, etc.

Safety precautions: provide enough space between groups of players; follow a clear strategy for managing the player and their movements; balls are received from players of the other team only on a specific signal, etc.

The game «Continuous Tennis» helps improve reaction to a moving object and decision-making reaction. Children also learn to cooperate as a team and follow certain rules to achieve common goals, which is important in sports games as well.

Now let's define the specifics of the game «Here, There, Nowhere.» On the educator's signal, children perform certain actions: «here» – run toward the educator; «there» – run away from the educator; «nowhere» – perform predetermined actions.

If this game is used to reinforce motor skills in sports games, children perform the actions with appropriate equipment. For example: «here» – dribbling a basketball toward the educator (walking), «there» – dribbling a basketball away from the educator (running), «nowhere» – dribbling the basketball around themselves; «here» – performing a soccer dribble with the toe toward the educator, «there» – performing a soccer dribble with the inside of the foot, «nowhere» – imitating a ball throw-in, etc.

Now let's define the content of the game «How Many Bags of Beans?» (Fig. 11).

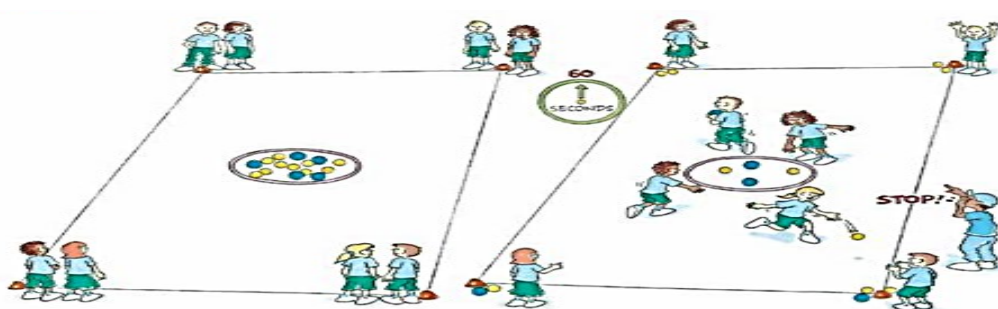

Fig. 11. Excerpt from the card for the game «How Many Bags of Beans?»

Children form pairs. One player from each pair runs to the central point, picks up a ball, and throws it back. The goal of the game is to collect as many balls as possible within 60 seconds.

- ▼ Other combinations – 1
- ▼ Interceptor – play as an
- ▼ Other – rule disallowing plastic hockey sticks, s
- ▼ players must strike for 1
- ▼ have a goal-keeper.

Fig. 12. Excerpt from the card for the game «Newspaper Hockey».

Ways to simplify or complicate the game: different team sizes (four versus two, including children with varying levels of physical fitness); introduce zones for players with limited mobility; allow or prohibit forward passing; hitting the ball may be allowed or forbidden in the goalkeeper's area. Safety rules: the playing area should be away from walls and other obstacles; the ball should be kept below waist height.

- Here are some tips for using the «Playing for Life» cards:
- Frequently use the formulated prompt questions on the card, «Ask the player»;
- Questions can encourage preschoolers to invent changes in the game to include everyone;
- Maintain optimal workload and give specific positive instructions («Keep your hand straight» is better than negative statements);
- It is advisable to specify positive feedback («That was good because...» is better than «great throw»);
- Use the «sandwich» technique – correcting mistakes between some positive comments;
- Continuously review, modify, and experiment with your session.

Variations:

1. Swap partners.
2. Easier – one player in the pair can move only with their feet.
3. Increase the distance between partners and introduce new passes or positions (e.g., rolling on the ground, bouncing).
4. Ask children to create new tasks.
5. Ask children to change the direction of ball movement, etc.

Questions to use during the game:

1. What technique helped you make the most successful passes?
2. How did you cooperate with your partner? Did you pass the ball without dropping it?
3. How could flexibility help you perform? What problems did you face?
4. Which challenges were difficult for you? Why?

Teaching tips:

1. Ask children to demonstrate the exercise technique to the rest of the group.
2. Encourage children to try different ball exercises (underneath, around the body).
3. Remind children about balance technique, e.g., a wide base of support, a low center of gravity.
4. Emphasize mastering the task and achieving personal goals over competition or comparison with others (Fig. 13).

SPORTAUS

2-2

3-3

4-4

5-5

Back to back pass

In pairs, players are back to back and pass a ball to one another. Play with 4 or more.

What to do

- > With one ball per pair, players pass the ball back and forth.
- > Ball must *change* hands completely.
- > Explore different passes – make up new ones. A pool provides extra scope for inventiveness.
- > After exploration – set a time period (e.g. number of passes in 20 seconds).
- > Highlight successful passes. Ask children to show their successful passes.
- > Highlight groups which were able to meet their goal (or beat it).

Change it

- > Swap partners.
- > **Easier** – passer or receiver can move feet around.
- > **Harder** – move apart.
- > Move apart and introduce new passes or positions (e.g. rolling along ground, bounce pass).
- > Match players for size in back-to-back activities.
- > Ask students to develop new challenges for their peers to try.
- > Ask students to change the direction of the pass.

Ask the players

- > Which technique allowed you to make the most successful passes?
- > How did you cooperate with your partner to pass the ball without dropping it?
- > How could being flexible help you perform the challenges?
- > Which challenges were difficult? Why?

Teaching tips

- > Ask students to demonstrate to the rest of the class.
- > Encourage students to try passing over, under and around their body.
- > Remind students about balancing technique (e.g. wide base of support, low centre of gravity) when attempting the counter-balance examples.
- > Reinforce mastery of the task and achieving own goals over competing or comparing with others.

LEARNING INTENTION
This activity supports students to practise upper body stretching, balance and ball handling skills.

PHYSICAL LITERACY SKILLS

STABILITY/BALANCE

FLEXIBILITY

ENDURANCE AND ENDURANCE

PERFORMANCE

COOPERATION

ACHIEVEMENT DESCRIPTIONS

ACMPC08

ACMPC05

© 2018 Sport Australia

Fig. 13. Example of a «Play for Life» card (game «Back to Back»).

Let us outline the content of the game: players pair up, stand back to back, and pass the ball to each other. The educational goal of the game is to help preschoolers practice upper body skills, stretching, balance, and ball handling. The game «Back to Back» is advisable for improving physical qualities necessary for older preschoolers in sports games: agility (the ability to coordinate movements, feel rhythm, maintain balance) and flexibility. Basketballs, soccer balls, and handballs can be used in the game.

Thus, active games are one of the important means of comprehensive education for older preschool children. Their distinctive feature is the complex influence on the body and all aspects of the child's personality. The game simultaneously promotes physical, intellectual, moral, aesthetic, and labor education. Active physical activity in the form of play and the positive emotions it evokes enhance all physiological processes in the body and improve the function of all organs and systems. Unexpected situations arising during the game teach children to use their acquired motor skills and abilities appropriately. Active games create the most favorable conditions for developing physical qualities.

Conclusions. Scientific research by scholars [33; 35; 39, etc.] confirms that the interest of older preschool children in physical education depends on personal interest in sports activities, a positive attitude towards physical exercises and outdoor games, a conscious careful attitude to their own health, and the formation of stable motivational attitudes toward a healthy lifestyle. A green environment can create conditions for forming these positive attitudes and stimulating children's physical activity, which in turn contributes to strengthening their health and developing physical qualities.

The green environment has a significant impact on the development of older preschool children, promoting improvement of their physical and mental health, cognitive abilities, and emotional sphere. Therefore, green environments should be

accessible to children in preschool educational institutions and residential areas. Additionally, parents and educators should support children's interest in nature and encourage their active interaction with the natural environment, which will contribute to the full development of preschoolers.

Physical activity is considered by specialists as one of the main factors that cause and determine human growth and development, ensuring the normal functioning of the entire body. Insufficient physical activity in older preschool children (hypokinesia) inevitably leads to deterioration in the development of motor functions and a decline in the child's physical performance. Physical activity is a need of the child's body for movement and is the most important condition for normal development, as well as one of the essential forms of life activity of the growing organism. When forming the child's need for movement, the interconnection between motor activity and the functional state of major physiological systems is very important, since the level of development of this need may be insufficient to maintain health and full adaptation of the child's body to social living conditions. Thus, the physical component of health is an important foundation for the comprehensive formation of personality, which is formed and improved in preschool educational settings.

Currently, there is an observed insufficient level of physical activity among children. This is due to problems such as technological progress, parental fears, lack of sufficient literature sources, uncertainty of pedagogical conditions for introducing physical culture and health-improving work with older preschool children, insufficient provision of preschool institutions with special sports equipment and inventory, and others. In the course of the study, we identified the influence of the green environment on activating physical activity in older preschool children. This task was implemented by analyzing literary sources characterizing the concept of «physical activity».

We have identified and substantiated the following pedagogical conditions for activating the physical activity of older preschool children: organizing fitness

trails with preschoolers; conducting active games in green environments; developing preschoolers' motor creativity outdoors. Future research prospects in this area lie in studying the possibilities of using innovative outdoor technologies in work with older preschool children.

Список використаних джерел:

1. Бар-Ор, О. (2018). *Здоров'я дітей та рухова активність: від фізіологічних основ до практичного застосування*. пер. з англ. І.Андрєєв. Київ: Олімп. л-ра. 528 с.
2. Береженна, Л. (2021). Активізація рухової активності дітей старшого дошкільного віку. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених / за заг. ред. В. Нечипоренко*. Запоріжжя: вид-во Хортицької національної академії. С. 185-187.
3. Береженна, Л. (2021). Взаємозв'язок розумового та фізичного виховання в освітньому процесі дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: матеріали IV Всеукраїнської наукової електронної конференції*. Відповід. ред.: Т.Булгакова. Київ. С. 69-71.
4. Береженна, Л., Пахальчук, Н. (2021). Взаємозв'язок фізичного і психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку: історико-педагогічний аспект. *Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції: редкол. С.Волошкіна та ін.* Київ: ІТТА. С. 250-254.
5. Бернштейн, Н. (2018). Про створення рухів. Київ: Олімпійська література. 345 с.
6. Гавриш, Н., Ліннік, О. (2013). *Філософія для дітей мовою серця: методичний посібник*. Київ: Слово. 168 с.
7. Грицай, О. (2022). Виховання дітей «просто неба» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. Кам'янець-Подільський національний технічний університет. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/10386>
8. Жукова, Т. (2020). Педагогічні аспекти виховання дітей у лісовому середовищі. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. URL: <https://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/15258>
9. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
10. Захарова, І. (2018). Фізична активність у дітей та підлітків: щоденна потреба і механізми впливу на організм. *Фізіологічний журнал*. 63(5). С. 23-35.
11. Іванова, І. (2019). Лісовий павучок: казки для дітей про тварин лісу. Київ: Видавництво Старого Лева. 23 с.
12. Іванова, І. (2021). Особливості виховання дітей «просто неба» в Україні. *Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/11258>
13. Ісаєнко, Ю. (2019). *Фізичне виховання дошкільників*. Київ: Центр навчальної літератури. 234 с.
14. Кучерук, Н. (2019). Організація та здійснення виховної роботи у лісових садках. *Закарпатський національний університет імені Олександра Духновича*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/28847>

15. Коллінз, Дж. (2020). *Збережемо планету разом: як dbати про навколишнє середовище*. пер. з англ. О. Сірика. Київ: Видавництво Старого Лева. 80 с.
16. *Майстер-клас «Лісові садочки: європейський досвід та український контекст»*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XVulQ3Wi3w>
17. *Організація Об'єднаних Націй (ООН)* URL: <http://surl.li/ddwdy>
18. Пахальчук, Н. (2013). Врахування естетико-оздоровчого потенціалу природи в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку. *Реалізація ідей В.О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи: збірник матеріалів педагогічних читань*. Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД». С. 15-18.
19. Пахальчук, Н., Мируха, О., Романенко, Н. (2019). Педагогічні умови активізації рухової активності дітей. *Молодий вчений*. С. 72-75.
20. Пахальчук, Н. (2015). Формування естетичного досвіду дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Реалізація ідей В.О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи: збірник матеріалів педагогічних читань*. Вінниця: Ландо ЛТД. Вип. 10. С. 8-11.
21. Пахальчук, Н. (2015). Формування естетичного досвіду дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів засобами фізичної культури і мистецтва. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вінниця: ТОВ «Нілан – ЛТД». С. 207-211.
22. Пахальчук, Н. (2013). *Місточок до прекрасного: навч.-метод. посіб. з питань естетичного виховання дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів*. Вінниця: ФОП Корзун Д.Ю. 185 с.
23. Пахальчук, Н. (2015). Формування естетичного досвіду дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання. *Реалізація ідей В.О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи: збірник матеріалів педагогічних читань*. Вінниця: Ландо ЛТД. Вип. 10. С. 8-11.
24. *Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація»*. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/42/2016/print146528615306082>
25. *Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір»*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244717787>
26. *Проект Національної стратегії формування здорового способу життя дітей та молоді на період до 2025 року*. URL: <https://dismp.gov.ua/proekt-natsionalnoi-strategii-zberezhennia-ta-utverdzhennia-zdorovoho-sposobu-zhyttia-molodi-skorochenyj-variant/>
27. *Проект «PEGEU 101085248 Erasmus+ Jean Monnet Module» «Preschool education in a green environment: the synergy of European practices and Ukrainian traditions»*. URL: <https://www.facebook.com/groups/4882881548479097>
28. Стеценко, Т. (2019). Лісові садочки як засіб виховання дітей «просто неба». *Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14784>
29. Хуаньола, М. et al. (2019). Children's green spaces and cognitive development: a systematic review. *International journal of environmental research and public health*. P. 14-18.
30. *Як відбудувати «зелену» країну: рекомендації для відновлення України. Основні ідеї та тези*. URL: <https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2022/11/analitychna-zapyska-po-vidnovlennyyu-red.pdf>
31. Amit, K., Litmanovitz, I., Regev, R., & Bauer-Rusek, S. (2020). Exposure to green spaces and risk of obesity in preschool children. *Journal of Pediatrics*. P. 140-146.

32. Biasutti, M., Habe, K. (2021). Dance Improvisation and Motor Creativity in Children: Teachers' Conceptions. *Creativity Research Journal*. Norman, Oklahoma. P. 47-62.
33. Bidzan-Bluma, I., Lipowska, M. (2018). Physical activity and cognitive functioning of children: A systematic review. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. P. 34-42.
34. Ethier, S. Developmental Benefits of Play on a Natural Playground. (2020). URL: <http://hdl.handle.net/1828/8057>
35. Fedewa, A. (2022). Influence of physical activity and physical fitness for children's achievement and cognitive outcomes: a meta-analysis. *Res Q Exerc Sport*. P. 521-535.
36. Fjørtoft, I. (2020). The natural environment as a playground for children: The impact of outdoor play activities in pre-primary school children. *Early Child. Educ.* P. 89-96.
37. *Green Schoolyards America*. URL: <https://www.greenschoolyards.org/about>
38. Gibson, J. (2021). The Ecological Approach to Visual Perception: Classic Edition. *Psychology Press*. New York, USA. P. 39.
39. Hroshovenko, O., Pakhalchuk, N., Stakhova, I. (2021). Technologies for the formation of natural and ecological competence of younger schoolchildren. *Pedagogy and Psychology in the Modern World: The Art of Teaching and Learning: збірник матеріалів конференції. Рига, Латвія: Baltija Publishing*. P. 31-34.
40. Japanese researchers confirm spending time under greenery reduces asthma and allergies risk. (2019). *The Mainichi*. URL: <https://mainichi.jp/english/articles/20190527/p2a/00m/0na/020000c>
41. Kruty, K., Holiuk, O., Rodiuk, N., Biliska, O., Desnov, a I., Pakhalchuk N., & Blashkova, O. (2022). Dysontogenesis and reduction of children's game: analysis, consequences, ways to solve. *Problems. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. URL: <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6827>
42. Kuo, F., & Taylor, A. (2019). A potential natural treatment for attention-deficit/hyperactivity disorder: Evidence from a national study. *American Journal of Public Health*. P. 1580-1586.
43. Maynard, T., & Waters, J. (2019). Green Space and Children's Physical Activity. *Oxford University Press*. P. 45.
44. Knoop, H.H. Leg, Læring, *Kreativitet – Hvorfor glade børn lærer mere*. København: Aschehoug, 2011. 159 c.
45. *Promoting sport and enhancing health in European Union countries: a policy content analysis to support action*. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe, 2013. 64 p.
46. *Project «Ecological library»*. URL: <https://www.facebook.com/ecobiblioteka/>
47. Santos, S., Monteiro, D. (2021). Uncovering the Role of Motor Performance and Creative Thinking on Sports of children. *Creativity Research Journal*. Norman, Oklahoma. P. 1-15.
48. Taylor, A., & Francis. C. Nature as a healer: Incorporating the benefits of nature into counseling. *Journal of Counseling and Development*. 2020. P. 251-259.
49. *The Land*. URL: <https://www.theland.org.uk/>
50. *Learning Garden*. (2022). About Us. URL: <https://www.thelearninggarden.org/about-us/>
51. U.S. Department of Health and Human Services. 2023. URL: <https://www.hhs.gov/>
52. Waliczek, T., & Zajicek, J. (2020). School gardens enhance academic performance and dietary outcomes in children. *Journal of environmental horticulture*. P. 192-200.
53. Wells, N., & Lekies, K. (2019). Nature and the life course: Pathways from childhood nature experiences to adult environmentalism. *Children, youth and environments*. P. 1-24.

References

1. Bar-Or, O. (2018). *Zdorovia ditei ta rukhova aktyvnist: vid fiziologichnykh osnov do praktychnoho zastosuvannia [Children's health and physical activity: from physiological foundations to practical application]*. per. z anhl. I.Andrieiev. Kyiv: Olimp. l- ra. 528 [in Ukrainian].
2. Berezhenna, L. (2021). Aktyvizatsiia rukhovoï aktyvnosti ditei starshoho doshkilnogo viku [Activation of motor activity of children of senior preschool age]. *Osvitni i kulturno-mystetski praktyky v konteksti intehtatsii Ukrainy u mizhnarodnyi naukovo- innovatsiinyi prostir: zbirnyk tez dopovidei II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh / za zah. red. V. Nechyporenko*. Zaporizhzhia: vyd-vo Khortytskoi natsionalnoi akademii. S. 185-187 [in Ukrainian].
3. Berezhenna, L. (2021). Vzaiemozviazok rozumovoho ta fizychnoho vykhovannia v osvithomu protsesi ditei starshoho doshkilnogo viku [Interrelation of mental and physical education in the educational process of children of senior preschool age]. *Aktualni problemy psykholoho-pedahohichnogo suprovodu ta rozvytku subiektiv sportyvnoi diialnosti: materialy IV Vseukrainskoi naukovoï elektronnoi konferentsii. Vidpovid. red.: T.Bulhakova*. Kyiv. S. 69-71 [in Ukrainian].
4. Berezhenna, L., Pakhalchuk, N. (2021). Vzaiemozviazok fizychnoho i psykhychnoho rozvytku ditei starshoho doshkilnogo viku: istoryko-pedahohichnyi aspekt [Interrelation of physical and mental development of children of senior preschool age: historical and pedagogical aspect]. *Aktualni problemy, priorytetni napriamky ta stratehii rozvytku Ukrainy: tezy dopovidei III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii: redkol. S.Voloshkina ta in.* Kyiv: ITTA. S. 250-254 [in Ukrainian].
5. Bernshtein, N. (2018). *Pro stvorennia rukhiv [On the creation of movements]*. Kyiv: Olimpiiska literatura. 345 [in Ukrainian].
6. Havrysh, N., Linnik, O. (2013). *Filosofia dlia ditei movoiu sertsia: metodychnyi posibnyk [Philosophy for children in the language of the heart: a methodological guide]*. Kyiv: Slovo. 168 [in Ukrainian].
7. Hrytsai, O. (2022). *Vykhovannia ditei «prosto neba» v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Open-air education of children in Ukraine: state, problems and prospects for development]*. Kamianets-Podilskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/10386> [in Ukrainian].
8. Zhukova, T. (2020). *Pedahohichni aspekty vykhovannia ditei u lisovomu seredovyshchi [Pedagogical aspects of raising children in the forest environment]*. Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. URL: <https://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/15258> [in Ukrainian].
9. *Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnogo pryrodnoho seredovyshcha» [Law of Ukraine "On Environmental Protection"]*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].
10. Zakharova, I. (2018). Fizychna aktyvnist u ditei ta pidlitkiv: shchodenna potreba i mekhanizmy vplyvu na orhanizm [Physical activity in children and adolescents: daily need and mechanisms of influence on the body]. *Fiziologichnyi zhurnal*. 63(5). S. 23-35 [in Ukrainian].
11. Ivanova, I. (2019). *Lisovyi pavuchok: kazky dlia ditei pro tvaryn lisu [Forest spider: fairy tales for children about forest animals]*. Kyiv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 23 [in Ukrainian].
12. Ivanova, I. (2021). *Osoblyvosti vykhovannia ditei «prosto neba» v Ukraini [Peculiarities of raising children in the open air in Ukraine]*. Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/11258> [in Ukrainian].

13. Isaienko, Yu. (2019). *Fizyczne vykhovannia doshkilnykiv [Physical education of preschoolers]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. 234 [in Ukrainian].
14. Kucheruk, N. (2019). Orhanizatsiia ta zdiisnennia vykhovnoi roboty u lisovykh sadkakh [Organisation and implementation of educational work in forest kindergartens]. *Zakarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Oleksandra Dukhnovycha*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/28847> [in Ukrainian].
15. Kollinz, Dzh. (2020). *Zberezhemo planetu razom: yak dbaty pro navkolyshnie seredovyshche [Let's save the planet together: how to take care of the environment]*. per. z anhl. O. Siryka. Kyiv: Vydavnytstvo Staroho Leva. 80 [in Ukrainian].
16. Maister-klas «Lisovi sadochky: yevropeyskyi dosvid ta ukraïnskyi kontekst» [Master class "Forest kindergartens: European experience and Ukrainian context"]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XVulQ3Wi3w> [in Ukrainian].
17. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (OON) [United Nations (UN)]. URL: <http://surl.li/ddwdy> [in Ukrainian].
18. Pakhalchuk, N. (2013). Vrakhuvannia estetyko-ozdorovchoho potentsialu pryrody v protsesi fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnogo viku [Taking into account the aesthetic and health potential of nature in the process of physical education of preschool children]. *Realizatsiia idei V.O. Sukhomlynskoho v praktytsi roboty suchasnoi pochatkovoï shkoly: zbirnyk materialiv pedahohichnykh chytan*. Vinnytsia: TOV «Lando LTD». S. 15-18 [in Ukrainian].
19. Pakhalchuk, N., Myrukha, O., Romanenko, H. (2019). Pedahohichni umovy aktyvizatsii rukhovoi aktyvnosti ditei [Pedagogical conditions for activating children's motor activity]. *Molodyi vchenyi*. S. 72-75 [in Ukrainian].
20. Pakhalchuk, N. (2015). Formuvannia estetychnoho dosvidu ditei doshkilnogo viku v protsesi fizychnoho vykhovannia [Formation of aesthetic experience of preschool children in the process of physical education]. *Realizatsiia idei V.O. Sukhomlynskoho v praktytsi roboty suchasnoi pochatkovoï shkoly: zbirnyk materialiv pedahohichnykh chytan*. Vinnytsia: Lando LTD. Vyp. 10. S. 8-11 [in Ukrainian].
21. Pakhalchuk, N. (2015). Formuvannia estetychnoho dosvidu ditei starshoho doshkilnogo viku ta molodshykh shkoliariv zasobamy fizychnoi kultury i mystetstva [Formation of aesthetic experience of children of senior preschool age and primary schoolchildren by means of physical culture and art]. *Aktualni problemy formuvannia tvorchoi osobystosti pedahoha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoï osvity: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo praktychnoi internet-konferentsii*. Vinnytsia: TOV «Nilan – LTD». S. 207-211 [in Ukrainian].
22. Pakhalchuk, N. (2013). *Mistochok do prekrasnoho: navch.-metod. posib. z pytan estetychnoho vykhovannia ditei starshoho doshkilnogo viku ta molodshykh shkoliariv [Bridge to the beautiful: educational and methodological manual on aesthetic education of children of senior preschool age and junior schoolchildren]*. Vinnytsia: FOP Korzun D.Iu. 185 [in Ukrainian].
23. Pakhalchuk, N. (2015). Formuvannia estetychnoho dosvidu ditei doshkilnogo viku v protsesi fizychnoho vykhovannia [Formation of aesthetic experience of preschool children in the process of physical education]. *Realizatsiia idei V.O. Sukhomlynskoho v praktytsi roboty suchasnoi pochatkovoï shkoly: zbirnyk materialiv pedahohichnykh chytan*. Vinnytsia: Lando LTD. Vyp. 10. S. 8-11 [in Ukrainian].
24. *Pro Natsionalnu stratehiiu z ozdorovchoi rukhovoi aktyvnosti v Ukraini na period do 2025 roku «Rukhova aktyvnist – zdorovyï sposib zhyttia – zdorova natsiia» [On the National Strategy for Healthy Physical Activity in Ukraine until 2025 "Physical Activity - Healthy Lifestyle - Healthy Nation"]*. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/42/2016/print146528615306082> [in Ukrainian].

25. *Pro skhvalennia Kontseptsii Zahalnodержavnoi prohramy «Zdorovia 2020: ukrainskyi vymir» [On approval of the Concept of the National Programme “Health 2020: Ukrainian Dimension”]*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/244717787> [in Ukrainian].
26. *Proiekt Natsionalnoi stratehii formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia ditei ta molodi na period do 2025 roku [Draft National Strategy for the Formation of a Healthy Lifestyle for Children and Youth for the period up to 2025]*. URL: <https://dismp.gov.ua/proekt-natsionalnoi-stratehii-zberezhennia-ta-utverdzhennia-zdorovoho-sposobu-zhyttia-molodi-skorochenyj-variant/> [in Ukrainian].
27. *Proiekt «PEGEU 101085248 Erasmus+ Jean Monnet Module» «Preschool education in a green environment: the synergy of European practices and Ukrainian traditions» [Project PEGEU 101085248 Erasmus+ Jean Monnet Module “Preschool education in a green environment: the synergy of European practices and Ukrainian traditions”]*. URL: <https://www.facebook.com/groups/4882881548479097> [in Ukrainian].
28. Stetsenko, T. (2019). Lisovi sadochky yak zasib vykhovannia ditei «prosto neba» [Forest kindergartens as a means of educating children in the open air]. *Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho*. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14784> [in Ukrainian].
29. Khuonola, M. et al. (2019). Childrens green spaces and cognitive development: a systematic review. *International journal of environmental research and public health*. P. 14-18 [in English].
30. *Iak vidbuduvaty «zelenu» krainu: rekomendatsii dlia vidnovlennia Ukrainy. Osnovni idei ta tezy [How to rebuild a “green” country: recommendations for the restoration of Ukraine. Main ideas and theses]*. URL: <https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2022/11/analitchna-zapyska-po-vidnovlennyyu-red.pdf> [in Ukrainian].
31. Amit, K., Litmanovitz, I., Regev, R., & Bauer-Rusek, S. (2020). Exposure to green spaces and risk of obesity in preschool children. *Journal of Pediatrics*. P. 140-146 [in English].
32. Biasutti, M., Habe, K. (2021). Dance Improvisation and Motor Creativity in Children: Teachers’ Conceptions. *Creativity Research Journal*. Norman, Oklahoma. P. 47-62 [in English].
33. Bidzan-Bluma, I., Lipowska, M. (2018). Physical activity and cognitive functioning of children: A systematic review. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. P. 34-42 [in English].
34. Ethier, S. Developmental Benefits of Play on a Natural Playground. (2020). URL: <http://hdl.handle.net/1828/8057> [in English].
35. Fedewa, A. (2022). Influence of physical activity and physical fitness for children’s achievement and cognitive outcomes: a meta-analysis. *Res Q Exerc Sport*. P. 521-535 [in English].
36. Fjørtoft, I. (2020). The natural environment as a playground for children: The impact of outdoor play activities in pre-primary school children. *Early Child. Educ.* P. 89-96 [in English].
37. *Green Schoolyards America*. URL: <https://www.greenschoolyards.org/about> [in English].
38. Gibson, J. (2021). The Ecological Approach to Visual Perception: Classic Edition. *Psychology Press*. New York, USA. P. 39 [in English].
39. Hroshovenko, O., Pakhalchuk, N., Stakhova, I. (2021). Technologies for the formation of natural and ecological competence of younger schoolchildren. *Pedagogy and Psychology in the Modern World: The Art of Teaching and Learning: збірник матеріалів конференції. Рига, Латвія: Baltija Publishing*. P. 31-34 [in English].
40. Japanese researchers confirm spending time under greenery reduces asthma and allergies risk. (2019). *The Mainichi*. URL: <https://mainichi.jp/english/articles/20190527/p2a/00m/0na/020000c> [in English].

41. Kruty, K., Holiuk, O., Rodiuk, N., Bilska, O., Desnova I., Pakhalchuk N., & Blashkova, O. (2022). Dysontogenesis and reduction of children's game: analysis, consequences, ways to solve. *Problems. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. URL: <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6827> [in English].
42. Kuo, F., & Taylor, A. (2019). A potential natural treatment for attention-deficit/hyperactivity disorder: Evidence from a national study. *American Journal of Public Health*. P. 1580-1586 [in English].
43. Maynard, T., & Waters, J. (2019). Green Space and Children's Physical Activity. *Oxford University Press*. P. 45 [in English].
44. Knoop, H.H. Leg, Læring, *Kreativitet – Hvorfor glade børn lærer mere*. København: Aschehoug, 2011. 159 [in Danish].
45. *Promoting sport and enhancing health in European Union countries: a policy content analysis to support action*. Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe, 2013. 64 [in English].
46. Project «Ecological library». URL: <https://www.facebook.com/ecobiblioteka/> [in English].
47. Santos, S., Monteiro, D. (2021). Uncovering the Role of Motor Performance and Creative Thinking on Sports of children. *Creativity Research Journal*. Norman, Oklahoma. P. 1-15. [in English].
48. Taylor, A., & Francis. C. Nature as a healer: Incorporating the benefits of nature into counseling. *Journal of Counseling and Development*. 2020. P. 251-259 [in English].
49. *The Land*. URL: <https://www.theland.org.uk/> [in English].
50. *Learning Garden*. (2022). About Us. URL: <https://www.thelearninggarden.org/about-us/> [in English].
51. U.S. Department of Health and Human Services. 2023. URL: <https://www.hhs.gov/> [in English].
52. Waliczek, T., & Zajicek, J. (2020). School gardens enhance academic performance and dietary outcomes in children. *Journal of environmental horticulture*. P. 192-200 [in English].
53. Wells, N., & Lekies, K. (2019). Nature and the life course: Pathways from childhood nature experiences to adult environmentalism. *Children, youth and environments*. P. 1-24 [in English].